Oever

Buurtschap

Totale tekst
staat als
Word doc
op www.gelderland.nl

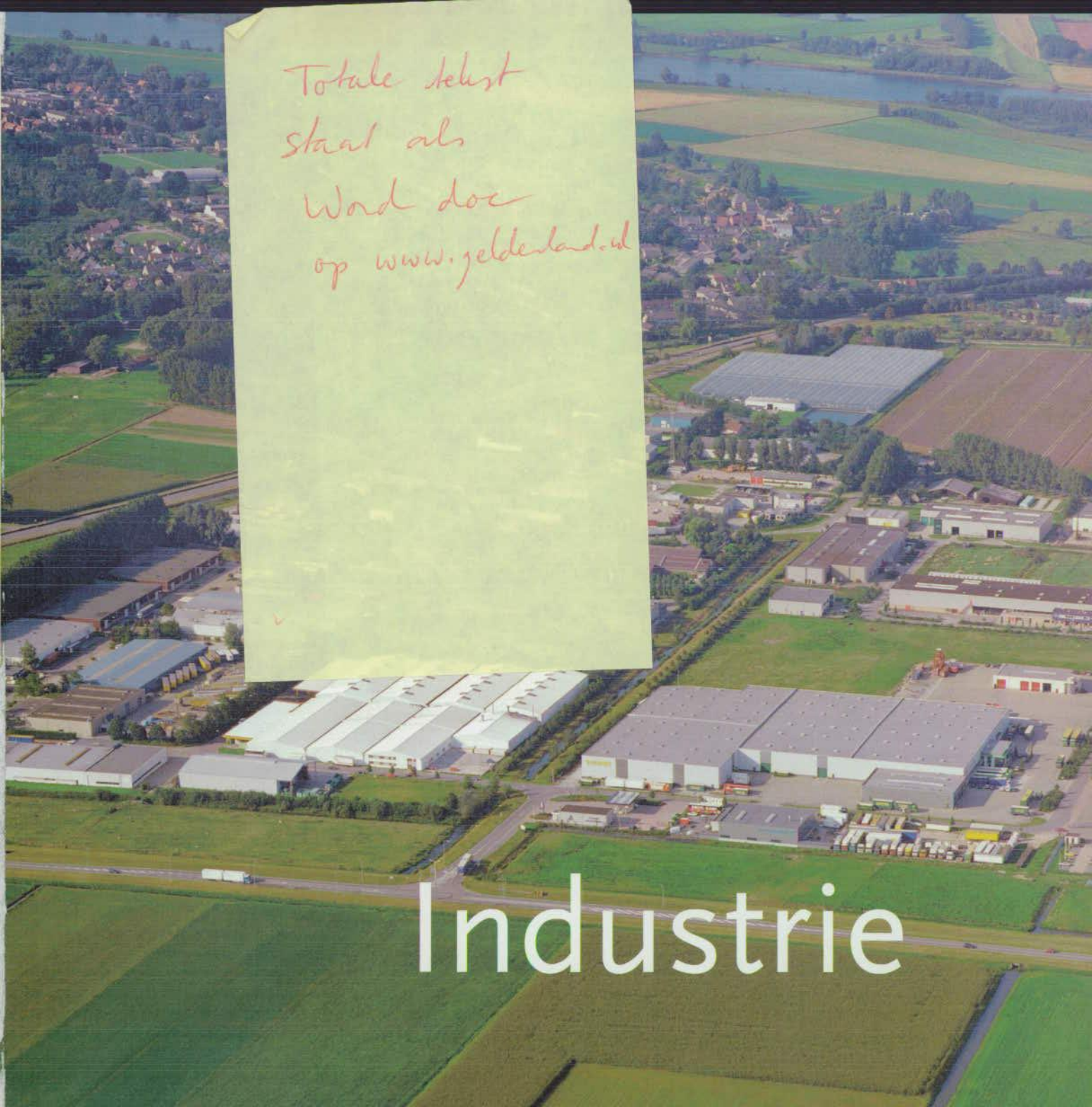

Industrie

Wind

Voorwoord

Gelderland is een provincie met een grote variatie aan prachtige landschappen. Die kwaliteit willen we intact laten en versterken. De provincie benadert daarom het landschap met een strategie: 'ontwikkeling met kwaliteit'. Ruimtelijke ontwikkelingen moeten niet alleen worden afgestemd op aanwezige landschapskenmerken, maar er ook toe bijdragen dat de landschappelijke samenhang en toegankelijkheid verbeteren. Ook landschappen die geen grote veranderingen kennen, vragen om een strategie die bevordert dat de kwaliteit op peil blijft. Het streekplan benoemt bovenstaande hoofdlijnen, het landschapsboek licht ze toe.

Zo omgaan met de Gelderse landschappen sluit aan bij de Europese Landschapsconventie die Nederland in 2005 heeft geratificeerd. Hiermee is de verantwoordelijkheid aangegaan tot zorgvuldig landschapsbeleid voor alle landschappen. Dit geldt voor de waardevolle èn de alledaagse landschappen met als doel de diversiteit aan cultuurlandschappen in Europa veilig te stellen.

Na 20 jaar is het Gelderse landschap opnieuw door deskundigen bekeken. Er is veel veranderd. Wat vooral opvalt, is de toegenomen invloed van verstedelijking op het landschap. Ook zijn in Gelderse landschappen een aantal economische ontwikkelingen beeldbepalend geworden. Denk bijvoorbeeld aan de zichtlocaties van bedrijven langs de snelwegen, de tuinbouwkassen in het rivierengebied, de verdichting aan de randen van karakteristieke open kommen door bebouwing en boomteelt en de schaalvergroting in kleinschalige landschappen.

We benaderen landschap breed als leefomgeving. De tijd dat landschap vooral werd opgevat als groene landschapselementen is voorbij. We richten onze blik op landschapsvormende krachten die de kwaliteit bepalen. Toerisme en recreatie, maar ook landelijk wonen, zijn voorbeelden van nieuwe economische dragers die een positieve bijdrage kunnen leveren aan landschapsontwikkeling.

Onze aanpak is gericht op meer samenwerking en coördinatie in de inzet van uitvoeringsmiddelen. We willen bevorderen dat in planvorming en in inrichting en beheer daadwerkelijk landschappelijke kwaliteit ontstaat. De provincie vindt dat elke ingreep in principe haar eigen kwaliteit moet financieren. Vanaf het eerste initiatief dient het realiseren van duurzame (landschaps)kwaliteit een prominente plaats te krijgen in plannen, projecten en in de financiering ervan. In deze nota geven we de richting van onze inzet aan voor 'ontwikkelen met kwaliteit'. Komend jaar zullen we dat uitwerken in concrete activiteiten.

Gedeputeerde Staten van Gelderland
21 maart 2006

Samenvatting

Dit landschapsboek is bedoeld als inspirerend document voor iedereen die met landschap bezig is. Met dit boek wil de provincie Gelderland stimuleren dat bij het realiseren van ruimtelijke ontwikkelingen het landschap uitgangspunt is. Het boek verduidelijkt 'ontwikkelen met kwaliteit' voor andere overheden, maatschappelijke organisaties en private personen. Ook geeft het boek een nieuwe richting voor de uitvoering van het landschapsbeleid.

De kaders voor ruimtelijke afwegingen en provinciale toetsing op basis van landschappelijke kwaliteit staan in het streekplan. Deze kaders zijn het vertrekpunt van dit boek. De kernkwaliteiten van de waardevolle landschappen, vastgelegd in het streekplan en dit landschapsboek, worden uitgewerkt in de streekplanuitwerking 'Kernkwaliteiten en omgevingscondities'. De richting voor de uitvoering geeft input voor de programmering van projecten in de Nationale Landschappen.

Dit landschapsboek gaat uit van een levend en zich ontwikkelend landschap. Het landschap verandert in de loop van de tijd zowel in beeld en in betekenis, als expressie van de wijze waarop de samenleving de omgeving gebruikt. Het gaat om de expressie van het geheel aan ruimtegebruik en om de historische gelaagdheid.

Met dit landschapsboek wil de provincie bevorderen dat het landschap zich steeds ontwikkelt met kwaliteit, in landelijk én stedelijk gebied. Daarbij gaat het om vooruitkijken vanuit het hedendaagse landschap naar de toekomstige betekenis. De nu bestaande kernkwaliteiten zijn vertrekpunt. Het terugbrengen van het vroegere cultuurlandschap is geen doel meer, wel het respectvol omgaan met historische verbanden. Waardevolle elementen van oude landschappen zijn inspirerend en voegen een extra dimensie toe aan het landschapsontwerp voor de toekomst.

Dit boek verkent welke 'krachten' de ontwikkeling van het landschap nu en in de nabije toekomst bepalen. Wil een overheid sturen op de vorming van een landschap met kwaliteit, dan zal zij zich moeten richten op deze stuwende krachten. Met een ontwerpende benadering kan worden ingespeeld op dominante ruimtelijke ontwikkelingen. Ook is het van belang dat landschappelijke kwaliteit een zwaardere rol speelt in ruimtelijke afwegingsprocedures. Het opnemen van inrichting- en beheerkosten voor landschappelijke kwaliteit in de exploitatieopzet van ruimtelijke plannen kan garanderen dat tot en met de uitvoering landschappelijke kwaliteit de aandacht krijgt die het verdient. Het landschapsboek geeft voor een aantal ruimtelijke thema's aanknopingspunten om te komen tot landschappelijke kwaliteit.

Naast generieke uitgangspunten onderscheidt dit boek twee strategieën. De strategie van behoud en versterking van het landschap geldt voor landschappen die op provinciaal en (inter)nationaal niveau zeer waardevol zijn. Voor de overige landschappen is de strategie 'ruimte voor vernieuwing' van toepassing.

In dit boek zijn landschappelijke eenheden van Gelderland beschreven. Voor elke landschappelijke eenheid is één van deze twee strategieën van toepassing. Op basis van de strategie geeft dit boek voor elke landschappelijke eenheid basisingrediënten waarmee die eenheid kan worden uitgewerkt: kenmerken en kernkwaliteiten, stuwende krachten en een mogelijke landschappelijke ontwikkelingsrichting gekoppeld aan de kwaliteiten en aan functies.

Een veranderende omgeving en de ontwikkelingsgerichte benadering van landschap vragen ook een nieuwe aanpak voor de uitvoering. Deze is nodig om op het niveau van landschapseenheden meer uitvoeringskracht te richten op een samenhangend landschap met kwaliteit. Bovendien is meer samenwerking en coördinatie in de inzet van uitvoeringsmiddelen nodig. Landschappelijke eenheden overstijgen immers grenzen van individuele gebruikers, maar veelal ook van gemeenten.

De nieuwe richting voor de uitvoering is een twee sporen-aanpak. De provincie wil namelijk bevorderen dat zowel op het niveau van planvorming als op het niveau van inrichting en beheer daadwerkelijk landschappelijke kwaliteit ontstaat. Het boek is uitgangspunt voor het handelen van de provincie zelf. Op het niveau van planvorming van ruimtelijke procedures en projecten wil de provincie stimuleren dat de ontwerpende benadering wordt toegepast. Tevens wil de provincie gemeenten faciliteren in het opstellen van landschapsontwikkelingsplannen.

Op het niveau van inrichting en beheer zal de provincie in 2006 onderzoeken hoe zij gemeenten en maatschappelijke organisaties ook met financiële middelen effectief kan faciliteren. De provincie bereidt zich momenteel voor op de implementatie van het Investeringsprogramma Landelijk Gebied (ILG) door de provinciale subsidiestructuur erop aan te sluiten. Zij zet daartoe eerst de totale financiering van Europese middelen, rijksmiddelen en provinciale middelen op een rij. Landschap is één van de thema's daarin. De provincie denkt aan de volgende stimuleringsmaatregelen: gemeenten faciliteren om tot uitvoering van (inter)gemeentelijke landschapsontwikkelingsplannen te komen, het stimuleren van voorbeeldprojecten, regionale kwaliteitsteams ondersteunen en de deskundigheid van betrokken partijen bevorderen.

Inhoud

1 Inleiding 11
1.1 Het landschap in ontwikkeling 12
1.2 Waarom een landschapsboek? 13
1.3 Wat willen we met het landschapsboek? 13
1.4 Het landschapsboek en het streekplan 14
1.5 Leeswijzer 15

2 De filosofie 17
2.1 Landschap en landschappelijke kwaliteit 18
2.2 Waar willen we met het landschap naartoe? 19
2.3 Uitgangspunten 20
2.4 Twee strategieën 23

3 Aanknopingspunten voor landschappelijke kwaliteit 26
3.1 Open gebieden 26
3.2 Kleinschalige landschappen 30
3.3 Stadslandschappen 30
3.4 Verstedelijking algemeen 31
3.5 Bedrijventerreinen 31
3.6 Buurtschappen en dorpen 32
3.7 Intensieve verblijfs- en dagrecreatie 33
3.8 Glastuinbouw 34
3.9 Agrarische bebouwing 35
3.10 Nieuwe landgoederen 35
3.11 Windmolens in het landschap 36
3.12 Wegen 37
3.13 Bosaanplant 38
3.14 Rust en donkerte 38
3.15 Grondwaterbeschermingsgebieden 39
3.16 Water 39
3.17 De grote rivieren 39

4 De toepassing 40
4.1 Inleiding 42
4.2 De deelgebieden 44

5 De praktijk 162
5.1 Van filosofie naar praktijk 162
5.2. De provinciale uitvoerings strategie 164
5.2.1. Provincie als planbegeleider 164
5.2.2. Provincie als initiatiefnemer van projecten 165
5.2.3. Provincie als stimulator 165

Voor verdere inspiratie 167
Colofon 167

Inleiding

1.1 Het landschap in ontwikkeling

Er wordt wel eens gezegd: een nieuwe generatie, een nieuw landschap. De afgelopen eeuw lijkt gemiddeld elke vijftig jaar het landschap functioneel en ruimtelijk op de schop te gaan.

Eind negentiende eeuw veranderde ons landschap ingrijpend als gevolg van de industrialisatie. Daarbij dwong de grote Europese landbouwcrisis de boeren tot specialisatie en intensivering. Zo werd in 1890 de glazen kas geïmporteerd vanuit België. Ook schoten spoor- en tramlijnen uit de grond.

In de naoorlogse periode ging het landschap nogmaals op de kop. Schaalvergroting, mechanisatie en ruilverkaveling luidden een nieuw tijdperk in. De auto stootte door, met in zijn kielzog de (rijks)-wegenbouw. In de steden begon de wederopbouw: moderne fabrieken en woonwijken zagen het licht. Het resulteerde in landschappen met grootschalige vormen.

Begin eenentwintigste eeuw lijken er opnieuw diepgaande veranderingen voor het landschap plaats te vinden. Er is een herstructurering gaande van de grootschalige intensieve landbouw. De kapitaalsintensieve productie kan op een steeds kleiner oppervlak, en de grondgebonden productie met steeds minder bedrijven. Grootschalige infrastructuur, bedrijventerreinen en woongebieden zorgen voor ingrijpende veranderingen van historische landschapseenheden en leiden tot nieuwe stadslandschappen. Vrijgekomen (agrarische) gebouwen in het buitengebied worden meer en meer gebruikt als burgerwoningen. Andere economische functies concurreren met de agrarische bedrijvigheid als sterke economische factor in het buitengebied. Nabij de stedelijke infrastructuur intensiveert de kapitaalsintensieve landbouw het sterkst. Deze ontwikkeling staat op gespannen voet met de recreatieve behoefte nabij de stad aan aantrekkelijke landschappen. Grondprijzen zijn dermate hoog dat ruimtelijke ontwikkelingen er door worden bemoeilijkt. Grote stedelijke uitleglocaties worden niet langer als vanzelfsprekend beschouwd. Het besef dringt door dat Nederland steeds meer als een stedelijk veld gaat functioneren.

Door ruilverkavelingen verdwijnen onverharde paden in agrarische gebieden. Aanleg en verbreding van rijks- en provinciale wegen zorgen voor afsluiting van doorgaande routes. Grootschalige verstedelijking wordt 'los' van het omringende landschap aangelegd: er zijn weinig fiets- of wandelmogelijkheden vanuit de kernen naar het buitengebied toe. Al met al is de toegankelijkheid van het landelijk gebied sterk afgenomen.

De scheiding tussen stad en land is diffuus geworden. Het landelijk gebied verandert steeds meer van productieruimte voor voedsel in consumptieruimte voor vrije tijdsbesteding. Mooie landschappen krijgen de functie van een decor en ontspanningsruimte, een tegenpool voor de landschappen van de dynamische stad. Het landelijk gebied wordt hoog gewaardeerd als element van de leefomgeving. De kwaliteit van de leefomgeving blijkt voor regio's steeds meer economisch van belang als vestigingsfactor voor bedrijven. De afname van het aantal boeren zet echter het beheer van het landelijk gebied onder druk.

Ondanks de behoefte aan aantrekkelijke landschappen als recreatieruimte en vestigingsomgeving vervlakt het landschap. Afzonderlijke ingrepen leiden tot het vervlakken van historische structuren en verbanden in het landschap zonder dat er nieuwe samenhangen ontstaan. Open gebieden slibben dicht, gesloten en kleinschalige gebieden worden open en grootschaliger. Op veel plaatsen zijn de oorspronkelijke bepalende factoren van het landschap (bodem, water) niet meer herkenbaar. Contrasten in het landschap nemen af. Terwijl variatie en contrasten in het landschap juist aantrekkelijk worden gevonden, wordt daar bij ruimtelijke ontwikkelingen niet op gelet. Dit proces van versnippering, verrommeling en afname van contrasten is al jarenlang sluipend gaande.

1.2 Waarom een landschapsboek?

Paragraaf 1.1 schetst genoeg redenen waarom een nieuwe kijk op het landschap nodig is. Samengevat zijn dit:

A Een omslag in het denken over landschap

Het denken in landschappelijke samenhangen strekt zich tegenwoordig uit tot in de stedelijke gebieden. Landschap is de totale waarneembare resultante van menselijk gebruik en natuurlijke krachten. Landschap is meer dan alleen het buitengebied en de groene landschapselementen.

B Een omslag van productieruimte naar ontspanningsruimte

De landbouw als belangrijkste productiefactor in het landelijk gebied neemt af en het belang van ontspanningsruimte neemt toe. Het landelijk gebied wordt multifunctioneler. De betekenis van landschap als 'decor' voor recreatie en belevenissen neemt toe. Het landelijk gebied zou daarom mooi en rustig moeten blijven. Grote delen van het landschap zijn amorf en verrommeld en spreken niet aan voor de beleving van rust en ruimte. Deze landschappen zullen een nieuwe herkenbaarheid moeten krijgen. De afname van het aantal boeren maakt het beheer van het landschap problematisch.

C Vervlakking van het landschap gaat door

Vervlakking van het landschap is al decennia aan de gang. Grootschalige landschappen worden 'kleiner' en kleinschalige landschappen schalen op. De contrasten in maat en schaal nemen af. Het landschap als ontspanningsruimte vraagt echter herkenbare, aantrekkelijke en afwisselende landschappen.
Bij ruimtelijke ontwikkelingen wordt daar te weinig op gelet.

Vragen die een antwoord behoeven, zijn:
– Welke delen van de Gelderse landschappen zijn het waard om duurzaam in stand te houden als ontspanningsruimte?
– Welke herkenbare identiteit kunnen de overige landschappen krijgen?
– Hoe kunnen we die landschappelijke kwaliteiten in Gelderland instandhouden, versterken en creëren?
– Waar liggen aanknopingspunten om beïnvloedbare en niet-beïnvloedbare ontwikkelingen richting te geven en daarmee tegelijkertijd landschappelijke kwaliteit te bevorderen?
– Welke aanpassingen zijn wenselijk in de uitvoering van het landschapbeleid?

Het boek dat voor u ligt, wil op die vragen een antwoord geven.

1.3 Wat willen we met het landschapsboek?

Dit landschapsboek is een inspiratiebron voor gemeenten, waterschappen, ondernemers, adviesbureaus, landschapscoördinatoren, natuurorganisaties en alle anderen die betrokken zijn bij het landschap. Het is een boek voor op de werkplek als naslagwerk, en geen boek voor in de kast. Het boek is geen ruimtelijke visie, stelt geen ruimtelijke opgaven zoals het streekplan of een structuurplan en is geen ruimtelijk toetsingskader. Wel biedt het boek input voor de streekplanuitwerkingen 'Kernkwaliteiten en omgevingscondities' en 'Nationale landschappen'.

Het landschapsboek beschrijft het landschap als een 'landingsbaan' voor ontwikkelingen en brengt daarvoor kwaliteiten en structuren in beeld.
Ze beschrijft in woord en beeld hoe bepaalde ontwikkelingen en activiteiten kunnen passen in een bestaand landschap. Er staat niet wat mag en niet mag - dat staat in het streekplan. De lezer kan uit het landschapsboek inspiratie opdoen over wat vanuit het landschap gezien passend is en wat niet.

Het landschapsboek wil landschapsbouwers (ondernemers, gemeenten, waterschappen, natuurorganisaties, et cetera) aansporen om optimaal gebruik te maken van al bestaande kwaliteiten in hun gebied. Bovendien wil het boek laten zien dat (nieuwe) activiteiten ook nieuwe kwaliteiten en een nieuwe identiteit kunnen voortbrengen, vooral als er gestreefd wordt naar relaties tussen bestaande kenmerken en nieuwe activiteiten. Het landschapsboek kan gebruikt worden bij het maken van (inter)gemeentelijke landschapsontwikkelingsplannen.

Het landschapsboek geeft richting aan de uitvoering. Het boek verbreedt de huidige uitvoering van het landschapsbeleid op het niveau van aanleg en beheer naar (ruimtelijke) planvorming en inrichting. Naast de provincie zullen ook gemeenten en andere partijen zich hiervoor in moeten zetten. De provincie wil hen daarin stimuleren en faciliteren. Het boek is uitgangspunt voor het handelen van de provincie zelf.

1.4 Het landschapsboek en het streekplan

Het streekplan formuleert doelen voor het ruimtelijke beleid voor landschappen en hanteert een algemeen uitgangspunt 'ontwikkeling met kwaliteit'. Dit streekplan is vertrekpunt voor het landschapsboek.

Het streekplan maakt onderscheid tussen waardevolle landschappen en overige landschappen. Dit onderscheid hanteert het landschapsboek ook. Het streekplanbeleid voor de waardevolle landschappen is gericht op het versterken van de landschappelijke kernkwaliteiten. Ontwikkelingen kunnen als de kernkwaliteiten behouden en versterkt worden. Deze kernkwaliteiten van de waardevolle landschappen worden uitgewerkt in een streekplanuitwerking 'Kernkwaliteiten en omgevingscondities'. De streekplanuitwerking zal toetsingskader zijn voor ruimtelijke plannen en niet dit landschapsboek.

De waardevolle landschappen uit het streekplan zijn in het boek gemerkt met *. De beschreven 'kenmerken' voor deze gebieden komen overeen met de kernkwaliteiten zoals die in het streekplan opgenomen zijn. Tot de kenmerken behoren ook historisch-landschappelijke kenmerken afkomstig uit de provinciale cultuurhistorische nota Belvoir2.

Daarnaast heeft het streekplan binnen de waardevolle landschappen enkele grote waardevolle open gebieden vanwege hun grote kwetsbaarheid opgenomen in het groen-blauwe raamwerk. Voor deze gebieden zijn nieuwe ontwikkelingen die de openheid aantasten, uitgesloten. Deze open gebieden zijn een selectie van de open gebieden die in het landschapsboek in paragraaf 3.1 en kaart 2 worden genoemd. Hieraan ligt een inventarisatie uit 2004 ten grondslag.

Voor de overige landschappen kiest de provincie een terughoudende rol, behalve voor de zoekzones verstedelijking en landschappelijke versterking en de eventuele regionale invulling van functieverandering. Zij verwacht van de gemeenten dat zij bij de afweging van nieuwe ontwikkelingen uitgaan van 'ontwikkeling met kwaliteit' (streekplan par. 2.12.2) en inspiratie halen uit het landschapsboek.

Het Rijk heeft in de Nota Ruimte gebieden aangewezen als nationale landschappen. Dit zijn gebieden met internationaal zeldzame of unieke en nationaal kenmerkende landschapskwaliteiten, en in samenhang daarmee bijzondere natuurlijke en recreatieve kwaliteiten. In Gelderland zijn dat de Graafschap, Winterswijk, de Veluwe, de Gelderse Poort, een deel van het Rivierengebied, de Hollandse Waterlinie en Arkemheen. Het Rijk vraagt de provincies de nationale landschappen te begrenzen, de kernkwaliteiten daarvan uit te werken en een uitvoeringsprogramma op te stellen. De provincie stelt hiervoor een streekplanuitwerking op. Het landschapsboek geeft input voor deze uitwerking.

1.5 Leeswijzer

Hoofdstuk 2, de filosofie, is het centrale hoofdstuk dat de nieuwe kijk op het landschap verwoordt. Uitgaande van deze nieuwe kijk geeft hoofdstuk 3 voor een aantal ruimtelijke thema's aanknopingspunten voor landschappelijke kwaliteit. Vervolgens wordt in hoofdstuk 4 de filosofie toegepast in landschappelijke eenheden van Gelderland. Hierin zijn kernkwaliteiten beschreven als ook een mogelijke ontwikkelingsrichting.

De ideeën in hoofdstuk 3 en 4 gaan door alle schaalniveaus heen: van een globale inrichting tot concrete maatregelen. Dat is bewust gedaan, om op alle schaalniveaus, ook het locale niveau, ideeën en inspiratie te geven. Deze hoofdstukken geven weldoordachte suggesties. Zinsneden als 'past niet in dit landschap', '..... is gewenst', 'zouden moeten' of 'kan' houden geen beleid in. Deze zinsneden geven, vanuit het landschap gezien, mogelijke ruimtelijke ontwikkelingen aan. Andere weldoordachte ontwikkelingen zijn echter ook denkbaar.

Hoofdstuk 5 legt vervolgens de link met de praktijk: hoe komen we van filosofie naar de concrete toepassing in de praktijk? Wat moet daarvoor gebeuren en welke bijdrage wil de provincie daaraan leveren?
Ter verdere inspiratie is een literatuurlijst bijgevoegd en een aantal internetadressen.

De filosofie

2.1 Landschap en landschappelijke kwaliteit

Mensen kunnen een landschap waarderen als een plek die hen raakt, waarvan zij de ontstaansgeschiedenis kunnen aflezen en waarvan eenheid uitstraalt. Zij kunnen, kortom, goed aangeven wat landschappelijke kwaliteit voor hen betekent.

Gelderse burgers blijken zich verbonden te voelen met de eigen streek en veel waarde te hechten aan de instandhouding en versterking van het streekeigen karakter en het waardevolle cultuurhistorisch erfgoed. Daarnaast zien zij in dat ruimte nodig is voor nieuwe maatschappelijke en economische ontwikkelingen. De overheden wordt gevraagd zorg te dragen voor een zorgvuldige inpassing van nieuwe gebruiksfuncties in het bestaande landschap. Dit uitten de Gelderse burgers tijdens een gebiedsdialoog over de toekomst van het Gelderse landschap, die begin 2004 werd gehouden. Daarbij gaven zij aan dat zij kenmerkende landschappelijke verschillen tussen en binnen regio's willen ervaren en dat zij een aantrekkelijk landschap voor recreatie en toerisme willen.

Maar wat is landschap en wat is landschappelijke kwaliteit?

Landschap is het waarneembare deel van het aardoppervlak waargenomen vanaf maaiveldniveau. Het landschap komt tot stand doordat mensen activiteiten ontplooien in de fysieke ruimte (bodem, water, lucht). De verhouding tussen mensen, activiteiten en fysieke ruimte is niet statisch, maar verandert steeds. Daarom veranderen grote delen van het landschap geleidelijk zowel in beeld als in betekenis. Landschap is dus iets wat leeft en zich voortdurend ontwikkelt. Landschap betreft niet alleen het groene buitengebied, maar ook stedelijke gebieden. Zo zijn er bijvoorbeeld ook stadslandschappen,kassenlandschappen, vliegveldlandschappen, industriële landschappen.

Landschappelijke kwaliteit heeft te maken met positief geraakt worden door het landschap. Landschap is meer dan de som der delen. Kwaliteit komt tot stand als concrete objecten zoals geluidswallen, schuren, bosschages, hoogspanningsleidingen (de delen) zo geordend, toegevoegd of weggehaald worden dat het geheel (de som) iemand raakt. Een landschap raakt iemand positief als het afwisseling en samenhang van landschappelijke elementen kent, oriëntatiepunten en verrassingen heeft en als de uitstraling van het geheel 'klopt' (zie kader).

Landschappelijke kwaliteit

Landschappelijke kwaliteit zegt iets over de relatie tussen een persoon en een landschap. Landschap heeft kwaliteit als iemand geraakt wordt door het landschap. Om iemand positief te kunnen raken, hoeft een landschap niet pittoresk te zijn; het kan bijvoorbeeld ook indrukwekkend zijn zoals een stadslandschap met wolkenkrabbers of de havens van Rotterdam. Deze ervaring is iets persoonlijks, maar in de ervaringen van vele personen zitten overeenkomsten. En daarmee is de landschappelijke kwaliteit ook iets collectiefs. Bijvoorbeeld: een persoon ervaart verschillende kenmerken van het landschap: de wind, een vleugje mest- en bloemengeur, de verte, de wolken, groene weide met aan de horizon een kerktoren. Met deze complexe ervaring komt hij, en de meeste mensen, tot een kwalitatief oordeel: mooi en rustgevend. Hierin is de visuele beleving een belangrijk criterium, maar niet zaligmakend. Alle zintuigen doen mee. Om positief geraakt te worden, moeten mensen zich ook kunnen oriënteren, zich veilig voelen en verrast worden. Het hebben van herinneringen aan plekken kan daaraan bijdragen.

Ook moet de uitstraling van de diverse landschappelijke elementen 'kloppen' met elkaar en met de functie die deze hebben. Daardoor wordt samenhang ervaren. Enkele voorbeelden: een zestiende-eeuwse gevel op een expeditiebedrijf wordt als storend ervaren, evenals een groot expeditiebedrijf in een kleinschalig landschap. Een kleinschalig bedrijf past echter wel in een kleinschalig landschap. Een bedrijvenpark mag stoer en robuust zijn, een wandelpark verrassend en pittoresk.

2.2 Waar willen we met het landschap naar toe?

Waar willen we met het landschap in Gelderland naar toe? Wat zijn de doelen?
– de diversiteit van de Gelderse landschappen versterken;
– de meest waardevolle karakteristieke landschappen versterken;
– overal de kwaliteit en toegankelijkheid van het landschap verbeteren.

Het Gelderse landschap is zeer divers: open landschappen, kleinschalige landschappen, stadslandschappen, grootschalige boslandschappen en contrastrijke ensembles. In gebieden met veel cultuurhistorische en aardkundige kenmerken is de ontstaansgeschiedenis van het landschap vaak nog leesbaar. Het landschap in Nederland wordt al eeuwenlang sterk door menselijke activiteiten bepaald.

Door maatschappelijke ontwikkelingen veranderen gebieden van functie, vorm en betekenis. Hierdoor veranderen ook patronen en elementen die bepalen hoe het landschap eruitziet. Sommigen zien deze ontwikkelingen als verloedering, de provincie Gelderland ziet hier kansen om een hedendaags landschap met hedendaagse kwaliteiten te laten ontstaan of om bestaande kwaliteiten te verbinden met nieuwe functies.

Sommige karakteristieke landschappen beslaan grote oppervlakten, andere zijn kleine parels in een verder genivelleerd landschap. De meest waardevolle landschappen instandhouden en versterken vraagt om het vrijwaren van bedreigende ontwikkelingen, zodat essentiële kenmerken van het landschap in nieuwe ontwikkelingen niet verloren gaan. Het landschap hoeft daarvoor niet 'op slot'.
Het vraagt om een zorgvuldig afstemmen tussen de landschappelijke kwaliteiten en de functies die daarbij passen. Ook landschappen die geen grote gebruiksdynamiek kennen, vragen om een strategie die bevordert dat de kwaliteit op peil blijft.
Een verbetering van de toegankelijkheid moet ervoor zorgen dat mensen meer kunnen genieten van het landschap. Dit is het meest urgent bij steden en dorpen.

2.3 Uitgangspunten

Het landschapsboek kent een aantal uitgangspunten dat in deze paragraaf achtereenvolgens aan bod komt:
– Stuwende krachten zijn de motor van de landschapsvorming van Gelderland.
– Landschappelijke kwaliteit is een voorwaarde voor nieuw gebruik.
– Kijk vooruit vanuit het hedendaagse landschap naar toekomstige kwaliteit.
– Het landschap moet beleefbaar zijn.

Stuwende krachten
Het landschapsboek is gebaseerd op de stuwende krachten die het landschap nu en in de (nabije) toekomst bepalen. Stuwende krachten zijn sociale en economische krachten die achter de ontwikkeling van het landschap zitten. Ze kunnen bestaan uit individuele mensen, of organisaties of bedrijven, maar ook uit belangrijke opgaven in het overheidsbeleid. De stuwende krachten zorgen ervoor dat het landschap steeds verandert. Deze veranderingen kunnen zowel bijdragen aan het versterken van de landschappelijke kwaliteit als daaraan afbreuk doen. Inzicht in de stuwende krachten is nodig om sturing te kunnen geven aan landschapsvorming.

Stuwende krachten voor het landschap

De stuwende krachten zijn activiteiten die een sterk vormende invloed hebben op het uiterlijk en functioneren van het landschap. In Nederland zijn dit vaak menselijke activiteiten. Dit kan zijn woningbouw, aanleg van infrastructuur of verblijfsrecreatie, maar ook waterbeheer of aanleg van nieuwe natuur. Elke stuwende kracht combineert activiteit en plek en levert een specifiek beeld op. Melkveeteelt bijvoorbeeld, levert in veenweidegebied grazige weiden op, doorsneden met brede sloten en verre horizonten met koeien in de wei. Kleinschalige bedrijvigheid als activiteit op de rand van oeverwal en kom, bijvoorbeeld, levert een kenmerkend lint van bedrijfsgebouwen op. Landschappen ontstaan dus, voor een belangrijk deel, door de activiteiten van de gebruikers van een gebied. Mede door de stuwende krachten veranderen landschappen continu. De stuwende krachten in stedelijke landschappen zijn andere dan de stuwende krachten in landelijk gebied. Wil een overheid sturen op de vorming van een samenhangend landschap, dan zal zij moeten sturen op de landschapsvormende activiteiten. Zij zal zich de vraag moeten stellen hoe een dominante landschapsvormende factor om te buigen is tot landschappelijke kwaliteit.

Landschapskwaliteit als voorwaarde voor nieuw gebruik
Ontwikkelen met kwaliteit is het uitgangspunt: ontwikkelingen kúnnen, als deze bijdragen aan landschappelijke kwaliteit. Ontwikkelingen kunnen zo begeleid worden dat kernkwaliteiten van het landschap behouden worden of dat nieuwe kwaliteiten ontstaan. Dat betekent het benutten van kansen door bij ruimtelijke activiteiten (zoals woningbouw, bedrijvigheid, infrastructuur, natuurontwikkeling) bestaande landschappelijke kwaliteiten en structuren te versterken of nieuwe te realiseren. Dat draagt ook bij aan de diversiteit van landschappen.
Met de term 'ontwikkelingen' worden alle mogelijke functieveranderingen bedoeld. Het kan bijvoorbeeld gaan om woningbouw, bedrijvigheid of infrastructuur, en ook waterberging, natuurontwikkeling, extensieve recreatie.

Ontwikkelen met kwaliteit betekent in planvorming en ontwerp veel aandacht voor de samenhang van (cultuurhistorische) elementen, de patronen in het landschap en het gebruik ervan. Ook als het gaat om inpassing van nieuwe activiteiten in het landschap. Wanneer nieuwe ontwikkelingen zorgvuldig in lijn met bestaande patronen worden ontworpen, kan de landschappelijke kwaliteit juist worden ontwikkeld en verbeterd. Ontwikkelen met kwaliteit is bouwen aan een landschapsstructuur. Daarnaast vraagt het ook om zorgvuldige omgang met de architectuur van nieuwe elementen, en met het beeld daarvan in de omgeving. Een nieuw object kan harmoniëren of juist verrassend contrasteren, afhankelijk van het streekeigen karakter. Beeldkwaliteit is daarbij van groot belang.

Doorgaande lijnen, zoals robuuste ecologische verbindingszones, Grebbelinie en Hollandse Waterlinie, snelwegen als de A30 en A18, doorkruisen verschillende landschappen. Het verdient aanbeveling om enerzijds deze lijnen op te vatten als een continuüm, anderzijds om de inrichting aan te passen aan het gebied waar de lijnen doorheen lopen. Zo kunnen er nieuwe samenhangen in het landschap ontstaan.

Harmonie of contrast?

Het 'streekeigen' landschap van de eenentwintigste eeuw wordt als eenheid beleefd. Dat betekent niet dat het steeds weer dezelfde vorm moet hebben, of hetzelfde moet zijn als vroeger. Nieuwe woningen kunnen in een lint gebouwd worden omdat lintbebouwing bij de streek hoort. Een goed ontwerp kan een contrasterend gebouw opleveren dat toch in harmonie is met de omgeving. Het streekeigen karakter van een gebied kan ook worden versterkt door een landschappelijke accentuering van cultuurhistorische patronen. Denk daarbij aan het zichtbaar maken van oude kades, nieuwbouw in een gebiedseigen stijl of het onverhard laten van kleine wegen en paden.

Ontwikkelen met kwaliteit vraagt in feite om een ontwerpende benadering. In een uitgekiend ruimtelijk ontwerp, ook visueel, wordt er nagedacht over welke functies waar in het landschap kunnen worden gesitueerd. Vaak zijn daarbij verschillende disciplines betrokken, in ieder geval landschapsarchitecten, stedenbouwkundig ontwerpers en daarnaast deskundigen zoals civieltechnici, cultuurhistorici, ecologen en de initiatiefnemende marktpartijen. In een ontwerp kunnen creatieve sprongen worden gemaakt, zodat voor gelijke situaties andere oplossingen bedacht worden. Het is maatwerk.

Ontwerpende benadering

De ontwerpende benadering gaat uit van een vooraf nadenken over de plek en over de inrichting ervan. In het maken van een ontwerp worden de ruimtelijke ingrepen afgestemd op de kenmerken van de omgeving. De ontwerpende benadering kent drie schaalniveaus:
– Het niveau van locatiekeuze: waar past een ontwikkeling het beste in de omgeving en op welke wijze?
– Het niveau van de inrichting van het terrein: situering, ontwerp en inrichting van de diverse gebruiksvormen in het terrein en ten opzichte van elkaar
– Het niveau van de functie: de vormgeving van een object of gebruiksvorm
Als de locatiekeuze al is gemaakt, begint de ontwerpende benadering op het niveau van het terrein. Het ontwerp van inrichting en vormgeving vraagt dan extra aandacht om eventuele nadelige effecten op het landschap te verzachten. De intensiteit en omvang van de ontwerpende benadering zijn afhankelijk van de aard van de ingreep en de omgeving ervan.

Vooruitkijken vanuit het hedendaagse landschap
Terug naar een landschapsbeeld uit het verleden past niet bij de ambitie van dit landschapsboek. Tot op heden zijn bij het herinrichten van de ruimte overgeleverde of vervaagde kenmerken van het vroegere cultuurlandschap vaak leidend. In dit boek gaat het echter vooral om vooruitkijken vanuit het hedendaagse landschap naar de toekomstige betekenis, uitgaande van de stuwende krachten. De nu bestaande kwaliteiten zijn vertrekpunt en het behouden waard. Historische verbanden vragen om respectvol mee om te gaan. Daarnaast is het de kunst om nieuwe kwaliteiten te genereren. Het verleden kan daarbij als inspiratiebron dienen. Streekeigen structuren en kenmerken kunnen als vertrekpunt of als inspiratie voor nieuwe ontwikkelingen worden gebruikt en een extra dimensie toevoegen aan het landschapsontwerp voor de toekomst.

Een beleefbaar landschap
Mensen willen kunnen genieten van het landschap. Dat betekent dat mensen het landschap in moeten kunnen om het te ervaren. Een toegankelijk landschap biedt een fijnmazig netwerk van openbare fiets- en wandelpaden en eventueel vaarmogelijkheden. In het algemeen vraagt de toegankelijkheid van agrarische gebieden, van natte natuurgebieden en van de woonkernen naar het buitengebied extra aandacht. Degenen die minder mobiel zijn en het dagelijkse rondje met de hond vragen groen en rust direct in de woonomgeving. Aansluitend aan de woonomgeving is een zodanige toegankelijkheid van het buitengebied gewenst dat mensen in circa twee uur vanuit hun woning een ronde kunnen maken. Voor de meeste mensen betekent dit voor wandelen maximaal een ronde van 8 km en voor fietsen 40 km. Dat is hemelsbreed respectievelijk 2 km en 10 km van hun huis.

Mensen genieten van een landschap als het samenhang en afwisseling heeft. Een gewaardeerd landschap laat herkenbare samenhangen zien, bijvoorbeeld tussen de geomorfologie en de occupatiepatronen, of een duidelijke samenhang tussen watersystemen en ecosystemen. Water kan in het landschap weer meer waarneembaar gemaakt worden en daarmee de diversiteit in landschappen vergroten.

In de niet-verstedelijkte gebieden zijn stilte, ruimte, rust, donkerte en weidsheid zeer gewaardeerd en belangrijk voor de beleving van het landschap. Ze vallen vaak samen en zijn nog te ervaren in grote aaneengesloten natuurgebieden zoals de Veluwe, maar ook in de grote open kommen in het rivierengebied en de relatief schaars bebouwde delen van de Achterhoek.

2.4 Twee strategieën

Een aantal Gelderse landschappen zijn gebieden met (inter)nationaal en provinciaal unieke kwaliteiten van visuele, aardkundige en cultuurhistorische aard. De samenhang van de uiteenlopende aspecten van het landschap is binnen deze waardevolle landschappen groot. Zij tonen de grote diversiteit in het Gelderse landschap: kleinschalig, open, gesloten, contrastrijk. Denk daarbij aan het plateau van Winterwijk, de Graafschap, de Randmeerkust, de open kommen van bijvoorbeeld het Ommerense en Rijswijkse Veld of de Ooijpolder. Daarbuiten liggen landschappen die minder waardevol of herkenbaar zijn. Voorbeelden zijn het middengebied van de Achterhoek, het midden van de Gelderse Vallei, delen van het Rivierengebied en verstedelijkte landschappen.

Voor elke groep landschappen wordt een eigen strategie gehanteerd (zie kaart 1), namelijk:
A instandhouding en versterking in de waardevolle landschappen
B ruimte voor vernieuwing in de overige landschappen.

A Instandhouding en versterking in de waardevolle landschappen

In de waardevolle landschappen is instandhouding en versterking van het landschap uitgangspunt. De landschappelijke kernkwaliteiten zijn leidend voor het ruimtegebruik. Nieuwe activiteiten passen, als deze de huidige landschappelijke kwaliteit versterken. Daarbij gaat het niet alleen om de functie, maar juist om het feitelijke gebruik. Er zijn bijvoorbeeld uiteenlopende vormen van landbouw; de ene functie landbouw kan passend zijn, een andere niet. Zo past schaalvergroting voor intensieve veehouderij niet in een kleinschalig coulisselandschap, terwijl extensieve grondgebonden landbouw wel past. Als een activiteit past, kan er een hoogwaardig ontwerp worden gemaakt waarbij de karakteristieken van het landschap leidend zijn.
In deze strategie passen het karakter en de kwaliteit van nieuwe elementen bij de kernkwaliteiten van het landschap. In deze landschappen, die het waard zijn om in stand gehouden en versterkt te worden, geldt: vorm bepaalt functie. Bescherming van het huidige landschap wil niet zeggen dat hier geen ontwikkelingen kunnen plaatsvinden. Sommige activiteiten, natuurontwikkeling bijvoorbeeld, kunnen bijdragen aan de identiteit van het landschap en aan de recreatieve gebruiks- en belevingswaarde. Andere activiteiten zijn een bedreiging en zouden niet toegestaan moeten worden. Weer andere kunnen zorgvuldig ingepast worden zodat de identiteit van het landschap intact blijft.

Het streekplan heeft voor deze landschappen beleid geformuleerd (zie paragraaf 1.4).

B Ruimte voor vernieuwing

Buiten de waardevolle landschappen bestaat ruimte voor vernieuwing van het landschap. Hier geldt: vorm volgt functie. Het gebruik van de ruimte maakt het landschap. Landschappen met een nieuwe aantrekkelijke identiteit kunnen geschapen worden, waarbij een goede balans ontstaat tussen het goed functioneren en landschapskwaliteit. Aanwezige plaatselijke kwaliteiten als openheid, kleinschaligheid, contrasten, reliëf, watersysteem en cultuurhistorische waarden kunnen zorgvuldig worden ingepast of kunnen als inspiratie dienen voor een eigen landschappelijke identiteit. Ook streekeigen kenmerken kunnen een aanknopingspunt bieden.

De transformatie van landelijk gebied naar een stedelijk gebied is een fundamentele verandering van het landschap. Zo kunnen de zoekzones voor verstedelijking toekomstige vernieuwingslandschappen zijn. Hier vraagt de strategie van vernieuwing om extra aandacht.
In verstedelijkte gebieden zou actief gestreefd moeten worden naar het ontwikkelen van aantrekkelijke stedelijke landschappen. In aantrekkelijke stedelijke landschappen sluit de inrichting van de groene ruimte in en om de bebouwing, aan bij de behoeften van de stadsbewoners, biedt een hoogwaardige leefomgeving en is een goede balans tussen 'rood' en 'groen' in en om de stad.

Kwaliteit huidig landschap

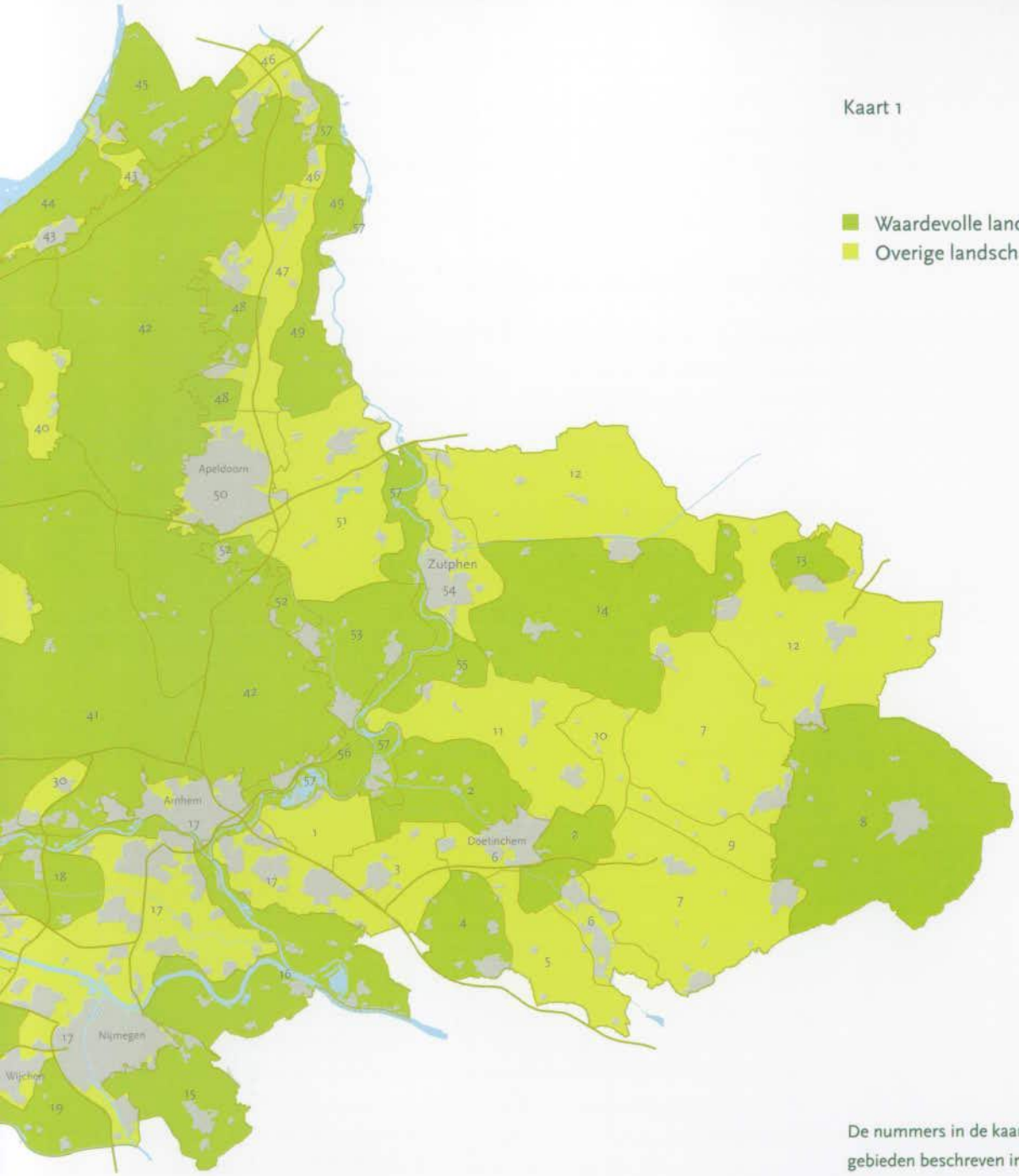

Kaart 1

- Waardevolle landschappen
- Overige landschappen

De nummers in de kaart verwijzen naar de deelgebieden beschreven in hoofdstuk vier.

Kwaliteit

3 Aanknopingspunten voor landschappelijke kwaliteit

Een algemeen uitgangspunt in dit landschapsboek is het verbeteren van de landschappelijke kwaliteit: in alle gemeenten en in alle planvorming en -uitvoering. Dit vraagt een ontwerpende benadering. Dit hoofdstuk biedt aanknopingspunten voor landschappelijke kwaliteit en voor ontwerp voor een aantal thema's:
- open landschappen,
- kleinschalige landschappen,
- stadslandschappen,
- verstedelijking,
- bedrijventerreinen,
- buurtschappen en dorpen,
- grootschalige en intensieve recreatie,
- glastuinbouw,
- agrarische bebouwing,
- nieuwe landgoederen,
- windmolens,
- wegen,
- bosaanplant,
- rust en donkerte
- grondwaterbescherming,
- water,
- de rivieren.

Er verschijnen steeds meer voorbeeldboeken over hoe bij dergelijke thema's tot ruimtelijke en landschappelijke kwaliteit is te komen. De laatste bladzijde van dit boek bevat daarom ter verdere inspiratie een aantal literatuurverwijzingen.

3.1 Open gebieden

Uit de gebiedsdialoog blijkt dat burgers veel waarde hechten aan open landschappen en vinden dat die bescherming verdienen. Bijzondere open gebieden zijn open kommen, open veengebieden, open broekgebieden, open essen en oude bouwlanden. Deze gebieden kennen van oudsher een grootschalige openheid. Specifieke natuurlijke omstandigheden en menselijk gebruik hebben gezorgd voor het open houden. Deze open gebieden vormen vaak een fraai contrast met omringende kleinschalige of meer gesloten landschappen.

Open kommen zijn binnendijks gelegen open komvormige gebieden, gevormd door de rivier, laaggelegen met een kleibodem, een van nature hoge grondwaterstand en meestal in gebruik als weiland. De open veengebieden zijn extreem open natte gebieden, met een veenbodem en in gebruik als weiland. Open broekgebieden zijn laaggelegen open gebieden met een zandondergrond en hoge grondwaterstand. De oorspronkelijke begroeiing van natte heide is meestal ontgonnen tot weiland. Kenmerkend zijn de zogenaamde broekbossen van bijvoorbeeld elzen. Open essen en oude bouwlanden zijn hoger gelegen gronden met een relatief lage grondwaterstand en een zandige ondergrond. Vaak zijn deze gronden al honderden jaren in gebruik als bouwland en, vooral bij essen, opgehoogd door mest uit de potstal.

Deze bijzondere open gebieden in Gelderland zijn op kaart 2 aangeduid, samen met enkele gebieden met bijzondere herkenbare verkavelingspatronen (voorzover deze niet samenvallen met de bijzondere open gebieden). Er is een onderscheid gemaakt tussen sterk herkenbare open gebieden en overige gave open gebieden.

De gebieden op de kaart zijn voortgekomen uit een nieuwe analyse gebaseerd op de mate van openheid (robuustheid), gaafheid, herkenbaarheid. De onderzoekscriteria die zijn gehanteerd voor natte open gebieden zijn gemiddeld maximaal 2 gebouwen per 100 hectare en een minimumomvang van het open gebied van 200 hectare. Droge open gebieden zijn minder uitgestrekt. De gebruikte criteria daarvoor zijn een bebouwingsomvang van maximaal 5-6 gebouwen per 100 hectare en een minimumomvang van het open gebied van 50 hectare. Daarnaast heeft in de waardering meegespeeld de (inter)nationale waarde van het type open gebied. Hooggewaardeerde gebieden kunnen ook zijn geselecteerd als ze niet helemaal aan de minimumomvang voldoen. Ook is in alle geselecteerde gebieden het landschapsbeeld uit 1850 nog herkenbaar. Informatie over deze gebieden is te vinden in de digitale atlas 'Groen Gelderland' op de website van de provincie Gelderland (www.gelderland.nl) of op te vragen bij de afdeling Landelijk Gebied van de provincie.

Een selectie van deze open gebieden is in het streekplan opgenomen in het groen-blauwe raamwerk als 'waardevolle open gebieden'. Voor de overige gebieden beveelt het streekplan de gemeenten aan deze open te houden.

Voor het open houden van deze gebieden is het tegengaan van opgaande elementen zoals bebouwing en boomteelt belangrijk. Voor uitbreiding van bestaande bebouwing en vervangende nieuwbouw op een bestaand bouwperceel is een landschappelijk passend ontwerp nodig. Een goede vormgeving daarvan tast namelijk de beleving van de openheid niet aan.

Bij escomplexen hecht de burger waarde aan de lange zichtlijnen en het contrast tussen de open es en de verdichte rand eromheen. De leesbaarheid van de ontstaansgeschiedenis van de escomplexen kan geaccentueerd worden door de randen plaatselijk te verdichten met nieuwe opgaande structuren. De es moet wel zichtbaar blijven om hem te kunnen ervaren en een zichtbare gradiënt te houden tussen es en omringend landschap. Aandacht vraagt de toegankelijkheid van de es vanuit het dorp.

Bijzondere open gebieden en verkavelingspatronen

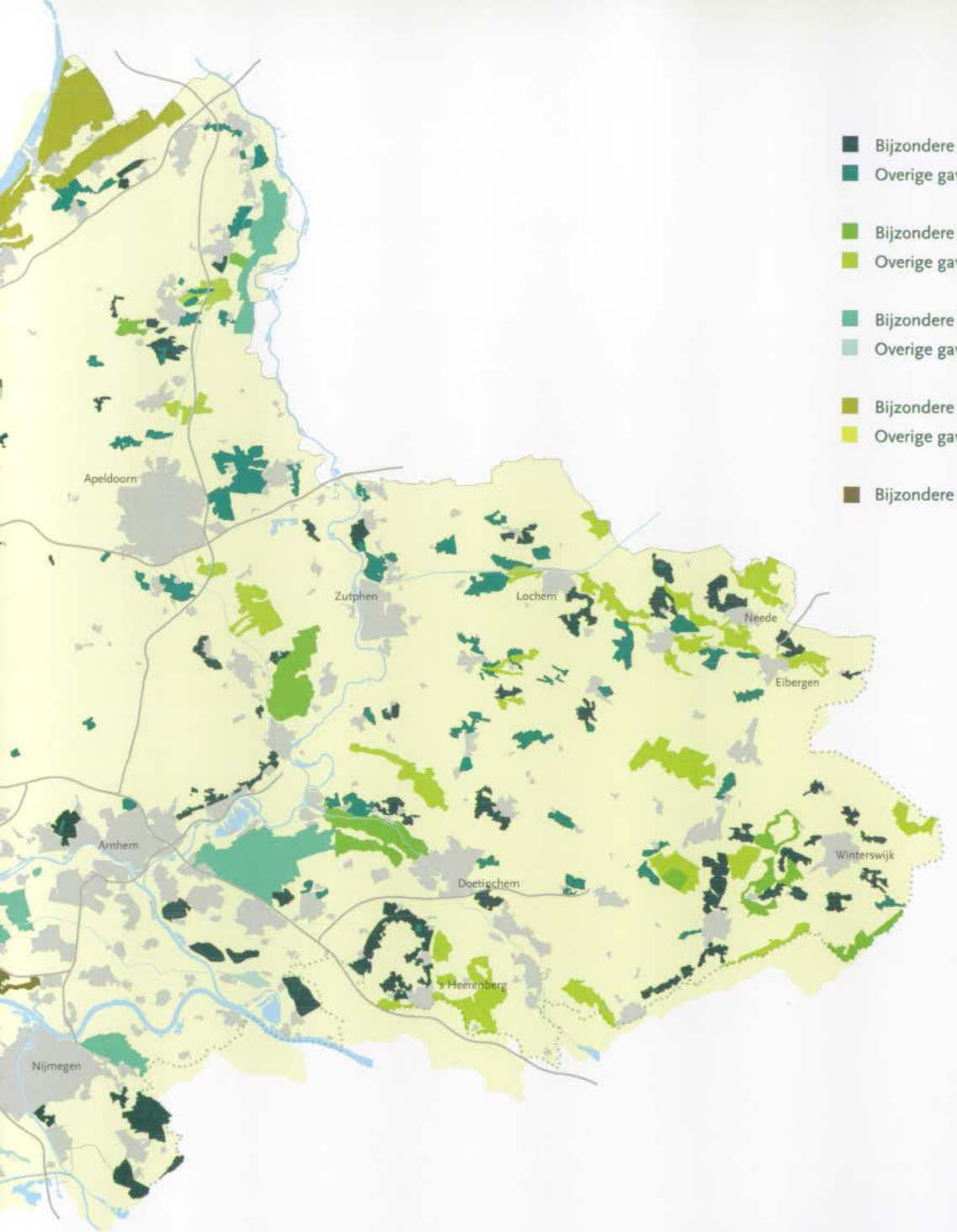

- Bijzondere essen en bouwlanden
- Overige gave essen en bouwlanden
- Bijzondere broekgebieden
- Overige gave broekgebieden
- Bijzondere open kommen
- Overige gave open kommen
- Bijzondere veengebieden
- Overige gave veengebieden
- Bijzondere verkavelingspatronen

3.2 Kleinschalige landschappen

De mate waarin nieuwe activiteiten een plek kunnen vinden in kleinschalige landschappen hangt af van de karakteristiek van het landschap in termen van maaswijdte, dynamiek, opgaande of laagblijvende begroeiing en dergelijke. De karakteristiek van een nieuwe activiteit zal hierop aan moeten sluiten om de kwaliteit van dit landschap tot z'n recht te laten blijven komen.

Kleinschalige woningbouw, vervangende bebouwing binnen het bouwblok van vrijkomende agrarische bedrijven of nieuwe landgoederen kunnen de streekeigen structuur van het landschap versterken. Naast een landschappelijk ontwerp is ook een voorwaarde dat samen met de rode ontwikkelingen de aanleg en het beheer van nieuwe landschapselementen als houtwallen, bosschages, lanen, voet- en fietspaden worden vastgelegd en uitgevoerd.

De verweving van bebouwing en beplanting is erg belangrijk in dit soort landschappen. Dat vraagt om een zorgvuldig en in samenhang ontwerpen van bebouwing en beplanting. In het beeld dient de hoeveelheid groen te overheersen. Zodra de bebouwing gaat overheersen, wordt het landschap niet meer als een kleinschalig landschap ervaren, maar als een villawijk.

3.3 Stadslandschappen

Van oudsher liggen de stedelijke ('rode') gebieden verspreid in het groene landelijke gebied. Het landelijk gebied wordt gezien als iets dat moet wijken voor de stad. Door de voortgaande verstedelijking ontstaat een omkering: groene gebieden liggen verspreid in het 'rode' verstedelijkte gebied. De groene gebieden dreigen restruimten te worden. De voortgaande groei van de verstedelijking vereist dat de ontwikkeling van het landelijk en stedelijk gebied meer in samenhang worden bekeken. Mensen hebben op loopafstand groen, lucht, ruimte en rust nodig om prettig te kunnen leven, een ademruimte. De ademruimten zijn geen restruimten, maar zijn noodzakelijk voor leefbare stadslandschappen. Het zijn de ontspanningsruimten voor de stedelijke bewoners.

Binnen stedelijke gebieden zal groen gebied moeten blijven of komen. Dit geldt voor verschillende schaalniveaus: regio, stad, wijk. Een goede balans tussen 'rood' en 'groen' in en om de stad vraagt dat de groene ruimte vanaf het begin van de planvorming een volwaardige plek inneemt. Ademruimten maken daar deel van uit. In het KAN-gebied zijn Park Overbetuwe en het Beuningse Veld voorbeelden van groene ruimtes die welbewust als 'ademruimte' zouden kunnen worden behandeld. Bij WERV is dit het Binnenveld. In de Stedendriehoek kan er nu rekening mee worden gehouden. Een aantal waardevolle landschappen hebben weerstand kunnen bieden tegen verstedelijking (zoals Ooijpolder, Nijmeegse stuwwal, Veluwezoom). Deze reiken als groene vingers in het verstedelijkte gebied. Ook deze waardevolle landschappen bieden de stedelijke bewoners ademruimte.

De binnenruimten vereisen bij de verdere vormgeving van stedelijke netwerken een tijdige ruimtelijke reservering en koestering. Nieuwe verstedelijking kan, afgestemd op de infrastructuur, rondom de binnenruimte worden gegroepeerd. De groene ruimten zullen voldoende robuust in omvang en wijze van inrichting moeten zijn, als tegenhanger van de grootschalige verstedelijking en als duurzame geleding van het stedelijk gebied.

Duurzaamheid en robuustheid kunnen gecreëerd worden door groen-blauwe waarden te versterken en functies, bestaand en nieuw, samen te brengen in een duurzame combinatie (bijvoorbeeld waterberging met landbouw, natuur of recreatie). Iedere binnenruimte krijgt een eigen karakter op grond van gebiedskenmerken en -kwaliteiten. De binnenruimten kunnen een variëteit aan functies hebben, maar hebben als hoofdkenmerk dat alle functies gecombineerd worden met een intensief recreatief gebruik. Een optimale toegankelijkheid vanuit de woongebieden en in het gebied is daarom voorwaarde.

3.4 Verstedelijking algemeen

Er moet goed worden nagedacht over de mate waarin en de wijze waarop verstedelijking past in het landschap. In open landschappen doet een beperkte toename van opgaande elementen (bijvoorbeeld boomteelt of gebouwen) al afbreuk aan de identiteit van het hele landschap. Denk bijvoorbeeld aan een karakteristieke es, daarop is geen enkele nieuwe woning wenselijk.

In een kleinschalig landschap met hoogopgaande begroeiing zoals in de omgeving van Winterswijk en de Graafschap kunnen kleinschalige zorgvuldig uitgewerkte uitbreidingen, aansluitend aan kernen of buurtschappen, inpasbaar zijn in de landschapsstructuur. Langs landelijke wegen kan de lintbebouwing verdichten, zolang die verdichting past in de gangbare maten, verhoudingen en kleuren van het landschap ter plekke. Bij de beoordeling of iets past, spelen karakter, kleur, maat en verhouding een belangrijke rol. Het is van belang dat er voldoende open ruimte tussen de bebouwingslinten overblijft, zodat deze niet de indruk wekken aan elkaar gegroeid te zijn.

Grootschalige bebouwing en bouwwerken die een stedelijke indruk maken (clusters van intensieve agrarische bedrijven, grootschalige nieuwbouwwijken, bedrijvenparken) passen het beste in of bij stadslandschappen.

3.5 Bedrijventerreinen

Bedrijvigheid in zijn huidige verschijningsvorm en landschappelijke kwaliteit zijn geen vrienden van elkaar. Toch kan bedrijvigheid een integraal en waardevol onderdeel van een (stads)landschap vormen. Belangrijk is om op drie niveaus ontwerpen voor bedrijventerreinen te maken. Dit uiteraard eerst nadat landschap een serieus criterium is geweest in de locatiekeuze.

Ten eerste is het belangrijk een degelijke hoofdstructuur aan te leggen. Hierin vormen water, groen en infrastructuur een `ruimtelijk raamwerk' dat voldoende robuust is om de omvangrijke gebouwen en verschillend ingerichte terreinen te neutraliseren. Belangrijk is om meer ruimte dan gebruikelijk te reserveren voor dit ruimtelijk raamwerk (60% uitgeefbare grond is een mooi richtgetal in plaats van de gebruikelijke 70%). Van die 60% moet zoveel mogelijk oppervlak bebouwd worden om de ruimte efficiënt en effectief te gebruiken (bijvoorbeeld 50% of meer bebouwen).

Ten tweede is ook op blokniveau (dat zijn meerdere aaneengesloten kavels) een ontwerp nodig om tot een efficiënt ruimtegebruik te komen.
Multifunctioneel gebruik de dag rond, levert al snel winst op doordat er in totaal minder vierkante meters nodig zijn. Daarnaast verdient het aanbeveling om een gevellijn te ontwerpen en vervolgens af te spreken dat de gebouwen daar ook op komen te staan (met een bepaald percentage).

Als laatste is het van belang per bouwperceel afspraken te maken over kleur- en materiaalgebruik, zowel voor de voorgevels als voor de afscheidingen.

Als op dit soort aspecten wordt gelet, kunnen oriëntatie en beleving, economie en functionaliteit hand in hand gaan.

3.6 Buurtschappen en dorpen

Voor buurtschappen en dorpen is organisch groeien een manier om nieuwe bebouwing te laten opgaan in het landschap. Het is een vorm van groeien waarbij de historische identiteit van het dorp opnieuw wordt opgepakt. Het gaat dan om een bescheiden hoeveelheid gebouwen, dus geen seriematige, grootschalige groei. Een aantal belangrijke handvatten zijn de onderstaande.

Hoe meer naar het centrum toe, hoe nauwer en steniger de straten en hoe smaller de kavels. Hoe meer naar buiten toe, hoe breder en groener het straatprofiel en hoe breder de kavels. Grote bomen komen achter de gevellijn te staan, bomenrijen worden slechts bij uitzondering toegepast. Bestaande grote bomen en houtwallen worden zoveel mogelijk gespaard. Ze geven de dorpsuitbreiding al snel een natuurlijke uitstraling door hun grootte. Wegen zijn niet kaarsrecht, vormen ook geen strakke boog, maar buigen flauw van links naar rechts.

Het verdient aanbeveling om op het niveau van het dorpsblok variatie aan te brengen: een voor- en achterkant en verschillende gebouwen (voor: bredere kavels, duurdere gebouwen, iets hoger, meer gedetailleerd; achter: smallere kavels, goedkopere gebouwen, iets lager, iets minder detaillering).
Het dorpsblok is liever niet rechthoekig, het sluit aan bij de structuren van het onderliggende landschap. Een meer onregelmatige vorm biedt tevens aanleiding voor kavels met een grotere maat. Deze grotere kavels kunnen goed ingezet worden voor functiemenging. Denk bijvoorbeeld aan de ontwikkeling van publieke voorzieningen, winkels, kleinschalige bedrijvigheid, school of bibliotheek.

De aanhechting aan het bestaande dorp verdient veel zorg. Wegen en paden volgen zo veel mogelijk logische routes. Onduidelijke hoeken worden vermeden. Lange lijnen krijgen een oriëntatiepunt mee: een opvallend huis, een kerktoren of een grote boomgroep. Het silhouet van het dorp of de uitbreiding moet ook onderdeel van het ontwerp zijn. Elke regio heeft zijn eigen vorm-, kleur- en materiaalpalet. Dat kan ook in nieuwe situaties op een speelse manier worden toegepast.
Het omringende landschap dient goed toegankelijk te zijn vanuit de dorpsuitbreiding door middel van voet- en fietspaden.

Elk buurtschap en elk dorp is weer anders. Soms is de maatvoering van de bestaande structuur te krap voor de gewenste groei. Vanuit de wens tot kwaliteitsverbetering van het landschap zijn er argumenten tegen verdere uitbreiding aan bestaande kernen. Dan kunnen beter nieuwe kernen worden overwogen. Ten eerste kunnen dorpsranden zo'n goede kwaliteit hebben dat aanbouwen een aantasting van die kwaliteit betekent. Ten tweede hoort bij het dorpse wonen een bepaalde sociale en ruimtelijke overzichtelijkheid. Mensen kennen en herkennen elkaar nog. Een belangrijke randvoorwaarde hiervoor is een maximale grootte van ongeveer 5000 à 6000 inwoners. Bij dorpen groter dan 10.000 inwoners verdwijnt het dorpse gevoel. Ten derde kan ook een ongebreidelde en ondoordachte ruimtelijke ontwikkeling dat gevoel geven.

Het landelijk wonen hoeft overigens niet per definitie in nieuwe dorpen. Bestaande buurtschappen zouden vergroot kunnen worden tot nieuwe dorpen met een bescheiden verzameling woningen en minimale voorzieningen. Door gebruik te maken van bestaande infrastructuur kan nieuwe versnippering van het landschap worden voorkomen.

3.7 Intensieve verblijfs- en dagrecreatie

Bij grootschalige verblijfsrecreatie zal het de komende jaren in Gelderland gaan om kwaliteitsverbetering van bestaande recreatiebedrijven, soms gepaard gaand met uitbreiding van de oppervlakte. Voor een klein deel gaat het om verplaatsingen van recreatiebedrijven uit kwetsbare gebieden naar minder kwetsbare gebieden (project 'Groei en krimp' Veluwe).

Voorzover nieuwe locaties nog aan de orde zijn, is een zorgvuldige locatiekeuze in relatie tot het landschap nodig. Grootschalige (verblijfs) recreatie kan zulke vormen aannemen dat deze qua aard en schaal als een vorm van verstedelijking gezien kan worden die niet zo maar past in de groene ruimte. Bij vestiging en uitbreiding zijn landschappelijke kwaliteitseisen en goed inspelen op de kwaliteiten van de omgeving belangrijk.

De consument vraagt om minder staanplaatsen of vakantiehuisjes per hectare, maar in een recreatiepark ook om meer beleving van een paradijs. De ontwikkeling van deze belevingsaspecten in het park kan goed aansluiten bij de kwaliteiten van het landschap ter plekke. Een voorbeeld: Een park in een zandlandschap met bos, zou aangelegd kunnen worden met reliëf, bosjes en zandpaden. Het zou een besloten intieme sfeer kunnen krijgen. Een vakantiepark in een agrarisch landschap met houtwallen en beken zou qua sfeer gebaseerd kunnen zijn op het traditionele boerenleven. Bij attracties kan gedacht worden aan een aantal (kunstmatige) stroomversnellingen in de beek, loslopende kippen en ezels, en slapen op de hooizolder. Het geheel zou aangelegd kunnen worden in een doolhof van hoge houtwallen.

Van buiten gezien zullen dergelijke parken een groene maar wat gesloten indruk geven. Het gaat om vaak relatief grote terreinen. Door speels om te gaan met de grens (geen lange rechte lijnen, maar wat hoekjes, even een stapje terug, dan weer een bosje net buiten het park) kan de grote schaal van het terrein passend gemaakt worden in het omliggende landschap.

Daarnaast worden er recreatiecomplexen bedacht met een meer stedelijke uitstraling. Shopping, indoor skiën, zwembad, sauna, balsporten, bergbeklimmen allemaal op een beperkt oppervlak. Het spreekt dat dit soort complexen het vooral moeten hebben van een uitstekende bereikbaarheid. Mensen komen immers voor de fun, en de plek in het landschap is van minder belang. Vooral knooppuntlocaties lenen zich voor dit soort ontwikkelingen. Van buiten mogen dit soort terreinen er ook spectaculair uitzien.

3.8 Glastuinbouw

Nieuwe grootschalige glastuinbouwbedrijven hebben een uitstraling van hoogdynamische verstedelijking. Dat komt niet alleen door hun vormgeving maar ook door hun omvang. Daarom past glastuinbouw het beste in gebieden met een stedelijke uitstraling en, in geringere omvang, in kleinschalige gebieden. Voor de landschapsbeleving is de lichthinder door glastuinbouwbedrijven een negatief punt. Het uitvoeren van het convenant voor het lichtdicht maken van kassen zou daarom versneld uitgevoerd moeten worden.

Belangrijk is om op drie niveaus de inplaatsing van glastuinbouw in het landschap te ontwerpen. Dit uiteraard eerst nadat landschap een serieus criterium is geweest in de locatiekeuze.

Ten eerste gaat het om de inplaatsing van het hele glastuinbouwcomplex in het landschap. Het gaat om vragen als 'hoe kan het complex worden opgenomen in zijn omgeving?' en 'welke kenmerken van het landschap zijn te behouden of te gebruiken?' Landschappelijke inpassing van kassen vraagt vanwege hun grote omvang om een robuust raamwerk van opgaande beplanting of bos. Dat zou kunnen door gebruik te maken van buitenplaatsen en nieuwe landgoederen. Ook collectieve waterbassins kunnen een robuust tegenwicht geven.

Ten tweede is er een inrichtingsopgave voor de interne structuur van het glastuinbouwgebied. Interessant is het de ruimtelijke uniformiteit van glasgebieden te verminderen. Dit kan bijvoorbeeld door de structuurlijnen van het bestaande landschap te gebruiken, een hiërarchie aan te brengen in de profilering van wegen, te spelen met de positionering van bedrijfswoningen en waterpartijen, door natuurvriendelijke oevers.

Ten derde vraagt de situering van elementen op de kavel aandacht. Gedacht kan worden aan een duidelijk onderscheid tussen voor- en achterkanten van de glasopstanden of taluds van waterbassins met groen te bekleden.

Waar verspreide glastuinbouw in de (randen van) dorpen wordt beëindigd, kan het slopen van de glasopstanden in ruil voor een goed ontworpen stenen gebouw leiden tot kwaliteitsverbetering van de landschappelijke overgang tussen dorp en buitengebied.

3.9 Agrarische bebouwing

In de reconstructieplannen zijn landbouwontwikkelingsgebieden en verwevingsgebieden aangewezen. In beide categorieën zijn er mogelijkheden voor hervestiging en uitbreiding van intensieve veehouderij. Bij nieuwbouw op een nieuwe bouwkavel is de eerste stap op gebiedsniveau een landschappelijk ontwerp te maken, zodat de plaatsing van bedrijven tot een kwaliteitsverbetering van het landschap leidt. De tweede stap is een goed ontwerp van bebouwing en directe omgeving zelf. In het kader van de Architectuurnota zijn verkenningen uitgevoerd naar manieren om de gebouwen zo te ontwerpen dat deze harmoniëren met de omgeving. Door vorm, materiaal en kleur zorgvuldig te kiezen kan hier nieuwe landschappelijke kwaliteit ontstaan. Ook waar landbouwbedrijven uitbreiden, is dit van belang. Bij bestaande agrarische bebouwing kan een kwaliteitsverbetering bereikt worden door voor een betere landschappelijke inpassing te zorgen, bijvoorbeeld met inheemse beplanting (bijvoorbeeld geen coniferen).

Hergebruik en verbouwing van vrijkomende agrarische bebouwing is een van de nieuwe mogelijkheden binnen het streekplan, mits er een verbetering van de landschappelijke kwaliteit plaatsvindt. Gedacht moet worden aan sloop van het overgrote deel van de overbodige stallen en schuren, en aan het aanleggen en beheren van landschapselementen die kenmerkend zijn voor de regio. De functie van het erf zal bij functieverandering naar wonen of kleinschalige bedrijvigheid ingrijpend veranderen. Koeien moesten vroeger snel de wei in kunnen lopen, dus de erven waren open. Nu hechten mensen aan privacy, uitzicht en een (gezamenlijk) erf waar geparkeerd en gespeeld kan worden. Dus de uitstraling van het erf zal veranderen.

Bij eventuele nieuwbouw op het erf van vrijkomende agrarische bebouwing moet voorkomen worden dat een nieuwe woncluster op een mini nieuwbouwwijkje lijkt. Het verdient daarom aanbeveling om de nieuwe woon- en werkeenheden te plaatsen binnen een groter volume. Daarom dat het streekplan uitgaat van meerdere wooneenheden in één gebouw. Denk hierbij aan de maat van een kleine koeienstal, of bijvoorbeeld aan de Familienhäuser zoals die veel voorkomen in Duitsland. Een grote schuur met een fors volume en relatief laag, is immers vaak meer streekeigen dan een reeks losse woongebouwen.

3.10 Nieuwe landgoederen

Een nieuw landgoed heeft een huis van allure en een terrein van minimaal vijf hectare bos of natuur dat (deels) openbaar toegankelijk is. Nieuwe landgoederen kunnen de kwaliteit van het landschap verbeteren, mits zowel het huis als de inrichting van het landgoedterrein aansluiten bij de regionale karakteristiek. In een open kom vormen vochtige tot natte graslanden, grienden en eventueel eendenkooien het soort lage natuur dat met een huis op de oeverwal aansluit bij de karakteristiek van het landschap. In meer gesloten landschappen zou het landgoed meer lanen en percelen bos kunnen omvatten.

Nieuwe landgoederen kunnen voor een belangrijke vorm van ruimtelijke geleding zorgen in de half verstedelijkte gebieden en in de glastuinbouwgebieden. Er zouden zelfs groene raamwerken mee gebouwd kunnen worden op intergemeentelijke schaal. Een geheel van drie landgoederen in elkaars nabijheid kan meer opleveren dan de som van drie aparte landgoederen.

3.11 Windmolens in het landschap

Windmolens hebben een modern, high-tech karakter. Na plaatsing zijn deze zelf een landschappelijk element. Een cluster van grote windmolens kan landschappelijke kenmerken versterken. Denk aan grootschaligheid, robuustheid en weidsheid. Zo accentueren windmolens bijvoorbeeld de openheid als ze op één lijn staan, op gelijke afstand van elkaar. Uit veldonderzoek blijkt dat lange rechte dijken, snelwegen en spoorlijnen, hoogspanningsleidingen en losliggende bosschages met een lengte van enkele kilometers voldoende robuust zijn om als ankerpunt te dienen voor windmolenconfiguraties.

Het meest interessant is om de windmolens in een lange regelmatige lijn neer te zetten, parallel aan de infrastructuur van snelwegen, spoorlijnen of rechte stukken dijk. De langelijnconfiguratie ontstaat bij een lijn van meer dan tien windmolens, grofweg 5 kilometer lang. De onderlinge afstand tussen de windmolens moet in een dergelijke setting steeds precies hetzelfde zijn. Deze lange lijn is het mooist als de molens strak in het gelid staan. Er kan wel een lichte kromming in de lijn zitten, dat geeft een mooie spanning.

Met losliggende bosschages zijn korte lijnen van windmolens goed te combineren. De korte lijnen bestaan uit maximaal zeven windmolens, met een totale lengte van ongeveer 3 kilometer. Er moet voldoende verschil zitten tussen de afstanden tussen de windmolens onderling en de afstanden tussen de lijnen. Precies ontwerpwerk is hierbij nodig voor elke locatie.

Vooral in gebieden rond energiecentrales met een dicht netwerk van hoogspanningsleidingen is een overweldigende hoeveelheid windmolens interessant: minimaal dertig windmolens over een oppervlakte van minimaal 12 km^2.
Bij dergelijke hoeveelheden is de samenhang niet meer interessant.

In halfopen landschappen zouden niet meer dan drie windmolens tegelijk te zien moeten zijn. Af en toe zullen de wieken, als een verrassing, boven de boomtoppen uitkomen. Afhankelijk van de transparantie van het landschap moet er gedacht worden aan onderlinge afstanden van 3 tot 10 kilometer. Hoe transparanter het landschap, hoe groter de afstand.

Bij alle combinaties zijn een ontwerpend onderzoek en een ontwerpoplossing noodzakelijk. Tussenvormen, zoals een onregelmatige lijn of kleine velden, geven een zeer onrustig beeld. Het is een uitdaging om te voorkomen dat grote windmolens verspreid over het landschap verschijnen. Driebladige windmolens met een ashoogte tussen de 70 en 120 meter geven het rustigste beeld.

3.12 Wegen

Van oudsher volgt een weg de meest efficiënte, doelmatige en logische route. Daarnaast is de weg vaak een (identiteits)-dragend element in het landschap. Bij een landschappelijk wegontwerp horen daarom ten minste twee invalshoeken:
– A. de weg gezien vanuit de weggebruiker, het landschap als voorbij rollend decor.
– B. de weg gezien vanuit de verte, als element in het landschap

Ad A Vanuit de weggebruiker bezien
Vanuit de weg gezien, ervaart men het landschap gedetailleerder op gemeentelijke en provinciale wegen dan op rijkswegen. Hoe sneller de weggebruiker beweegt, hoe belangrijker veiligheid voor hem wordt en hoe minder details hij mag zien. Hoe langzamer de weggebruiker beweegt, hoe meer details hij wil zien.

Vanaf een snelweg ziet men vooral grote landschappelijke eenheden, bijvoorbeeld open landbouwgebied, bos, uiterwaarden met rivier. Het wegbeeld en de beplanting behoren rust en overzichtelijkheid uit te stralen. Op provinciale en gemeentelijke wegen maakt men meer onderdeel uit van het landschap, men ervaart het ook gedetailleerder.

Veel maatregelen zijn gericht op snelheidsbeperking. Een zorgvuldige en gecombineerde aanpak van beplanting en bochtenverloop kan meehelpen de snelheid te beperken. Tegelijkertijd kan daarmee de beleving van het landschap geënsceneerd worden. Denk aan lange en langzame overzichten voor grote open gebieden versus snelle en korte doorkijkjes voor de meer kleinschalige gebieden.

De belevingskwaliteit voor de weggebruiker op vooral landwegen en dorpsstraten kan verhoogd worden. Het ingrijpend maar weldoordacht reduceren van belijning en bebording kan bijdragen aan de verkeersveiligheid, aan een rustiger wegbeeld en aan een betere beleving van het omringende landschap. Het op maat ontwerpen van uitbuigingen, bochtjes en hoeken zorgt voor een afwisselend lengte profiel.

Voor de recreatieve beleving van het landschap is een fijnmazig voet- en fietsnetwerk belangrijk. Rond dorpen en steden zou het netwerk hersteld moeten worden met behulp van natuurlijk ogende paden. Ze kunnen afwisselend zijn en steeds weer een andere blik op het landschap geven. Ook in de stedelijke landschappen verdient het voet- en fietspaden netwerk een belangrijke rol. Veel woonwerk verkeer wikkelt zich hierover af.

Ad B Vanuit de verte bezien
Snelwegen hebben door hun omvang een eigen identiteit. Ze 'bewegen' op nationaal niveau mee met rivieren, heuvels en kusten. Vaak liggen ze letterlijk boven of onder het landschap. In het ontwerp zou vooral de autonomie van de weg een motief kunnen zijn om beplanting, geluidsschermen en kunstwerken een onderlinge samenhang mee te geven.

Provinciale en grote gemeentelijke wegen liggen op gelijke hoogte met de omgeving. Landschap in de ruimtelijke verkenning betrekken, biedt de beste kansen een landschappelijk geschikte plek voor de weg te vinden en een goed landschapsontwerp te maken. Voor inpassing in het landschap kan gebruik worden gemaakt van beplanting. In open gebieden kan transparantie en geleding van de grote maat een motief zijn. In een statig boslandschap passen lanen heel goed, in een natuurlijk bos kunnen vooral de bosranden getoond worden. In grootschalige (ontginnings)landschap pen kan laanbeplanting de belangrijkste verbindingen tussen de dorpen accentueren. In kleinschalige landschappen kunnen parkachtige boomgroepen op hun plaats zijn. Kenmerkende patronen van het landschap ter plekke kunnen hulpmiddel zijn bij de bepaling van richting van zichtlijnen en soort, vorm en omvang van de beplantingen.

Landwegen en dorpsstraten bieden ook goede mogelijkheden voor aankleding van het landschap. Vaak biedt een informele en losse opzet van bomen die tot volle wasdom kunnen uitgroeien het beste resultaat. Voet- en fietspaden kunnen aanleiding zijn om houtwallen en singels te ontwikkelen, om het landschap op een subtiele en terughoudende wijze net iets meer diepte en reliëf te geven.

3.13 Bosaanplant

In een aantal landschappen kan aanplant van bos tot een versterking van de landschappelijke kwaliteit leiden als deze aansluit bij de structuren en patronen van het gebied. Die gebieden zouden kunnen worden aangewezen voor bosaanplant in het kader van boscompensatie.

Landschappelijk gezien zou bos toegevoegd kunnen worden aan de landschappen van de Agrarische Enclave, de Veldbeek en de groene wiggen bij de Randmeerkust. Maar ook een ruimtelijke koppeling met nieuwe landgoederen of de zones rond nieuwe verblijfsrecreatie bieden mogelijkheden. Een groen raamwerk, in een half verstedelijkt gebied wordt dan opgebouwd uit meerdere groene functies (nieuw bos, nieuwe landgoederen, bestaande bosschages, nieuwe buitenplaatsen, fruitteelt en nieuwe natuur).

3.14 Rust en donkerte

Rust, ruimte en donkerte zijn belangrijk voor de beleving van het landschap. Ze behoren tot de kernkwaliteiten van landschappen. Donkerte kan het gevoel van rust en ruimte versterken.

Stiltebescherming is meer dan het verminderen van geluid in stiltegebieden. Het kan gaan om het toepassen van stil asfalt in natuur- én stedelijk gebied. Ook maatregelen om verspillend en hinderlijk gebruik van kunstlicht tegen te gaan in natuur- en recreatiegebieden, maar ook in woongebieden horen erbij. Stilte en donkerte vormen een serieus criterium bij ontwerp, aanleg, beheer en onderhoud van wegen. Voor donkerte betekent dat onder andere toepassing van lichtbronnen en armaturen die minder of geen lichthinder veroorzaken en daarmee de beleving van het landschap positief beïnvloeden. Via het proefproject "Veluwe donker en stil" ontwikkelt de provincie de genoemde maatregelen. Ook stimuleert zij de gemeenten – bij voorkeur samenwerkend – vernieuwingen op het gebied van stilte- en donkertebescherming door te voeren.

3.15 Grondwaterbeschermingsgebieden

In grondwaterbeschermingsgebieden wil de provincie de risico's voor drinkwaterwinning verminderen. Daarvoor worden functies met minder risico voor de vervuiling van het grondwater aangemoedigd. Denk daarbij aan duurzame functies zoals nieuwe landgoederen, nieuwe natuur, extensieve vormen van recreatie en dergelijke. Dit betekent gerichte landschapsvernieuwing en kansen voor vergroting van de landschappelijke kwaliteit.

3.16 Water

Water is een belangrijke stuwende kracht achter het ontstaan van het hedendaagse Gelderse landschap. Water is ook een belangrijk onderdeel van de landschappelijke identiteit. Met het verdwijnen van karakteristieke landschappen is ook de speciale plaats van water in landschappen verdwenen. Zo zijn rivieren ingesnoerd tussen steeds hogere en rechtgetrokken dijken, meanderende beken gekanaliseerd en bronnen drooggevallen.

Waterhuishoudkundige activiteiten kunnen bijdragen aan landschapsvernieuwing en diversiteit in landschappen. Functiecombinaties met water bieden goede mogelijkheden om de identiteit van gebieden te versterken. Wanneer de samenhang van de natuurlijke ontstaansgeschiedenis, het waterbeheer en de occupatie van het land weer zichtbaar wordt gemaakt, wordt de historische ontwikkeling weer leesbaar in het landschap.

Water kan in het landschap weer meer waarneembaar gemaakt worden. Denk aan het accentueren van beken en weteringen met beplanting op een wijze die past in het landschap ter plekke. Vooral het vasthouden van water is van belang voor het ontwikkelen van landschappen, meer nog dan het bergen van water. Het spelen met de detailontwatering (zoals het ondiep maken en tegelijkertijd verbreden van watergangen) kan bijdragen aan een kwaliteitsverbetering van het landschap.

Het verschilt per landschap hoe waterbeheer aan de landschappelijke kwaliteit bij kan dragen. Zo past het laten meanderen van waterlopen niet altijd bij de ontstaansgeschiedenis van een landschap en is dan niet streekeigen.

3.17 De grote rivieren

Het rivierverruimingsprogramma is een kans de leesbaarheid en herkenbaarheid van dit dynamische landschap te vergroten. Over het algemeen wordt het groene agrarische gras in de uiterwaarden hoog gewaardeerd, zeker als er afwisseling is met meidoorn- en populierenbosjes. De toegankelijkheid zou verbeterd kunnen worden.

De inrichting en het beheer van rivierverruimende maatregelen zullen bij moeten dragen aan de versterking van een aantal kenmerkende, goed ontwikkelde streekeigen landschapsbeelden. Het gaat bijvoorbeeld om locaties als de splitsingspunten (Pannerdensche Kop, IJsselkop), het gezicht op de stuwwallen (Veluwezoom, Nijmegen), reliëfrijke onvergraven uiterwaarden langs de IJssel, markante waterstaatswerken (stuwcomplexen), karakteristieke kastelen (Loevestein, Doorwerth, Nijenbeek), fraaie stadsfronten en bijzondere nederzettingen (Nederhemert-Zuid, Wamel).
Op andere plaatsen betekenen de riviermaatregelen landschapsvernieuwing.

Ten slotte kunnen rivierverruimingsmaatregelen een belangrijke impuls geven aan het ontwikkelen van een aantrekkelijk stedelijk waterfront.

De toepassing

Zwolle
Almelo
Hengelo
Enschede
Deventer
Apeldoorn
Zutphen
Arnhem
Nijmegen
Kleve

De deelgebieden

1 Duivense Broek 46
2 Hummelo en Keppel*, Slangenburg* 48
3 Didam en omgeving 50
4 Montferland* 52
5 Azewijnse Broek 54
6 Doetinchem-Ulft 56
7 Wisch / Dinxperlo en Ruurlose Broek 58
8 Winterswijk* 60
9 Rug van Halle 62
10 Landschappelijke verbinding Oude IJssel–Graafschap 64
11 Hengelo-Zelhem 66
12 Berkel 68
13 Needse Berg* 70
14 Graafschap* 72
15 Stuwwal Nijmegen / bekken Groesbeek* 74
16 Ooijpolder en Rijnstrangen* 76
17 Stadslandschap KAN 78
18 Hollanderbroek* 80
19 Rivierduin Wijchen-Bergharen* 82
20 Lienden* 84
21 Ommerense Veld en Rijswijkse Veld* 86
22 Buren – Kerk-Avezaath* 88
23 Passewaay – Opijnen* 90
24 Kom-oeverwal ensemble Bommelerwaard* 92
25 Oostkant Bommelerwaard 94
26 Tielerwaard, Land van Maas en Waal 96
27 Culemborg, Geldermalsen, Tiel, Druten 98
28 Maurik, Kesteren, Ochten 100
29 De Regulieren* 102
30 Renkumse en Heelsumse beekdal 104
31 Ede - Wageningen - Bennekom 106
32 Het Binnenveld* 108
33 Ederveen en Nijkerkerveen 110
34 Harskamp - Barneveld 112
35 Scherpenzeel* 114
36 De Veldbeek* 116
37 Amersfoort – Nijkerk 118
38 Arkemheen* 120
39 Ermelo - Harderwijk - Putten 122
40 Agrarische Enclave 124
41 Veluwemassief West* 126
42 Veluwemassief Oost* 128
43 Randmeerkust Harderwijk-Elburg 130
44 Randmeerkust agrarisch* 132
45 Oosterwolde – Oldebroek* 134
46 Hattem 136
47 Gradiënt Oost-Veluwe 138
48 Wiggen Oost-Veluwe* 140
49 Noordelijke IJsselvallei* 142
50 Apeldoorn 144
51 Twello 146
52 Beekbergen en Loenen* 148
53 Zuidelijke IJsselvallei* 150
54 Zutphen-Deventer 152
55 Oeverwal Bronckhorst* 154
56 Havikerwaard* 156
57 Grote rivieren Rijn en IJssel en hun uiterwaarden* 158
58 Grote rivieren Maas en Waal en hun uiterwaarden 160

* waardevol landschap

1 Duivense Broek Water bergen

Kenmerken
Open kom, grootschalig
Fraai *zicht op de stuwwal* van de Veluwe
Vrij uitzicht vanaf de dijk over het binnendijkse landschap
Veel restanten van *terpen*
Landschappelijke overgang naar het kleinschaliger landschap van omgeving Didam (oostelijk deel)
Strook bedrijvigheid langs A12 (zichtlocatie)

Stuwende krachten
Waterberging en landbouw

Bedreigingen
Grootschalige bedrijvigheid langs A12

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: ruimte voor vernieuwing

In de kom is handhaving en versterking van de openheid gewenst. Dat betekent zo min mogelijk opgaande elementen. De regionale waterberging draagt daaraan bij.

Het is de moeite waard om de open kom meer zichtbaar te maken door een grofmazig blauw netwerk gekoppeld aan regionale waterberging. Het contrast tussen de natte open kom en het droge kleinschalige Didams plateau wordt dan duidelijker. Te denken valt aan het verwijderen van opgaande begroeiing aan de oostkant van de kom en aan het aanleggen van plas-dras-sloten ter plekke.

Voor een goede beleving van de openheid van de kom is verdere bedrijfsontwikkeling aan de noordzijde van de A12 minder gewenst. Indien daar toch nieuwe bedrijvigheid ontstaat, kan deze het beste zo worden geplaatst dat er ingekaderde uitzichten ontstaan, de kom in. Dat kan door ruime stroken van circa 200 meter breed vrij te houden, schuin of haaks op de snelweg. Aan de achterkant van de bedrijvenzone kan beplanting een afronding vormen van de zone. Dergelijke inrichtingsvoorwaarden zouden in het kader van verevening geregeld kunnen worden. Eventuele nieuwe boerderijen moeten zo geplaatst worden dat het visuele effect een versterking van de openheid is. Boerderijen op terpen passen het best in dit landschap.

Water bergen

2 Hummelo en Keppel, Slangenburg* Kastelenland

Kenmerken
Rivierduinen met hoge ruggen en veel microreliëf
Gave open essen en gave broekgebieden
Afwisseling landgoederen, bouwland, grotere bossen
Karakteristiek verspreide bebouwing van hoeven, landhuizen, gehuchten, dorpen
Overgangen van hooggelegen, kleinschalig naar laaggelegen, open landschap
Beken, weteringen, oude rivierlopen grotendeels parallel aan Oude IJssel

Stuwende krachten
Landbouw (afzet voor de regio)
Sociale cohesie (markegevoel)
(Agro)toerisme en recreatie
Bestaande landgoederen
Ondernemerschap (kleinschalig particulier initiatief)
Drinkwaterwinning

Bedreigingen
Afname van de grondgebonden landbouw

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: instandhouden en versterken

De strategie betekent het instandhouden van de open essen, de afwisseling van landgoederen met hun bossen en bouwland op de essen, en het handhaven en versterken van de overgang van het beslotener landschap naar de open weiden langs de IJssel en Oude IJssel. De natuurfunctie van het gebied en de aanleg van de ecologische verbindingszone van Doetinchem naar de Graafschap (al dan niet in combinatie met water) ondersteunt de instandhouding van het landschap. De open waterbergingsgebieden zullen daaraan ook bijdragen. Ten oosten van Doetinchem, op de grens met de deelgebieden 10 en 11 biedt de inrichting van de ecologische verbindingszone een kans om een parkachtige uitbreiding van Doetinchem te realiseren. Vergroting van de toegankelijkheid van het landschap rondom Doetinchem is gewenst zodat mensen het landschap meer kunnen gaan beleven.

Plaatselijk kunnen nieuwe landgoederen het landschap versterken, indien deze aansluiten bij de groene lijnstructuren. Het aanpassen van waterlopen en waterpartijen om meer water te kunnen vasthouden, kan de landschapskwaliteit ten goede komen, mits ontworpen binnen de landgoedtraditie. Het patroon van watergangen zou versterkt kunnen worden. De drinkwaterwinning van de Pol draagt bij aan het handhaven en versterken van het landschap tussen Doetinchem en Gaanderen.

De teruggang in het aantal agrarische bedrijven als beheerder van het landschap kan wellicht worden opgevangen door de agrariërs mogelijkheden te bieden voor groene en blauwe diensten. Dit vraagt een nadere uitwerking. Ook is een verschuiving naar toerisme in dit landschap mogelijk. Zorgvuldige inpassing van verblijfsrecreatie, met strakke eisen aan het ontwerp, is dan echter nodig. De keuze voor een thema kan een hulp hierbij zijn, bijvoorbeeld een thema Hobbits uit 'In de Ban van de ring' of een thema Renaissance (zie hoofdstuk 3, thema Verblijfsrecreatie).

Kastelenland
53
Brummen
55
Baak
Ruurlo
Hengelo
11
Dieren
10
7
56
Doesburg
57
Achterdrempt
Hoog-Keppel
Hummelo
Zelhem
Angerlo
Laag-Keppel
2
Halle
1
Wehl
Doetinchem
2
9
6
Westendorp
3
Didam
Varsseveld
Braamt
7
Terborg
6
4
5
Ulft
's Heerenberg
6
Gendringen
Dinxperlo
Lobith

3 Didam en omgeving Wonen langs de es

Kenmerken
Kleinschalig dekzandgebied met kleinschalige blokverkaveling
Waardevolle *open essen*
Zicht op stuwwal van Montferland
Grasland, akkerland en intensieve veehouderij

Stuwende krachten
Landbouw
Kleinschalige bedrijvigheid (particulier initiatief)

Bedreigingen
Verrommeling door ongestructureerde neerslag van stadsrandactiviteiten
Op lange termijn grootschalige verstedelijking vanaf Zevenaar richting Doetinchem

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: ruimte voor vernieuwing

In dit landschap zijn uitbreiding van kleinschalige bedrijvigheid en nieuwe woningen denkbaar op de rand van de essen en andere landbouwgronden. Nieuwe functies moeten stevig ingeplant worden zodat er open esjes ontstaan die begrensd worden door verdichte beplante randen. Dit geeft ook een goede aansluiting op de kleinschalige blokverkaveling.

De waterlopen zouden geaccentueerd kunnen worden door beekbegeleidende beplanting. De ecologische verbindingszone tussen Montferland en Hummelo en Keppel biedt tevens een landschappelijke verbinding tussen de genoemde gebieden. In deze zone kunnen vooral nieuwe landgoederen een rol spelen.

Het is de moeite waard de overgang tussen de open kom en het Didams Plateau zichtbaarder te maken, zodat het contrast tussen de natte open kom en het droge kleinschalige plateau duidelijker wordt. Te denken valt aan het aanleggen van extra opgaand groen langs wegen en bebouwing.

landschapsontwikkeling

1. Duivense Broek **19494**
2. Hummelo en Keppel Slangenburg **19500**
3. Didam en Omgeving **19502**
4. Montferland **19512**
5. Azewijnse Broek **19513**
6. Doetinchem – Ulft **19526**
7. Wisch/Dinxperlo en Ruurlose Broek **19518**
8. Winterswijk **19527**
9. Rug van Halle **19560**
10. Landschappelijke verbinding Oude IJssel-Graafschap **19562**
11. Hengelo-Zelhem **19563**
12. Berkel **19564**
13. Needse Berg **19567**
14. Graafschap **19568**

16. Ooijpolder en Rijnstrangen **19633**

17. Stadslandschap KAN **19634**

18. Hollanderbroek **19635**

19. Rivierduin Wijchen-Bergharen **19636**

20. Lienden **19637**

21. Ommerense Veld en Rijswijkse Veld **19638**

22. Buren – Kerk Avezaath **19640**

23. Passewaay – Opijnen **19642**

24. Kom-Oeverwal ensemble Bommelerwaard **19643**

25. Oostkant Bommelerwaard **19644**

26. Tielerwaard, Land van Maas en Waal **19648**

27. Culemborg, Geldermalsen, Tiel, Druten **19649**

28. Maurik, Kesteren, Ochten **19650**

29. De Regulieren **19651**

30. Renkumse en Heelsumse Beekdal **19652**

31. Ede – Wageningen – Bennekom **19654**

32. Het Binnenveld **19655**

33. Ederveen en Nijkerkerveen **19658**

34. Harskamp – Barneveld **19659**

35. Scherpenzeel **19685**

36. Veldbeek **19686**

37. Amersfoort – Nijkerk **19687**

38. Arkemheen **19694**

39. Ermelo – Harderwijk – Putten **19695**

40. Agrarische Enclave **19696**

41. Veluwemassief West **19697**

42. Veluwemassief Oost **19702**

43. Randmeerkust Harderwijk – Elburg **19703**

44. Randmeerkust Agrarisch **19704**

46. Hattem **19710**

47. Gradiënt Oost-Veluwe **19711**

48. Wiggen Oost-Veluwe **19713**

49. Noordelijke Ijsselvallei **19716**

50. Apeldoorn **19717**

51. Twello **19718**

52. Beekbergen en Loenen **19719**

53. Zuidelijke Ijsselvallei **19720**

54. Zutphen-Deventer **19721**

55. Oeverwal Bronckhorst **19722**

56. Havikerwaard **19723**

57. Grote Rivieren Rijn en IJssel en hun uiterwaarden **19724**

58. Grote rivieren Maas en Waal en hun uiterwaarden **19726**

Wonen langs de es

4 Montferland*

Kenmerken
Samenhangende eenheid van hoog-gelegen stuwwalkern met grootschalig besloten boslandschap met een krans van essen op de hellingen en een ring van dorpen en gehuchten aan de voet
Waardevolle open essen op de flanken van de stuwwal met bouwland
Landschappelijk en cultuurhistorisch waardevol contrast tussen open essen en besloten bosgebied
Reliëfrijk en slingerende wegen
Zicht vanuit de omgeving op de stuwwal

Stuwende krachten
Natuur
Extensieve recreatie
Wonen in het groen

Bedreigingen
Intensievere recreatie en toerisme
Woningbouw en bedrijventerreinen vanuit 's-Heerenberg langs de A12
Verrommeling bij Stokkum
Het aan elkaar groeien van de dorpen en het verdwijnen van het zicht op de stuwwal
Mogelijke afname van de grond-gebonden landbouw

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: instandhouden en versterken

Het gaat om het instandhouden en versterken van de open essen, het patroon van de akkers en de slingerende wegen. Instandhouding van bos, natuur en extensieve recreatie op de stuwwal waarborgen de landschappelijke geslotenheid van de kern van de stuwwal. Wenselijk is ook het handhaven van het contrast en de samenhang tussen de open essen en de besloten beboste kern van de stuwwal. Een wandelnetwerk dat stuwwalbossen, open randzone en dorpen met elkaar verbindt kan de landschapsbeleving verhogen.

De essen kunnen open blijven wanneer verblijfsrecreatie en grootschalige woningbouw of bedrijvigheid, zoals vanuit 's-Heerenberg, worden geweerd en verrommeling wordt tegengegaan. Nu zorgt de landbouw voor het open houden van de essen. Nader onderzoek naar de mogelijkheden om de essen open te houden en te beheren als de landbouw hier afneemt, lijkt zinvol. Mogelijk kan eerst de ondersteuning van de landbouw als beheerder van het landschap worden onderzocht.

Het is de moeite waard het zicht op de stuwwal vanaf de randen van dit deelgebied intact te laten. Van belang is het ook om het kralensnoer van dorpen te handhaven; als de dorpen niet aan elkaar groeien, is dit mogelijk.

Montferland
Dieren
42
Hengelo
11
10
Rheden
56
Doesburg
57
57
Hummelo
Zelhem
2
1
Halle
Doetinchem
Wehl
6
2
Didam
3
Zevenaar
uiven
Braamt
Loerbeek
Terborg
7
Zeddam
6
Beek
4
5
Varsselder
Ulft
Stokkum
's Heerenberg
Azewijn
Gendringen
16
Lobith
Kleve

5 Azewijnse Broek Het achterland

Kenmerken
Rivierterras, ingesloten tussen stuwwal en dekzandgebied
Grofmazig *redelijk open* (loopt door tot in Duitsland) en vormt *contrast* met het rivierduin langs de Oude IJssel
Weidegebied, *open* broekgebieden
Extensieve recreatie
Zicht op stuwwal van Montferland

Stuwende krachten
Grondgebonden landbouw
Ontwikkeling van ecologische verbindingszone
Kleiwinning
Intensieve landbouw

Bedreigingen
Geen

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: ruimte voor vernieuwing

In de landbouwontwikkelingsgebieden wordt het landschap door de landbouw gevormd. Streekeigen is het verspreidzijn van nieuwe agrarische bedrijven; een clustering past minder. Om de landschappelijke kwaliteit te waarborgen is het belangrijk bij nieuwe agrarische gebouwen toe te zien op architectonische aspecten. Vorm, materiaal en kleur kunnen een nieuwe streekeigen identiteit genereren. Stevige erfbeplanting zou afbreuk doen aan het open karakter van het gebied. Nieuwe landgoederen of andere vormen van nieuw wonen zijn daarom minder op hun plaats.

Verdichting is mogelijk langs de Oude IJssel, onder andere door bebouwing, nieuwe buitenplaatsen en kleinschalige bedrijvigheid. De aanleg van een ecologische verbindingszone kan daaraan bijdragen. Zo vergroot ook het contrast tussen de ruggengraat van bebouwing langs de Oude IJssel (deelgebied 6) en het relatief open Azewijnse Broek.
Dit verhoogt de belevingswaarde van het landschap. Ook voor nieuwe kleinschalige (recreatieve) bebouwing nabij Montferland is plaats.

Het achterland

6 Doetinchem-Ulft De IJzerstrook

Kenmerken
Bebouwing langs de Oude IJssel met een kralensnoer van landelijke en stedelijke gebieden
Scherpe overgangen tussen landelijk en stedelijk gebied, *contrast* met Azewijnse Broek
Minder dynamisch dan andere stedelijke gebieden van Gelderland: Doetinchem is het meest dynamisch, meer verstilde sfeer is er in Ulft en Gendringen met oud-industriële complexen
Zicht op stuwwal van Montferland

Stuwende krachten
Wonen
Kleinschalige bedrijvigheid
Broedplaats voor lokale initiatieven

Bedreigingen
Ongebreidelde groei van Doetinchem
Verrommeling door ongestructureerde neerslag van stadsrandactiviteiten

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: ruimte voor vernieuwing

De zone van Doetinchem tot Ulft is er een van stedelijke vernieuwing, passend bij het type verstedelijking in dit gebied. Herstructurering en hergebruik van bestaande bebouwing staan voorop. Om het contrast te vergroten tussen de ruggengraat van bebouwing langs de Oude IJssel en het Azewijnse Broek (deelgebied 5) kan verdichting plaatsvinden langs de Oude IJssel. Dit kan met nieuwe bebouwing, nieuwe buitenplaatsen en kleinschalige bedrijvigheid. De aanleg van een ecologische verbindingszone zal daar ook aan bijdragen. Denk bij verdichting aan robuuste eenheden en minder aan een groot aantal kleinschalige landschapselementen. Daarbij past het om tussen de verschillende kernen groene ruimten te houden en deze afwisselend in te vullen. De open waterbergingsgebieden kunnen daarvoor een aanknopingspunt zijn.

Bij de aanleg van een nieuw bedrijventerrein bij Wehl en Doetinchem is het van belang de zichtlijn vanuit Doetinchem naar Montferland open te houden. Tussen Doetinchem en Montferland past verblijfsrecreatie. Een stedelijk uitloopgebied tussen Doetinchem en Wehl biedt kansen voor een kwaliteitsverhoging van het landschap.

De IJzerstrook

7 Wisch / Dinxperlo en Ruurlose Broek Het achterland

Kenmerken
Gegraven beken
Weinig dynamiek
Grootschalig, herkenbaar als ontginningslandschap en herkenbaar als ruilverkavelingslandschap (grote afstand tussen boerderijen)
In het grootschalige deel *rechtlijnige infrastructuur*, in de 'oude' landschappen *bochtige wegen*
Tussen Varsseveld en De Heurne kenmerkend dekzandkopjeslandschap met *eenmansessen*, fraaie open *essen* ten zuiden van Aalten

Stuwende krachten
Landbouw en drinkwaterwinning

Bedreigingen
Op langere termijn de doortrekking van de A18

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: ruimte voor vernieuwing

De landbouwontwikkelingsgebieden kunnen het gebied een eigen karakter geven van functioneel landbouwlandschap. Een setting conform de 'oude' ruilverkaveling is mogelijk door nieuwe boerderijen verspreid in het landschap te plaatsen. Omdat dit landschap geen kenmerkend voorbeeld is van een ruilverkaveling, ligt een nieuw, eigentijds landschap met clusters van intensieve veehouderijbedrijven meer voor de hand. Vorm, materiaal en kleur kunnen nieuwe streekeigen identiteit genereren. Inspiratie kan eventueel gehaald worden uit historische kenmerken.

Het verschil tussen de 'oude' en de 'nieuwe' landschappen kan worden versterkt door behoud van reliëf (steilranden, essen), aandacht voor de relatie tussen boerderij en es, handhaven van bochtige wegen in het oude landschap, accentueren van wegen en waterlopen in de 'nieuwe' landschappen. De drinkwaterwinning Dinxperlo kan de openheid van de essen ondersteunen door een grondgebruik dat de openheid garandeert.

Planvorming van de A18 vraagt een goed landschapontwerp voor de hele zone langs de A18. Een grootschalige ontwikkeling van bedrijventerreinen langs de A18 is in dit kleinschalige Achterhoekse landschap niet op zijn plaats. Passender lijkt een ontwikkeling haaks en op enige afstand van de weg: langs de weg ontstaat dan geen bebouwingslint en de hoofdweg krijgt een groene omlijsting die past bij het karakter van de omgeving. Tussen deze bebouwingsconcentraties kunnen ruime, groene wiggen vanaf de hoofdweg zicht bieden op het karakteristieke, kleinschalige landschap. De burgers hechten immers veel waarde aan het behoud en de verdere ontwikkeling van het rustige, kleinschalige coulisselandschap van de Achterhoek, als beeldmerk voor de toerisme- en recreatiebranche.

De ontwikkeling van ecologische verbindingszones langs de beken zal nieuwe elementen aan het landschap toevoegen. Het beeksysteem is zichtbaar te maken door grote waterlopen te accentueren met beplanting en waar mogelijk overstromingsvlakten te creëren. In het ontwerp is het omringende landschap uitgangspunt. In de hele zone van Winterswijk tot en met de Graafschap gaat het waterbeleid uit van verhoging van grondwaterstanden. Als dit leidt tot ander grondgebruik, kan dit gevolgen hebben voor de landschappelijke kwaliteit. Dit vraagt aandacht.

De Achterhoek wordt gekenmerkt door een zwerm van kleine bebouwingsclusters. Als er meer nieuwe bebouwing komt, kan een beperkt aantal buurtschappen uitgebouwd worden tot nieuwe dorpen. Randvoorwaarde hierbij is dat aangesloten wordt bij de historisch gegroeide patronen. Verevening zou kunnen bijdragen aan de financiering van het beheer van het omringende landschap. Deze benaderingswijze verhoogt het gevoel van verbondenheid met de streek en draagt bij aan de leefbaarheid in kleine kernen. Wonen en kleinschalige bedrijvigheid op vrijkomende agrarische bedrijven kunnen, met eisen aan beeldkwaliteit en landschappelijke inpassing van het erf.

Het achterland

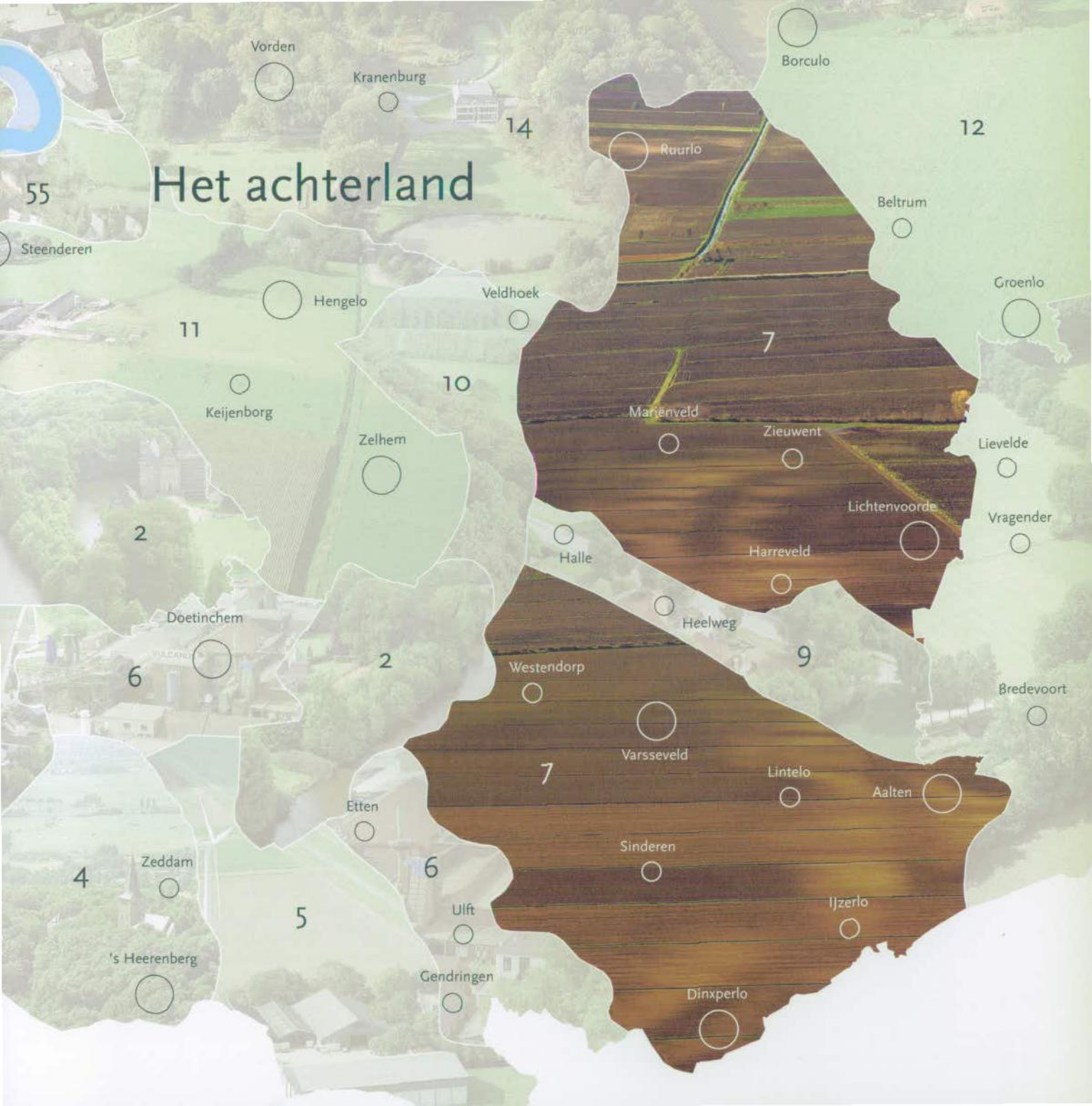

8 Winterswijk*
De tuin van Gelderland

Kenmerken
Kleinschalig, organisch gegroeid halfopen landschap met afwisseling van bosjes, houtwallen, landbouwgrond, lanen, beken, boerderijen; oostelijke helft kleinschaliger dan westelijke helft
Rijk aan microreliëf (steilranden, essen en eenmansessen), een duidelijke terrasrand (westzijde)
Meanderende beken in smalle dalen als doorgaande structuren, met natuurlijke begroeiing (elzen en essen) in halfopen landschap.
Fraaie, open essen (opvallend groot op de plateaurand van Aalten tot Groenlo) en bijzondere broekgebieden
Historisch nederzettingspatroon vervlochten in het landschap: oude boerderijplaatsen (zoals scholtenhoeven), vele gehuchten en grotere nederzettingen

Stuwende krachten
Recreatie en toerisme
Sociale cohesie (markegevoel) in het westelijk deel, individualistisch in oostelijk deel
Grondgebonden landbouw

Bedreigingen
Stedelijke groei van Winterswijk
Recreatiedruk bij bepaalde landschappelijk fraaie delen
Niet-streekeigen, grootschalige uitbreiding van gebouwen
Wellicht de afname van de grondgebonden landbouw
Drinkwaterwinning

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: instandhouden en versterken

Behoud van de kleinschaligheid, de meanderende beken, de open essen, het microreliëf, de afwisseling tussen open en gesloten delen en de typische scholtenboerderijen staat voorop. De natuurfunctie van het gebied en van de beken draagt bij aan instandhouding van dit landschap evenals de drinkwaterwinning Corle. De beken als doorgaande structuren zouden versterkt kunnen worden. Accentuering van de essen in het landschap kan bijdragen aan hun herkenbaarheid. Indien bos wordt aangeplant, kan dit beter geen grootschalig aaneengesloten bos zijn. Passender is het aantal hectares pluksgewijs te verdelen over het hele gebied, waarbij de maatvoering van het landschap richtinggevend kan zijn voor de omvang van de 'plukken'.

Grondgebonden landbouw, natuurontwikkeling, recreatie en toerisme en waterbeheer passen in dit landschap. Het landschap is nadrukkelijk een motor voor de recreatie, en daarmee een economische factor. De mensen komen vanwege het mooie landschap. Dat is een extra reden om zuinig te zijn op dit landschap. Recreatief-toeristische voorzieningen kunnen het best kleinschalig zijn en ingepast worden. Het zou jammer zijn als bij hergebruik van agrarische bebouwing niet-streekeigen elementen aan gebouwen of erf zouden worden toegevoegd.

Een aparte ontwerpopgave ligt er voor Winterswijk, omdat de landschapskwaliteiten doorlopen tot aan de kern. Het verdient de voorkeur de overgang tussen Winterswijk en het gebied eromheen landschappelijk te verbeteren door geleidelijke overgangen te creëren. Grootschalige bedrijvigheid of woonlocaties zijn in die overgang niet passend. Inbreiding van Winterswijk zou het landschap zeer ten goede komen.
Belangrijk is te bezien hoe de landbouw, en andere grondgebruikers, dit waardevolle landschap kunnen blijven beheren.

In de hele zone van Winterswijk tot en met de Graafschap gaat het waterbeleid uit van verhoging van grondwaterstanden. Indien dit leidt tot ander grondgebruik, kan dit gevolgen hebben voor het landschap. Aandachtspunt is dan dat de kwaliteit van het landschap in stand blijft.

De tuin van Gelderland

9 Rug van Halle
Rug van ontspanning

Kenmerken
Langgerekte dekzandrug, cultuurhistorisch interessant (Romienendiek)
Contrast en hoogteverschil met omgeving zoals met het fraaie broekgebied Aaltens Goor
Kleinschalige afwisseling van bouwland, bosjes, en houtwallen en stuifzandheuvels
Open essen

Stuwende krachten
Grondgebonden landbouw

Bedreigingen
Wellicht de afname van de grondgebonden landbouw

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: ruimte voor vernieuwing

Vroeger was dit dé doorgangsroute door het omringend moeras als onderdeel van de Hanzeroute van Duitsland naar de IJsselsteden. De Rug van Halle kan een grotere structuurdrager voor het landschap worden dan nu het geval is.
Het contrast van dit historische corridorgebied met het omringende grootschalige ontginningslandschap (Wisch, Dinxperlo en Ruurlose Broek deelgebied 7) kan vergroot worden en beter zichtbaar worden gemaakt. Versterking van de begroeiing op de helling en het omzomen van het bouwland door bomenrijen of bosschages kunnen daarvoor zorgen. Akkerbouw past hier beter dan weidebouw.

Het terugbrengen van cultuurhistorische fenomenen in een nieuwe jas, zoals eigentijdse herbergen, hotels en andere hoogwaardige maar kleinschalige vormen van recreatie, en kerkpaden verhoogt tegelijkertijd de toegankelijkheid en de beleving. Het is een versterking van het recreatieve product. Voor het zuidelijke deel biedt een combinatie met de geplande ecologische verbindingszone interessante mogelijkheden.

Rug van ontspanning

10 Landschappelijke verbinding Oude IJssel-Graafschap Nieuwe woudzone

Kenmerken
Beken
Kleinschalige afwisseling van bosjes en landbouwgrond

Stuwende krachten
Ontwikkeling van een ecologische verbindingszone

Bedreigingen
Bebouwing
Bedrijventerreinen die de ontwikkeling van de ecologische zone tegenhouden
Mogelijke afname van de grondgebonden landbouw

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: ruimte voor vernieuwing

In dit deelgebied komt een ecologische verbindingszone. Hierdoor ontstaat een landschappelijke, groene corridor. In een dergelijk landschap passen functies als landelijk wonen, nieuwe landgoederen of buitenplaatsen, en meer bos en natuur (zie ook deelgebied 11). In een groen raamwerk kunnen landschappelijke kamers ontstaan waarbinnen snel veranderende functies zich kunnen ontwikkelen. Belangrijk is te bezien hoe de landbouw, en andere grondgebruikers, het landschap kunnen blijven beheren.

Nieuwe woudzone
Zutphen
54
14
13
Neede
Borculo
12
Vorden
Ruurlo
55
Steenderen
Hengelo
11
Veldhoek
10
7
Groenlo
Mariënveld
Zelhem
Hummelo
2
Lichtenvoorde
Halle
Doetinchem
6
2
9
Westendorp
Varsseveld
7
Aalten
Etten
Terborg
Silvolde
6
Beek
Zeddam
5
4
Ulft

11 Hengelo-Zelhem Achterhoek bij uitstek

Kenmerken
Kleinschalig (zuid en oost) en *grootschalig* (noord en west)
Waardevolle *open essen* aan oostkant, Varsselse Enk waardevolle *verkavelingsstructuur*
Dekzandgebied, vooral reliëfrijk bij Hengelo
Kleigebied in het westen langs de IJssel
Akkers en weidegrond
Geïsoleerd gebied, grote *rust*

Stuwende krachten
Kleinschalige landbouw en bedrijvigheid
Agrotoerisme
Landelijk wonen
Drinkwaterwinning

Bedreigingen
Verstedelijkingsdruk vanuit Doetinchem
Mogelijke afname grondgebonden landbouw

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: ruimte voor vernieuwing

Een functioneel landbouwlandschap ligt hier het meest voor de hand. Goede ontwerpen kunnen de nieuwe boerderijen een hoge architectonische kwaliteit meegeven en een eigentijds landschap doen ontstaan. In het gebied geldt wel de randvoorwaarde dat de grote essen open blijven en de verkavelingsstructuur van de Varsselse Enk intact blijft. Het contrast tussen de essen en hun omgeving kan versterkt worden door de randen van grote essen te verdichten met groen of eventueel enkele boerderijen. Belangrijk is te bezien hoe de landbouw, en andere grondgebruikers, de kwaliteiten in het landschap kunnen blijven beheren.

Als stedelijke uitbreiding bij Doetinchem in noordoostelijke richting aan de orde zou zijn, dan past een kleinschalige parkachtige uitbreiding het best. Dit kan door aan de oostzijde van dit deelgebied eenmanskampjes te ontwerpen. Deze eenmanskampjes vormen tevens een overgangszone tussen de grootschalige landbouw en de landschappelijke verbinding naar de Graafschap (deelgebied 10). Op die manier kan een geleidelijke overgang worden gecreëerd tussen het compacte stedelijke gebied en het kleinschalige landschap van Hengelo-Zelhem, met een geleding van noord naar zuid.

De kans bestaat dat het grondgebruik rondom de drinkwaterwinning Het Klooster (de 100-jaarszone) wordt geëxtensiveerd om de winning beter te beschermen. Aandachtspunt is dat er geen amorf of verrommeld landschap ontstaat, want het is een kans voor kwaliteitsverbetering . De winning kan ook bijdragen aan het open houden van bijvoorbeeld de Varsselse Enk.

Achterhoek bij uitstek

12 Berkel Berkelvlak

Kenmerken
Gekanaliseerde beken
Fraaie landgoederen (bijvoorbeeld Ampsen, Verwolde, Gorssel)
Broekgebieden (zoals Emsbroek en tussen Laren en Markelo)
Contrasten tussen *open* Berkeldal (rivierweiden) en *kleinschalige* landschappen
Geïsoleerd, en grote *rust*
Duidelijke terrasrand tussen Groenlo en Eibergen
In oostelijke helft fraaie *open essen*

Stuwende krachten
Landbouw
Landelijk wonen
Toerisme en recreatie
Drinkwaterwinning (locaal)

Bedreigingen
Afname van grondgebonden landbouw

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: ruimte voor vernieuwing

Binnen een aantal randvoorwaarden is er in Berkelvlak voldoende ruimte voor vernieuwing. De randvoorwaarden zijn: het behouden van de kleinschaligheid, de openheid van het Berkeldal en het contrast tussen die twee. Ook het behoud van mooie ensembles, zoals de landgoederen en de broekgebieden en essen, is een randvoorwaarde. Vergroting van het contrast verhoogt de belevingswaarde. De kleinschalige delen van het landschap kunnen nog kleinschaliger gemaakt worden door beplanting. De aanleg van de ecologische verbindingszones zal de afwisseling in het landschap vergroten. Dat kan ook recreatie en toerisme aantrekken. Op de hoge delen is ruimte voor functieverandering; daar kan vanuit het landschap gezien ook nog worden gebouwd, bijvoorbeeld voor hoogwaardige recreatie.

De Achterhoek wordt gekenmerkt door een zwerm van kleine bebouwingsclusters. Als er meer wordt gebouwd, zou een beperkt aantal buurtschappen uit kunnen groeien tot nieuwe dorpsclusters, liefst op de hogere delen langs de beken. In het landbouwontwikkelings gebied is aandacht voor de architectuur van de nieuwe (clusters van) boerderijen van belang. Vorm, materiaal en kleur kunnen een streekeigen identiteit genereren. Belangrijk is te bezien hoe de landbouw, en andere grondgebruikers, het landschap kunnen blijven beheren. Het bedrijventerrein bij Groenlo zou een goede locatie zijn voor een cluster windmolens. In het waterwingebied Haarlo zou de vroegere beschermingswal van Groenlo te reconstrueren zijn als cultuurhistorisch gegeven.

Berkelvlak

Deventer
Epse
Harfsen
Laren
12
Gelselaar
Eefde
Almen
Zutphen
Noorddijk
13
54
14
Geesteren
Barchem
Neede
Haarlo
Borculo
Eibergen
Rekken
Vorden
Kranenburg
12
55
Ruurlo
Beltrum
Hengelo
Groenlo
7
11
10
Meddo
Zelhem
Lievelde
8
2
Lichtenvoorde
Halle
Winterswijk
2
7

13 Needse Berg*

Kenmerken
Stuwwal en microreliëf
Gave open essen
Overgang met bosjes en houtwallen van de open essen naar de kleinschalige omgeving

Stuwende krachten
Landbouw (afzet in de regio)

Bedreigingen
Geen

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: instandhouden en versterken

De landschapsstrategie richt zich op het instandhouden en versterken van de open essen. De karakteristieke akkerbouw op de essen draagt bij aan het openhouden van de es. Weidebouw past hier minder. Door de randen te verdichten met bosschages of bebouwing kan het effect van de open es worden versterkt.

Dit landschap biedt verder mogelijkheden voor kleinschalige bedrijvigheid in het buitengebied door functieverandering van vrijkomende agrarische bebouwing (zie hoofdstuk 3, thema Agrarische bebouwing). De aanleg van fietspaden (met toeristenbelasting), kan de beleving van het landschap ten goede komen.

Needse Berg

12
Lochem
Gelselaar
Noorddijk
13
Geesteren
Neede
14
Borculo
Haarlo
Eibergen
Rekken
Ruurlo
12
Groenlo
10
7
8

14 Graafschap*

Kenmerken
Talrijke landgoederen als samenhangende ruimtelijke eenheden: een statig huis met oprijlaan, historische tuin, bos, landerijen
Oost-west stromende gekanaliseerde beken in halfgesloten landschap
Mozaïek van bossen, weilanden en grote boerderijen; parkachtige uitstraling
Hooggelegen stuwwal van Lochemerberg: beboste besloten kern met karakteristieke krans van open essen
Karakteristieke, ook cultuurhistorisch waardevolle open essen, en esdorpen Gelselaar en Geesteren, bij Barchem open es met waardevolle verkavelingsstructuur; microreliëf

Stuwende krachten
Landgoederen
Landbouw (afzet in de regio)
Recreatie en toerisme
Individualisme
Wonen
Natuurontwikkeling

Bedreigingen
Verstening door permanente bewoning recreatiewoningen (Lochem)
Toeristische druk
Dichtslibben van de essen bij Gelselaar en Geesteren
Enige verstedelijkingsdruk
Afname van grondgebonden landbouw

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: instandhouden en versterken

Het is belangrijk de landschappelijke eenheid met de groene afwisseling van bossen, weilanden, beken en essen intact te laten. Randvoorwaarde is verder het handhaven van de open essen, het microreliëf, karakteristieke esdorpen, het reliëf van de Lochemerberg en de verkavelingsstructuur bij Barchem. In het bestemmingsplan kan hierop sterk de nadruk worden gelegd.

Aansluitend bij de groene lijnstructuren van houtwallen en lanen passen nieuwe landgoederen in dit landschap. Grotere eenheden bos genieten daarbij de voorkeur boven kleinere landschapselementen. De natuurfunctie van het gebied zorgt mede voor instandhouding van het landschap. Het afwisselende landschap trekt recreanten en is daarmee een economische factor. Regulering van de (extensieve) recreatie en het creëren van parkeerplaatsen aan recreatieve routes is gewenst om de beleving van het landschap niet te laten verstoren door het toerisme. Intensieve recreatie is eigenlijk alleen mogelijk in combinatie met een natuurtransferium of parkeervoorziening. Verbinding van bestaande elementen in het landschap zoals dorpen en gehuchten, landgoederen, bosjes zandwegen, watergangen kan leiden tot een vergroting van de recreatieve beleving en toegankelijkheid van het landschap. De scherpe overgangen tussen kernen en buitengebied kunnen 'verzacht' worden.

Om de landschappelijke rust te waarborgen zou in vrijkomende agrarische bebouwing alleen een woonfunctie en kleinschalige vormen van niet-agrarische bedrijvigheid gepast zijn. Grootschaliger bedrijvigheid in dergelijke gebouwen roept te veel extra verkeer op en dat vermindert de rust in het gebied. Uitbreiding van verblijfsrecreatie is mogelijk, mits zorgvuldig ingeplaatst in het landschap en met strakke eisen aan het ontwerp. Belangrijk is te bezien hoe de landbouw, en andere grondgebruikers, het waardevolle landschap kunnen blijven beheren. Verevening kan ook bijdragen aan het beheer van het omringende landschap.

In de hele zone van Winterswijk tot en met de Graafschap zet het waterbeleid in op verhoging van grondwaterstanden. Indien dit leidt tot ander grondgebruik kan dit gevolgen voor het landschap hebben. Aandachtspunt is kwaliteitsverbetering van het landschap.

Deventer
Graafschap
12
Harfsen
Laren
57
Gorssel
Eefde
51
Lochem
Gelselaar
Almen
Zutphen
Noorddijk
54
Ceesteren
Barchem
14
Vorden
53
Borculo
Brummen
Ruurlo
55
Steenderen
Hengelo
11
10
Veldhoek
7
Doesburg
Hoog-Keppel
Hummelo
Zelhem
57
Halle
2

15 Stuwwal Nijmegen/bekken Groesbeek* De Zeven Heuvelen

Kenmerken
Binnen de hoefijzervormige stuwwal ligt het open bekken van Groesbeek met grotendeels weidegrond, vochtige laagtes en beekjes
Waardevolle open essen
Reliëfrijke stuwwal met gesloten boslandschap, markante steile flanken met bronbeekjes en scherpe overgangen naar open landbouwgebieden op de flanken
Lange zichtlijnen vanuit bekken naar omringende stuwwallen en vanaf stuwwal naar het rivierdal van Rijn en Waal
Bebouwing geconcentreerd in dorpen en buurtschappen en langs radiale wegen vanuit Groesbeek; stuwwal met weinig bebouwing
Sterk contrast tussen besloten stuwwal en open bekken en open rivierenlandschap

Stuwende krachten
Landbouw
Particulier initiatief (bekken van Groesbeek)
Recreatie en toerisme (stedelijk uitloopgebied van Nijmegen)
Natuur en hoge maatschappelijke waardering voor de natuur- en landschapswaarden
Geaccepteerd restrictief beleid voor bouwen in het boslandschap
Drinkwaterwinningen

Bedreigingen
Slecht ingepaste bebouwing in het bekken van Groesbeek
Recreatiedruk
Afname van grondgebonden landbouw

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: instandhouden en versterken

Aantasting van dit zeer fraaie, bijna buitenlands aandoende landschap, zou zonde zijn. Dat geldt voor het sterke reliëf, de stuwwal met haar bossen en beekjes en het open gebied van het Bekken van Groesbeek en ook voor het contrast tussen het open Bekken van Groesbeek en de gesloten beboste heuvels eromheen. De lange zichtlijnen vanaf de stuwwal over de Ooijpolder naar Elten en vanuit het bekken van Groesbeek naar de stuwwal van Nijmegen en het Reichswald, zijn het waard om te behouden. De drinkwaterwinningen verankeren het extensieve grondgebruik op de stuwwal.

De grote recreatief-toeristische aantrekkelijkheid en de alom geaccepteerde natuurwaarden van dit gebied zijn een extra motor voor het instandhouden van het landschap. Landbouw draagt ook bij aan instandhouding van dit landschap. Belangrijk is te bezien hoe de landbouw, en andere grondgebruikers, het waardevolle landschap kunnen blijven beheren.

In het bekken van Groesbeek is verspreide verstening ongewenst. Eventuele extra bebouwing voor de eigen bevolking (met gevoel voor de omgeving) past eigenlijk alleen in de kleine dorpjes. Intensieve verblijfsrecreatie past niet, terwijl er alle mogelijkheden zijn voor extensieve recreatievormen en kleinschalige verblijfsrecreatie. Op de flanken van de stuwwal en in het bekken van Groesbeek is ontwikkeling gewenst van een routestructuur voor extensieve recreatie die kleine landschapselementen en cultuurhistorische verschijnselen met elkaar verbindt.

De Zeven Heuvelen
Wageningen
30
17
Arnhem
Velp
57
Westervoort
1
57
17
17
18
Huissen
Duiven
Zevenaar
Elst
Dodewaard
Bemmel
16
Millingen ad Rijn
Ooij
Ubbergen
19
17
Nijmegen
Wijchen
Berg en Dal
15
Malden
19
Groesbeek
Heumen
De Horst

16 Ooijpolder en Rijnstrangen*

Kenmerken
Gave gradiënten van kom - oeverwal – uiterwaard – rivier en dynamiek van de rivieren
Overwegend open landschap met in de kom afwisseling van weidebouw, oude strangen en kleiputten met ooibos; oeverwal afwisselend open en kleinschalig met afwisseling van bouwland, grasland, boomgaard, in het oosten van de Ooijpolder meidoornheggen.
Bebouwing overwegend geconcentreerd in dorpen en (dijk)linten
Vrij uitzicht vanaf de dijk over het binnendijkse landschap en de rivieren met uiterwaarden en naar de stuwwallen van Nijmegen en Montferland
Cultuurhistorische kwaliteiten verweven in het landschap, zoals talrijke historische boerderijen, plaatselijk op terpen, en relicten van de IJssellinie
Sterk contrast met besloten stuwwal
Rust, ruimte en donkerte

Stuwende krachten
Landbouw (fruitteelt, weide- en akkerbouw)
Natuurbeheer
Toerisme en recreatie
Hoge maatschappelijke waardering voor de natuur- en landschapswaarden

Bedreigingen
Uitbreiding bebouwing rond dorpen
Mogelijke afname van de grondgebonden landbouw

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: instandhouden en versterken

De openheid, de bebouwing op terpen en de oude strangen en kleiputten worden alom gewaardeerd. Behoud verdient voorrang. Kleinschalige dagrecreatieve voorzieningen passen in het landschap, ook gelet op de belangrijke functie als uitloopgebied voor de bewoners van Nijmegen. Een goede toegankelijkheid is daarom gewenst. Een enkel landgoed past in dit landschap.

De waardering voor de natuurwaarden en de toekomstige waterberging waarborgen de openheid. De recreatieve aantrekkelijkheid is een extra reden het gebied open en rustig te houden. De uitbreiding van de dorpen heeft de grenzen bereikt.

De fruitteelt en weide-/akkerbouw zijn belangrijk bij het instandhouden en beheer van het landschap. Belangrijk is te bezien hoe de landbouw, en andere grondgebruikers, het waardevolle landschap kunnen blijven beheren.

Buitendijks vindt landschapsvernieuwing plaats door natuurontwikkeling.

Ooijpolder en Rijnstrangen

17 Stadslandschap KAN

Kenmerken
Arnhem en Nijmegen: met één zijde tegen de stuwwal met gesloten boslandschap, met de andere zijde aan het open rivierenlandschap van Rijn en Waal
Fraaie *landgoederen* op de flanken van de stuwwallen
Omringd door waardevolle landschappen (elders beschreven) en *geleding door groene ruimten*, gekoppeld aan stuwwallen en rivieren, bos- en natuurgebieden, stadsparken
Een uitgestrekt stedelijk netwerk in een compacte setting; de historische setting van de *oude stadskernen* heeft kwaliteit; van hieruit radialen naar buiten toe
In en tussen de steden en langs hun radialen suburbaan wonen, plaatselijk hoge dichtheden, relatief weinig hoogbouw, nieuwe woonwijken om de dorpse kernen aan de buitenranden (Wijchen-Beuningen, Duiven-Westervoort, Elst); bedrijvigheid op zichtlocaties langs de grote infrastructuur
Zichtlijnen naar de stuwwallen en *vrij uitzicht* vanaf de dijk over het binnendijkse landschap en de rivier met uiterwaarden
Bij Slijk Ewijk *waardevolle verkavelingsstructuur*

Stuwende krachten
Infrastructuur (weg, spoor en water)
Bedrijvigheid met nationale afzet
Recreatieve attracties en historische setting
Veel mensen bij elkaar die allemaal willen wonen, werken en recreëren
Planmatige grootschalige stadsuitleg

Bedreigingen
Groene ruimten volbouwen, nivellering van de overgang stuwwal-rivierenland
Geringe identificatie van de bewoners met hele stedelijke gebied
Verstoren van de zichtlijnen naar de stuwwallen
Eenvormigheid in de uitvoering

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: ruimte voor vernieuwing

De KAN-regio transformeert van landelijk naar stedelijk gebied. Voor nieuwe verstedelijkingsprojecten is hoogstedelijk ontwerpen wenselijk. Met bewuste keuzes over de kwaliteit van de verstedelijking en glastuinbouw en aandacht voor beeldkwaliteit kan eenvormigheid worden voorkomen. Hoge bouwwerken zouden de lange zichtlijnen vanuit het rivierdal naar de omringende stuwwallen eerder moeten versterken dan belemmeren. Nieuw cultureel erfgoed voor toekomstige generaties kan ontstaan. Het bestaande cultureel erfgoed, zoals de radialen vanuit de oude stadskernen naar buiten en de parken aan de randen, geven een speciale uitstraling aan dit stedelijk landschap en zijn daarom het behouden waard. De toeristisch-recreatieve aantrekkelijkheid is een extra reden de historische setting van kernen, parken en landgoederen te behouden.

De groene ruimten in en om het stedelijk gebied zijn belangrijk als ontspanningsruimten voor de stedelingen. Het betreft de Veluwe(zoom), de Ooijpolder, de Rijnstrangen, de Nijmeegse stuwwal, het rivierduin Wijchen-Bergharen en ook open ruimten zoals Park Overbetuwe en het Beuningsche Veld. Hier kunnen de stedelingen op zeer korte afstand groen, lucht, ruimte en rust vinden; noodzakelijk voor een leefbare stad. Belangrijk is dat deze gebieden goed toegankelijk zijn voor fietsers en wandelaars. De 'ademfunctie' van deze gebieden vraagt voldoende robuustheid en een ruimtelijke vrijwaring van stedelijke ontwikkeling. Eventuele toekomstige drinkwaterwinningen in het Beuningsche Veld en Park Overbetuwe kunnen deze 'ademfunctie' ondersteunen. Daarnaast kan in de stedelijke ontwikkeling gekozen worden voor een bepaalde verhouding tussen het intensief gebruikte gebied en de groene kwaliteiten. Voor de beeldkwaliteit binnen het stedelijk gebied kan een gradiënt van intensief naar minder intensief gebruik uitkomst bieden.

Nieuwe landgoederen en buitenplaatsen kunnen meerwaarde hebben voor het landschap rondom Beuningen en in het park Overbetuwe. De landbouw kan (blijven) bijdragen aan het beheer van de groene delen van dit stedelijk gebied. Het splitsingspunt van Rijn en IJssel zou, aansluitend op de bedrijventerreinen, een mooie locatie voor een cluster van windmolens zijn.

Stadslandschap KAN

18 Hollanderbroek*

Kenmerken
Gave gradiënten en ensembles van kom – oeverwal – uiterwaard
Open grootschalig kommenlandschap met weidebouw te midden van kleinschalige oeverwallen
Zicht op stuwwal, vrij uitzicht vanaf de dijk over het binnendijkse landschap en over de rivier met uiterwaarden
Bebouwing geconcentreerd in dorpen op de oeverwallen in contrast met de open kom waar slechts enkele hoeven staan
Oud ontwateringssysteem van Linge en zegen

Stuwende krachten
Landbouw
Drinkwaterwinningen

Bedreigingen
Grootschalige bedrijvigheid langs de A50 bij Heteren
Eventuele uitbreiding van het bedrijventerrein ten zuiden van de nieuwe provinciale weg Heteren-Arnhem (N837)
Mogelijke afname van de grondgebonden landbouw

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: instandhouden en versterken

Het gaat in dit deelgebied om het instandhouden en versterken van de open kom, de zichtlijnen naar de Veluwse stuwwal en de kleinschaligheid van de oeverwal. Nieuwe bebouwing, boomteelt of andere opgaande elementen in de kom zijn niet gepast. Het toekomstige waterbergingsgebied waarborgt de openheid. Belangrijk is te bezien hoe de kenmerkende weidebouw in de kom kan worden gehandhaafd als de landbouw daar niet meer voor kan zorgen. Onderzocht kan worden hoe de landbouw dat toch kan blijven doen. De drinkwaterwinningen Fikkersdries, Hemmen en Zetten kunnen hier een rol in spelen. Kavelvergroting kan met handhaving van de (historische) hoofdontwateringsstructuur. In de kom passen kleine landschapselementen zoals grienden en bosjes, maar het heeft voorkeur de kom meer open te maken. Langs de Linge en de zegen passen natuurontwikkeling en recreatief medegebruik.

In het kleinschalige karakter van de oeverwal passen functies als laanboomteelt, wonen en bedrijvigheid. Toevoeging van deze functies leidt ook tot meer verdichting op de oeverwal, wat het contrast tussen oeverwal en kom versterkt. Een verdere groei van de bedrijvigheid langs de A50 is hier onverstandig.

Hollanderbroek

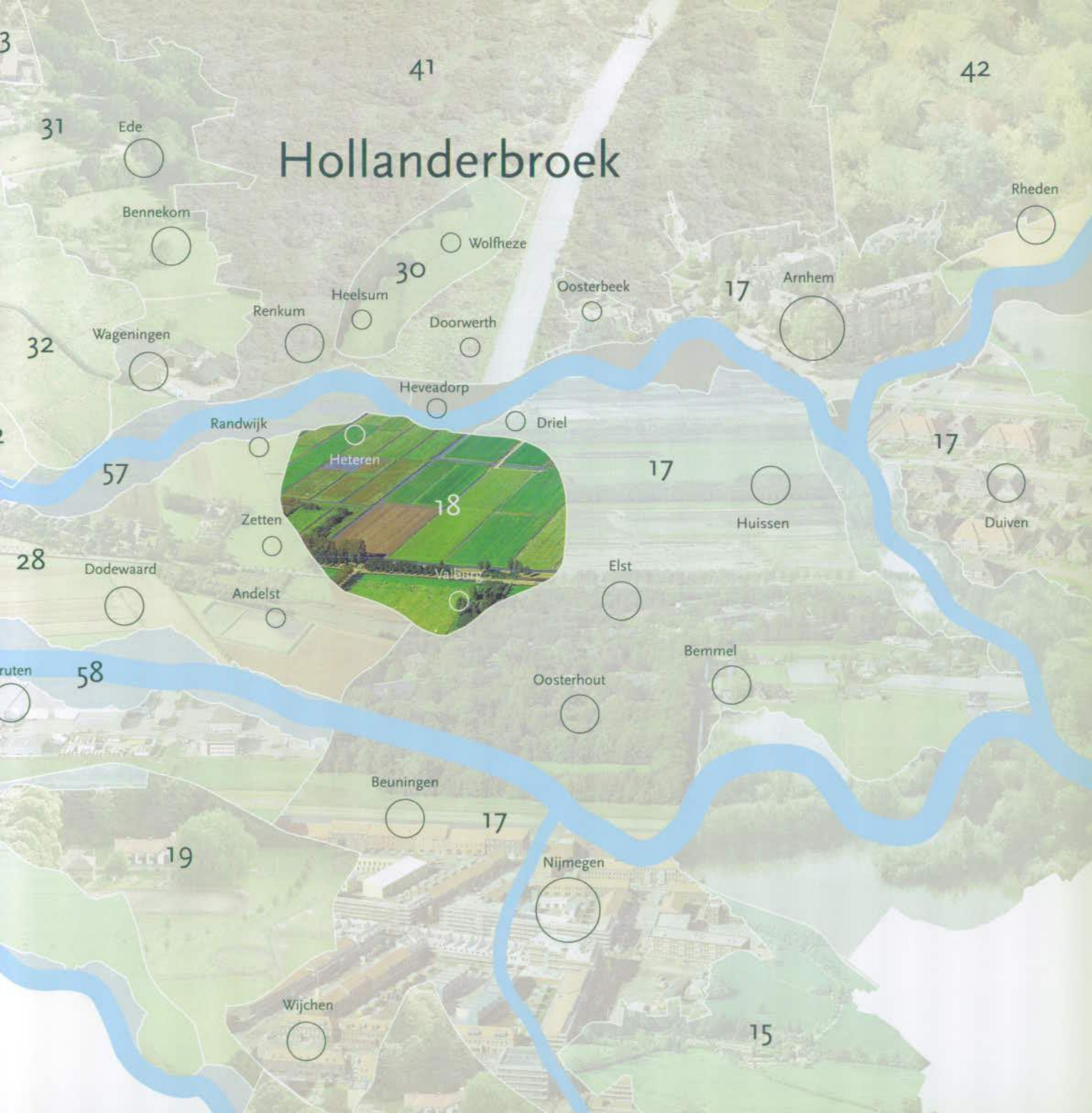

19 Rivierduin Wijchen-Bergharen* Buitensport

Kenmerken
Kleinschalige rivierduinen met afwisseling van bos, vennen, houtwallen en open essen, microreliëf en plaatselijk grillige lokale wegen; grote hoogteverschillen bij rivierduin Bergharen
Onregelmatige, blokvormige verkaveling
Bebouwing geconcentreerd in dorpen en buurtschappen en verspreid langs open essen en dijken
Overgangen naar noord en zuid met open kommen en kleinschalige oeverwallen, talrijke oude Maasarmen zijn herkenbaar

Stuwende krachten
Landbouw (zwak)
Recreatie (stedelijk uitloopgebied van Wijchen-Nijmegen)
Natuur

Bedreigingen
Verstedelijking van Wijchen en Beuningen
Recreatieve druk

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: instandhouden en versterken

De kleinschalige afwisseling van bos, vennen, open essen en microreliëf op het rivierduin is het behouden waard. De vennen horen in een halfopen tot dicht landschap. Accentuering van natuurlijk reliëf en oude patronen zoals esranden is gewenst. Het is het waard het grote contrast tussen het hoge rivierduin en de open kommen aan de noordkant te bewaren. De hoge waardering voor natuur en landschap, de aanleg van een ecologische verbindingszone en de waterberging ondersteunen het behoud van dit landschap. Aan de zuidkant blijft de strikte grens tussen de bebouwing en de ecologische verbindingszone. De hoge landschapswaarden maken dat Wijchen niet kan uitbreiden in zuidelijke, oostelijke en noordelijke richting. Bij stedelijke ontwikkeling is met een ontwerpende benadering aandacht nodig voor de relatie met het aangrenzende landschap.

Op enkele plaatsen biedt het landschap mogelijkheden voor opvang van de stedelijke overloop van Nijmegen en omliggende dorpen. Waar de landbouw extensiever wordt of terugtreedt, kunnen nieuwe landgoederen gepland worden om het landschap te versterken. Verblijfsrecreatie past slechts beperkt in dit landschap. De dagrecreatie vanuit de stad geeft al voldoende druk op natuur en landschap. De functie van het gebied als stedelijk uitloopgebied vraagt een goede toegankelijkheid voor routegebonden recreatie.

Buitensport
Arnhem
Renkum
Wageningen
Dodewaard
Elst
Bemmel
Druten
Deest
Afferden
Puiflijk
Winssen
Ewijk
Beuningen
Horssen
Hernen
Altforst
Appeltern
Batenburg
Nijmegen
Wijchen
Alverna
Niftrik
Balgoij
Nederasselt
Overasselt
Malden
Heumen
Oss
17
30
32
32
20
57
17
18
28
58
27
26
19
17
15
19

20 Lienden* Bloesemtuin

Kenmerken
Fraai zicht op de Utrechtse Heuvelrug
Karakteristieke kleinschalige oeverwal met rijke afwisseling van boomgaarden, grasland, buurtschappen, dorpen, verspreide bebouwing, beeldbepalende boerderijen en kleigaten; in contrast met het naastliggende open komgebied
Aanwezigheid van de oude loop van de Rijn langs ingepolderde uiterwaard De Mars en waardevol oud meandersysteem met groot aantal geulen
Vrij uitzicht vanaf de dijk over het binnendijkse landschap en over de rivier met uiterwaarden

Stuwende krachten
Landbouw (boomteelt, fruitteelt)
Lekker wonen op de oeverwal
Individuele volksaard

Bedreigingen
Verwaarlozing rivierenlandschap rondom de Oude Rijn

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: instandhouden en versterken

Het is de moeite waard het karakteristieke, kleinschalige karakter van deze oeverwal te behouden. De huidige functies (fruitteelt, boomteelt en wonen) kunnen dit streven ondersteunen. Het is het best nieuwe landgoederen, woningen of de verbouw van woningen aan de omgeving aan te passen. Dan gaat het vooral om kleurgebruik, maatvoering, vormgeving, architectuur en harmonie (geen grote contrasten). Een (intergemeentelijk) beeldkwaliteitsplan kan duidelijk maken wat 'passend in de omgeving' betekent.

Het is overigens niet gewenst dat dorpen aaneen groeien. Een specifiek aandachtspunt voor dit deelgebied is het instandhouden van het vrije zicht op de Utrechtse Heuvelrug.

Bloesemtuin

21 Ommerense Veld en Rijswijkse Veld* Groene leegte

Kenmerken
Fraaie karakteristieke grootschalige openheid in contrast met de omgeving
Opvallende afwezigheid van bebouwing en in Ommerense Veld van opgaand groen
Onregelmatige blok- en stroken-verkaveling met slootpatronen en oude weteringen
Weidebouw
Rust, ruimte en donkerte

Stuwende krachten
Grondgebonden landbouw
Natuur (weidevogels)

Bedreigingen
Laanboomteelt steeds verder de open kom in

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: instandhouden en versterken

Dit kommenlandschap verdient het dat de openheid en karakteristieke verkaveling behouden worden. Opgaande elementen zijn in dit deelgebied niet gewenst. De toekomstige waterberging en de natuurwaarden (weidevogels) ondersteunen de openheid van dit landschap. Het is gepast de weidebouw als kenmerkend onderdeel van de open kommen te handhaven. Laanboomteelt in de open kom tast de openheid aan. Het verdient aanbeveling reeds aanwezige boomteelt aan de rand van de kom te verwijderen.

Op de overgang naar de oeverwal van Buren en Kerk-Avezaath (deelgebied 22) kunnen landgoederen bijdragen aan een zachte overgang. Het huis zou dan een plek kunnen vinden op de oeverwal en de bijbehorende grond kan zich uitstrekken op de oeverwal en in de kom. De inrichting zou moeten worden afgestemd op de streekeigen kenmerken van de omgeving. Dan gaat het vooral om kleurgebruik, maatvoering, vormgeving, architectuur en harmonie (geen grote contrasten).

Groene leegte

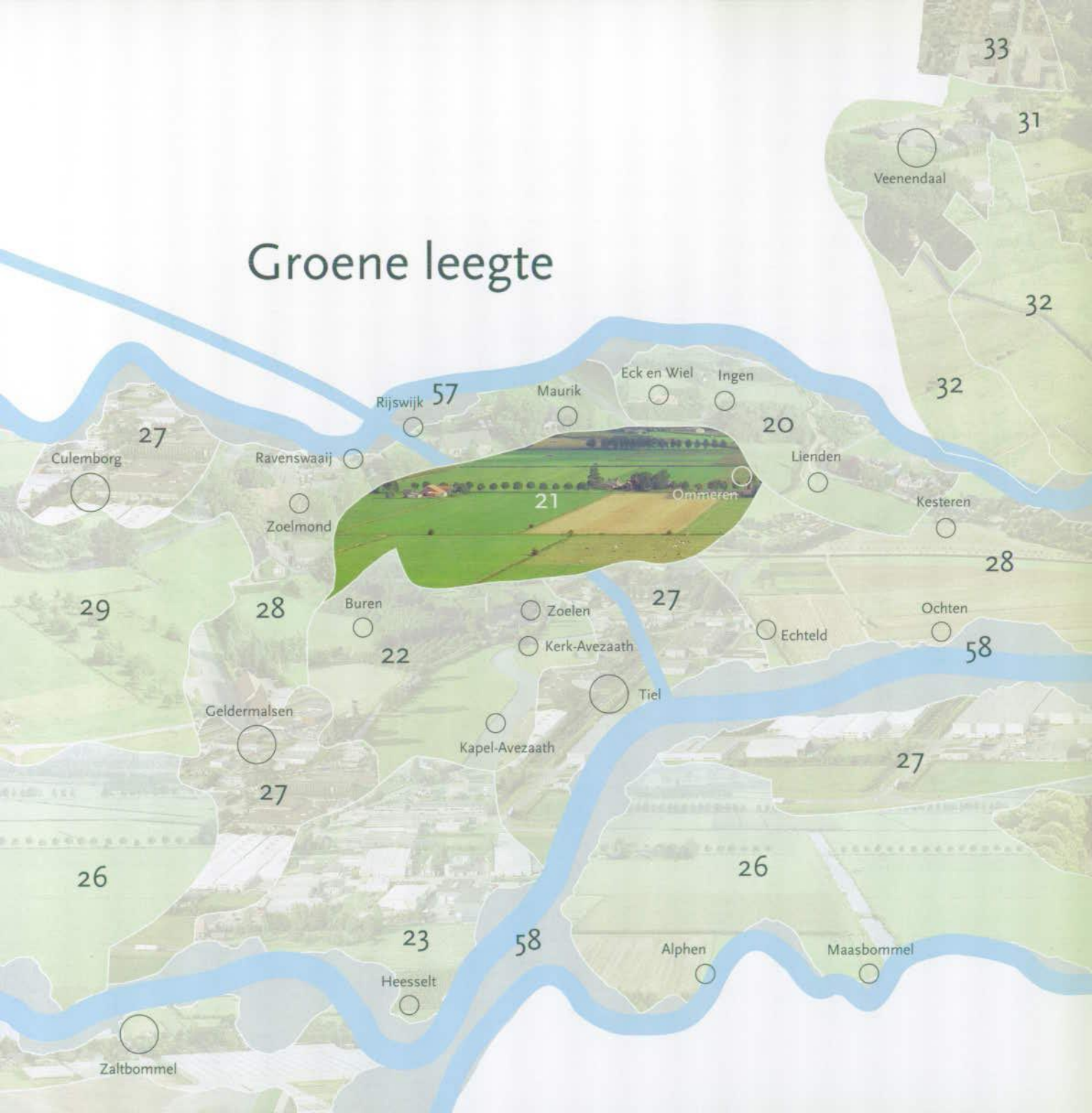

22 Buren – Kerk-Avezaath* Bloesemtuin

Kenmerken
Karakteristieke, kleinschalige oeverwal met rijke afwisseling van boomgaarden, gras- en bouwlanden, buurtschappen, dorpen, verspreide bebouwing, buitenplaatsen, kasteelterreinen en beeldbepalende boerderijen
Sterk meanderende Linge met smalle uiterwaarden
Leesbare ontstaansgeschiedenis, zoals plaatselijk zeer onregelmatige blokverkaveling, bijzondere gebogen percelen (kromakkers bij Zoelen en Erichem), karakteristieke oude bouwlanden en oude bewonersplaatsen (Erichem, Buren, Zoelen)
Het Nieuwland is een kleine markante open kom, evenals het Korenbroek aan de noordkant

Stuwende krachten
Landbouw (fruitteelt)
Lekker wonen op de oeverwal
Individuele volksaard
Drinkwaterwinning

Bedreigingen
Aaneengroeien Tiel en Geldermalsen langs A15

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: instandhouden en versterken

Dit bijzondere oeverwalgebied vraagt nadrukkelijk om instandhouding van het kleinschalige landschapskarakter en de bijzondere verkavelingen. Fruitteelt past daar uitstekend in. Boomteelt kan eventueel ook. Wat verspreide nieuwe woningen in een parkachtige setting zijn mogelijk, waarbij het wenselijk is deze wat betreft kleurgebruik, maatvoering, vormgeving, architectuur en harmonie (geen grote contrasten) af te stemmen op de streekeigen kenmerken van de omgeving. Overigens is dat ook aan te bevelen bij herbouw of verbouw van gebouwen.

Landgoederen kunnen een plek krijgen als ze passen bij de fijnkorrelige maatvoering van het landschap. Een (intergemeentelijk) beeldkwaliteitsplan kan duidelijk maken wat 'passend in de omgeving' betekent. Het is overigens niet gewenst dat Geldermalsen en Tiel aaneengroeien. De drinkwaterwinning Kerk-Avezaath kan hier aan bijdragen in het gebied bij Tiel direct ten noorden van de A15 en de Linge. Ontwikkeling van toegankelijk groen past in relatie tot de ontwikkeling van Tiel en Geldermalsen. Recreatieve routestructuren die de karakteristieke elementen verbinden, kunnen dit landschap meer waarneembaar maken.

Bloesemtuin

23 Passewaay – Opijnen* De fruithoek

Kenmerken
Gave en karakteristieke gradiënten en ensembles van kommen - oeverwallen - uiterwaarden
Karakteristieke kleinschalige oeverwallen met afwisseling van boomgaarden, beeldbepalende boerderijen, verspreide bebouwing, buurtschappen, dorpen, kasteelterreinen
Kleine karakteristieke matig grootschalige open kommen met weidebouw (onder andere De Steendert)
Lintbebouwing op de smalle oeverwal langs de Waal

Stuwende krachten
Lekker wonen, individualistische volksaard
Grondgebonden landbouw (fruitteelt en weidebouw)

Bedreigingen
Te veel landelijk wonen (grote villatuinen, niet streekeigen uitbreiding bebouwing)
Aan elkaar groeien van de lintbebouwing

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: instandhouden en versterken

Evenals bij andere waardevolle landschappen in het Rivierengebied gaat het ook hier om instandhouding en versterking van de open kom en van de kleinschaligheid op de oeverwal. De waterberging vraagt om open onbebouwde vlakken en waarborgt daarmee de openheid van de kom. Daarnaast draagt de weidebouw bij aan het specifieke karakter van de kommen.

Op de oeverwal is de fruitteelt belangrijk voor het instandhouden van het kleinschalige karakter. Het verdient aanbeveling het wonen op de oeverwal af te stemmen op de streekeigen kenmerken van de omgeving wat betreft kleurgebruik, maatvoering, vormgeving, architectuur en harmonie (geen grote contrasten).

Een geleidelijke overgang van de oeverwal naar de kom is gewenst. Een (intergemeentelijk) beeldkwaliteitsplan kan duidelijk maken wat 'passend in de omgeving' betekent. Overigens is het niet gewenst de dorpen aan elkaar te laten groeien.

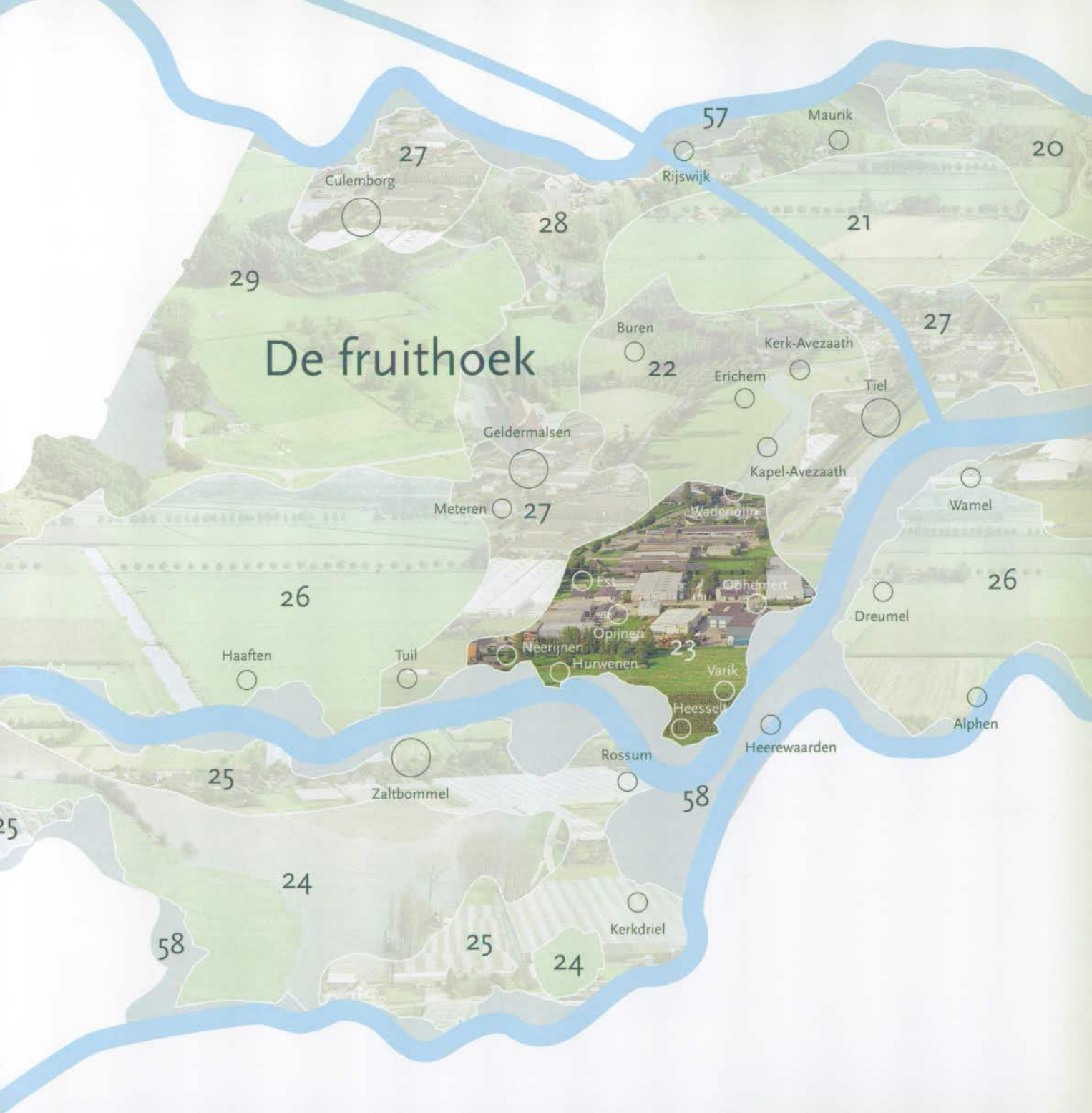
De fruithoek
57
Maurik
20
27
Culemborg
Rijswijk
28
21
29
27
Buren
Kerk-Avezaath
22
Erichem
Tiel
Geldermalsen
Kapel-Avezaath
Wamel
Meteren
27
Wadenoijen
Est
Ophemert
26
26
Dreumel
Opijnen
Neerijnen
23
Haaften
Tuil
Hurwenen
Varik
Heesselt
Alphen
Heerewaarden
Rossum
25
Zaltbommel
58
25
24
Kerkdriel
58
25
24

24 Kom-oeverwal ensemble Bommelerwaard* Inundatievlakte

Kenmerken
Gave gradiënten en ensembles van open kommen, kleinschalige oeverwallen en uiterwaarden
Gave open kommen met grote openheid en weidebouw, hier en daar onderbroken door verspreid liggende bebouwing, populierenbossen, eendenkooien en grienden; mooie doorzichten
Kleinschalige oeverwallen met afwisseling van fruitteelt, glastuinbouw, bedrijvigheid en wonen, in contrast met de open kommen (m.n. bij Bruchem en langs Afgedamde Maas)
Cultuurhistorische kwaliteiten verweven in het landschap: Hollandse waterlinie nog afleesbaar in forten en inundatievelden; oude boerderijen op pollen, oude kades, slot Loevestein en Ammersoyen
Bijzondere aardkundige waarden (zoals oude meander, de wielen, donk)
Vrij uitzicht vanaf de dijk over het binnendijkse landschap en over de rivier met uiterwaarden

Stuwende krachten
Fruitteelt op oeverwal
Weidebouw in kommen
Drinkwaterwinning

Bedreigingen
Verspreide glastuinbouwbedrijven
Verdere uitbreiding van bedrijventerreinen (dichtgroeien van de zone Waardenburg-Den Bosch)

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: instandhouden en versterken

Uitgangspunt is het instandhouden van de openheid van de kommen en de kleinschaligheid van de oeverwallen. In de kommen zijn nieuwe opgaande elementen zoals bebouwing en hoogopgaande beplanting niet passend. In het inundatiegebied van de Hollandse Waterlinie wordt dit uitgangspunt vanuit cultuurhistorisch oogpunt ondersteund. Verder waarborgen waterberging en de natuurwaarden (weidevogels) de openheid en het handhaven van de weidebouw. De drinkwaterwinning Velddriel draagt bij aan het vrijwaren van de kom van intensief gebruik en het handhaven van het contrast tussen de oeverwal van Kerkdriel en de open kom. Het is beter de glastuinbouwbedrijven bij Poederoijen niet verder de kom binnen te laten dringen. Het contrast tussen kommen en oeverwallen zou versterkt kunnen worden.

Op de oeverwal is enige nieuwe bebouwing mogelijk, indien deze past in de omgeving (qua kleurgebruik, maatvoering, vormgeving, architectuur en harmonie) en de dorpen daardoor niet aan elkaar groeien; ook een nieuw landgoed zou kunnen. Overigens gelden die criteria ook voor herbouw of verbouw van gebouwen. Een (intergemeentelijk) beeldkwaliteitsplan kan duidelijk maken wat 'passend in de omgeving' betekent. Vrij uitzicht vanaf de dijk over het binnendijkse landschap is gewenst.
De landschappelijk en cultuurhistorisch waardevolle dorpsranden vragen een zorgvuldige benadering. Recreatieve kansen zijn er door de cultuurhistorische elementen met routes te verbinden.

Voor Munnikenland wordt vanuit het toekomstperspectief van zowel de Hollandse Waterlinie als Ruimte voor de Rivier verdichting met rivierbegeleidend moerasbos voorgestaan. Dit betekent vernieuwing van het landschap.

Inundatievlakte
57
Rijswijk
27
Culemborg
28
21
29
22
Beesd
Geldermalsen
27
Spijk
Est
23
Gorinchem
26
Vuren
Herwijnen
Tuil
Brakel
Zuiligem
Nieuwaal
Zaltbommel
Rossum
58
25
Gameren
Poederoijen
25
25
Alem
Bruchem
Aalst
24
Kerkwijk
Velddriel
Kerkdriel
Nederhemert-Noord
58
24
Hedel
Well
Ammerzoden
's-Hertogenbosch

25 Oostkant Bommelerwaard Glazen oeverwal

Kenmerken
Amorfe structuur, weinig pregnante gradiënten van uiterwaarden, oeverwal en kom
Fruitteelt, champignonbedrijven
Nieuwe bedrijvigheidsboulevard: nieuwe bedrijfsgebouwen en glastuinbouw, dynamiek en vernieuwing
Dichte (lint)bebouwing vormt een *contrast* met open kom en uiterwaarden
Landschappelijk en cultuurhistorisch *waardevolle dorpsranden*

Stuwende krachten
Lekker wonen
Bedrijvigheid
Goede bereikbaarheid vanaf de (hoofd)infrastructuur, transport
Glastuinbouw en niet-grondgebonden landbouw
Individualisme

Bedreigingen
Veiligheid rivierbeheer (eventueel groene rivieren)
Hoogwaterrisico (overstromingskans)
Dichtslibben open kom, waardoor het contrast in het lintenpatroon nivelleert

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: ruimte voor vernieuwing

De verstedelijkte uitstraling van deze gebieden zal zich versterken. Het is het beste deze landschappen verder te verdichten door geleidelijk functies toe te voegen aan het mozaïekpatroon van de oeverwallen. Van belang is daarbij een ontwerp te maken waarin aandacht is voor beeldkwaliteit, architectuur en het type bedrijvigheid. Dat is een middel om samenhang tussen de individuele ontwikkelingen te creëren. Kleine tot middelgrote bedrijven en ook nieuwe landgoederen passen het beste in het mozaïekpatroon.

Tussen de bedrijvigheidslinten zouden duidelijke groene zones moeten blijven, ook om zicht te hebben naar de open kommen toe. Zo kunnen de bedrijvigheidslinten bij Zaltbommel en Hedel haaks op de A2 blijven staan om te voorkomen dat er een lint van bebouwing langs de A2 ontstaat en het achterliggende Rivierenlandse landschap niet meer zichtbaar is.

Waar glastuinbouw grootschalig tot ontwikkeling komt, is er een ontwerpopgave voor het scheppen van nieuwe landschapskwaliteit. Een robuust raamwerk van opgaand groen (landgoederen, bos, zie hoofdstuk 3 thema Glastuinbouw), eventueel in combinatie met water, geeft voldoende tegenwicht aan de grootschaligheid van de oppervlakte glas en vermindert de eenvormigheid van een glastuinbouwgebied. Bij grote projecten kan gedacht worden aan het maken van contrast. Bij kleinschalige vernieuwing en bij bestaand glas gaat het meer om landschappelijke inpassing en particulier groenbeheer en dergelijke. Voor de landschapsbeleving in de aangrenzende waardevolle landschappen zouden de kassen 's nachts aan de bovenzijde lichtdicht gemaakt moeten worden.

De landschappelijk en cultuurhistorisch waardevolle dorpsranden vragen een zorgvuldige benadering. Een beeldkwaliteitsplan kan hieraan een bijdrage leveren.

Glazen oeverwal
57
Rijswijk
Culemborg
27
21
29
28
Beesd
22
Geldermalsen
27
Spijk
23
Ophemert
26
Opijnen
Gorinchem
Neerijnen
Vuren
Herwijnen
Haaften
Tuil
Heesselt
Brakel
Zuiligem
Nieuwaal
Zaltbommel
Rossum
Heerewaarden
25
Gameren
58
Poederoijen
25
Aalst
Bruchem
Alem
24
25
Veldriel
Kerkwijk
Kerkdriel
58
Ammerzoden
Hedel
24
Well

26 Tielerwaard, Land van Maas en Waal
Water bergen

Kenmerken
Amorfe structuur, weinig pregnante gradiënten van uiterwaarden, oeverwal en kom
Relatief weinig dynamiek
Grootschalig
Vrij uitzicht vanaf dijk met cultuurhistorisch *waardevolle dijkhuizen, en over de rivier met uiterwaarden*
Gave *open kommen* langs grens met Zuid-Holland

Stuwende krachten
Boomteelt op de relatief smalle oeverwal
Lekker wonen (veel forenzen)
Weidebouw in de kom
Drinkwaterwinning

Bedreigingen
Ontwikkelingen van nieuwe activiteiten die niet op landschap doordacht zijn

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: ruimte voor vernieuwing

De westelijke open kommen zijn het waard open te blijven. Omdat hier tevens waterbergingsgebieden zijn geprojecteerd is de openheid gewaarborgd. Ook de cultuurhistorische ontwikkeling van de Hollandse Waterlinie in het meest westelijke deel van de Tielerwaard vraagt om deze openheid.

Landschapsvernieuwing kan ontstaan door de plannen van de Hollandse Waterlinie (bijvoorbeeld met nieuwe landgoederen). Het is gewenst het Hooge Veld op een zorgvuldige wijze daarin te betrekken, aangezien dat een bijzonder waardevolle open kom is.
De drinkwaterwinning bij het Molenveld kan door het extensieve grondgebruik de open kom ondersteunen, maar een versterking van de aanwezige groenelementen in de omgeving is ook voorstelbaar.

In het overige deel van de Tielerwaard is een cluster van windmolens mogelijk, aansluitend aan de A15, A2 en Betuwelijn. Op juiste wijze geordend kunnen windmolens de grootschaligheid van het landschap versterken.

In het Land van Maas en Waal zullen de ontwikkeling van de Gouden Ham (geconcentreerde grootschalige dag- en verblijfsrecreatie), nieuwe landgoederen en, in de tamelijk lege kommen, de regionale waterberging het landschap vormen.

Water bergen

27 Culemborg, Geldermalsen, Tiel, Druten
Dijk en bedrijf

Kenmerken
Amorfe structuur, weinig pregnante gradiënten van uiterwaarden, oeverwal en kom
Nieuwe bedrijvigheidsboulevard: nieuwe bedrijfsgebouwen, dynamiek
Nieuwe inwoners: nieuw aanzien van de oeverwallen door bijvoorbeeld de aanleg van paardenbakken
Dichte (lint)bebouwing vormt *contrast* met open kom en uiterwaarden

Stuwende krachten
Lekker wonen
Bedrijvigheid
Goede bereikbaarheid van(af) de hoofdinfrastructuur, transport
Niet-grondgebonden landbouw
Individualisme
Drinkwaterwinning

Bedreigingen
Veiligheid rivierbeheer (eventueel groene rivieren)
Hoogwaterrisico (overstromingskans)
Dichtslibben kom, waardoor het kenmerkende contrast verdwijnt
Ontwikkelingen van nieuwe activiteiten die niet op landschap doordacht zijn

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: ruimte voor vernieuwing

De verstedelijkte uitstraling van deze gebieden zal zich versterken. Het beste is om deze landschappen verder te verdichten door geleidelijk functies toe te voegen aan het mozaïekpatroon van de oeverwallen. Van belang is een ontwerp te maken waarin aandacht is voor beeldkwaliteit, architectuur en het type bedrijvigheid. Dat is een middel om samenhang tussen de individuele ontwikkelingen te creëren. Kleine tot middelgrote bedrijven en ook nieuwe landgoederen passen het beste in het mozaïekpatroon.

Culemborg is een waardevol cultuurhistorisch eiland. Hier zou geen lintbebouwing moeten ontstaan. Uitbreiden in oostelijke richting kan slechts heel weinig (alleen voor lokale opvang en lokale bedrijvigheid).

Tiel hangt aan de A15 en wordt vrijwel omringd door waardevolle landschappen. Uitbreiding van Tiel is daarom moeizaam; inbreiden ligt voor de hand. De komst van een bedrijventerrein en stedelijk uitloopgebied biedt kansen voor het versterken van de relatie tussen bebouwd gebied en het omringende landschap (bijvoorbeeld een groenstructuur in de stad brengen en uit kunnen lopen vanuit de wijken). Bij Tiel-Passewaaij is aandacht gewenst voor de overgang van dit landschap naar het meer stedelijke landschap van Tiel door een ontwerpende benadering toe te passen. Het creëren van een padennetwerk vanuit Tiel verhoogt de toegankelijkheid van dit gebied, zodat het omringende fraaie landschap meer beleefd kan worden.

In de zone Druten, Beuningen, West Maas en Waal is hergebruik van leegkomende bedrijfsgebouwen mogelijk. Verdichting door uitbreiding met lokale bedrijvigheid kan in lintvorm aansluitend bij de kernen, maar vormt geen grootschalige ontwikkeling. Uitloop van het KAN-gebied is geen bezwaar. De drinkwaterwinning Druten houdt een open, natuurlijk en recreatief uitloopgebied van de kern Druten in stand en voorkomt uitbreiding van de kern in het komgebied.

Dijk en bedrijf

28 Maurik, Kesteren, Ochten Wonen in het rivierenlandschap

Kenmerken
Weinig pregnante structuur van uiterwaarden, oeverwal en kom
Vrij uitzicht vanaf de dijk met cultuurhistorisch *waardevolle dijkhuizen, en over de rivier met uiterwaarden*
Afwisseling van kleinschalige fijnmazige structuur en grootschalige dynamische structuur
Relatief veel boomteelt
Bijzondere *verkavelingsstructuur* bij Hemmen

Stuwende krachten
Boomteelt op de oeverwal
Recreatie op oeverwallen en in uiterwaarden
Lekker wonen (veel forenzen)
Weidebouw in de kom
Goede bereikbaarheid van de omliggende steden

Bedreigingen
Ontwikkelingen van nieuwe activiteiten die niet op landschap doordacht zijn

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: ruimte voor vernieuwing

Met nieuwe functies kan het beste aangesloten worden bij de bestaande structuur: in fijnmazige gebieden kleinschalige functies zoals wonen, en in grofmazige gebieden grootschalige functies zoals bedrijfshallen. Het mozaïekpatroon van de oeverwallen kan worden versterkt door geleidelijk kleinschalige rode functies toe te voegen zonder dat er een aaneengesloten lint van bebouwing ontstaat. Dit werkt structuurversterkend.

De grondgebonden landbouw zal een belangrijke drager voor het landschap blijven: in de kommen met weidebouw, op de oeverwallen met andere landbouwvormen. De bijzondere verkavelingsstructuur bij Hemmen is het behouden waard.

Aansluitend aan de A15 en de Betuwelijn is een cluster van windmolens mogelijk. Op juiste wijze geordend kunnen windmolens de grootschaligheid van het landschap versterken (zie hoofdstuk 3 thema Windmolens).

Rivierenlandschap

29 De Regulieren* Waterlinie

Kenmerken
Fraai kleinschalig oeverwallandschap langs sterk meanderende Linge met karakteristieke dorpen en fruitteelt (Madurodam van de oeverwallen), gaaf oud bouwland bij Mariënwaerdt
Gave open kommen ten noorden van de Linge met weidebouw, grienden, populierenbosjes en eendenkooien, patronen van sloten en weteringen en wegbeplanting langs rechte wegen, in contrast met kleinschaligheid van Lingelandschap
Het cultuurhistorisch landschap van de Hollandse Waterlinie is afleesbaar door forten en inundatievelden
De Diefdijk als opvallend en beeldbepalend element aan de westkant
Rust, ruimte en donkerte

Stuwende krachten
Recreatie en toerisme (vooral Linge en Lingedijk)
Weidebouw, fruitteelt

Bedreigingen
Eventuele bedrijfsontwikkeling langs de A2
Landelijk wonen (grote villatuinen, niet streekeigen uitbreiding bebouwing) en niet-agrarisch hergebruik langs de Linge

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: instandhouden en versterken
Uitgangspunt is het instandhouden en versterken van de openheid van de kommen en van het kleinschalige landschap. Het openhouden van het cultuurhistorische inundatiegebied van de Hollandse Waterlinie en toekomstige waterberging waarborgen de openheid. Het geniet de voorkeur het open gebied te blijven gebruiken voor weidebouw.

De recreatieve aantrekkelijkheid van de kleinschaligheid langs de Linge en de bloeiende fruitbomen in het voorjaar zullen blijven zorgen voor de instandhouding van dit landschap. Recreatieve ontwikkelingen kunnen kleinschalig ingepast worden. Het landgoed Mariënwaerdt past daar goed in. Versterking van recreatieve routenetwerken kan de kenmerkende landschapselementen meer beleefbaar maken. Nieuwe landgoederen op de oeverwal kunnen een landschappelijke versterking bewerkstelligen. Bedrijfsontwikkeling langs de A2 past niet in dit landschap.

Natuurontwikkeling bij Lek en Linge zou moeten passen binnen de kenmerken van het landschap van dit deelgebied.

Waterlinie

57
27
Culemborg
Beusichem
Zoelmond
21
29
28
Buren
Beesd
22
Tricht
Enspijk
Geldermalsen
Rhenoy
Rumpt
Asperen
Gellicum
Meteren
Heukelum
27
Est
Spijk
26
23
Gorinchem
Neerijnen
Hurwenen
25
Zaltbommel
25
58
24
Kerkwijk
25
58
24

30 Renkumse en Heelsumse beekdal Natuur en vermaak

Kenmerken
Breed *open beekdal* met een *afwisseling* van vochtige graslanden, en landbouw
Aan de kop van de beek loofbos, overgaand in een breed beekdal
Contrast open beekdal en gesloten randen

Stuwende krachten
Landbouw
Natuur

Bedreigingen
Geen

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: ruimte voor vernieuwing

De vernieuwing van het landschap wordt hier vooral aangestuurd door natuurontwikkeling. Vanwege de hoge (potentiële) natuurwaarden is gekozen voor herstel van een natuurlijk beekdallandschap. Sanering van de bedrijvigheid in het Renkumse beekdal maakt dat het landschap natuurlijker wordt. De openheid van het beekdal kan weer ervaren worden, in contrast met de opgaande begrenzingen aan de randen van de bebouwing van het dorp Renkum en de bossen. Verblijfsrecreatie past niet. De geschiktste vorm van recreatie is extensieve recreatie. Wandelpaden sluiten aan op het routenetwerk van de omgeving. Door landmarks wordt naar het industrieel verleden verwezen, evenals door de cultuurhistorisch waardevolle sprengen die worden hersteld. Een betere landschappelijke inpassing van de verkeersweg die door het gebied loopt, kan het verschil tussen open en beslotenheid accentueren.

Natuur en vermaak

31 Ede – Wageningen – Bennekom De campus

Kenmerken
Overgang van bos naar stedelijk gebied en van stedelijk gebied naar openheid (van oost naar west)
Waardevolle *open essen* op de flank van de Veluwe
Grootschalige instituten, boswonen (villa's en bungalows in bossen)
Nieuwe stedelijke ontwikkeling langs de vervoersassen

Stuwende krachten
A12 en spoorlijn
Instituten
Veel mensen bij elkaar die allemaal willen wonen, werken en recreëren.

Bedreigingen
Verstedelijking heeft te weinig stedelijke uitstraling en aanpak
Plaatsen neigen aan elkaar te groeien

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: ruimte voor vernieuwing

Een grootstedelijke aanpak kan dit gebied ook een echt stedelijke uitstraling geven. Voor de leefbaarheid is het zaak de groene wiggen in het stedelijk gebied te handhaven. Het verdient aanbeveling het groen te laten raken aan de verschillende centra. Er kan worden aangehaakt op de geleding in het landschap van oost naar west van gesloten grootschalig bos naar stad en dan naar open landschap.

Verstedelijking naar het oosten is niet verstandig, vanwege de aantasting van het waardevolle en grootschalige landschap van de Veluwe. Op de grens van bos en heide, en stad passen op de oude kazerneterreinen landelijk en parkachtig wonen en kantoren. In de overgang naar de openheid aan de westzijde past landelijk wonen. De harde grens tussen de bebouwing van Wageningen en het Binnenveld zou zachter gemaakt kunnen worden, met bebouwing in een parkachtige omgeving en nieuwe buitenplaatsen en landgoederen.

Een randvoorwaarde voor de stedelijke ontwikkeling is het openhouden van de essen. Grondgebonden landbouw is daar gewenst. Tussen de kernen Wageningen, Ede, Lunteren en Barneveld is een parklandschap gewenst. Bij Lunteren bijvoorbeeld kan dit een afwisseling van bebouwing en groene omgeving inhouden. De ontwerpopgave voor het stedelijk uitloopgebied tussen Ede en Veenendaal biedt een kans voor landschapsverbetering.

De campus

Amersfoort
34
Barneveld
Harskamp
De Glind
Wekerom
35
Otterlo
Scherpenzeel
Lunteren
Ederveen
41
33
De Klomp
31
Ede
Veenendaal
Bennekom
Wolfheze
30
32
Heelsum
Renkum
Wageningen
32
20
Randwijk
Heteren
57
21
Kesteren
Opheusden
18
Zetten
28
Dodewaard
27

32 Het Binnenveld*

Kenmerken
Open grootmazig landschap met weinig bebouwing, in scherp contrast met omringende steden en stuwwallen
Karakteristieke rechtlijnige wegenstructuur
Zicht op de stuwwallen van de Utrechtse Heuvelrug en het Veluwemassief
Rust, ruimte, donkerte

Stuwende krachten
Landbouw
Landelijk wonen in boerderijen
Particulier initiatief

Bedreigingen
Stedelijke ontwikkeling van Wageningen, Ede, Rhenen en Veenendaal (WERV)

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: instandhouden en versterken

De openheid, de karakteristieke rechtlijnige ontsluiting en het zicht op de stuwwallen zijn het waard behouden te blijven. De functie als groen-blauw hart van het stedelijk netwerk met natuur en regionale waterberging zal hieraan zeker bijdragen. Omdat dit gebied functioneert als stedelijk uitloopgebied en als binnentuin voor het omliggende stedelijk gebied zijn toegankelijkheid, rust en beleving van het visuele contrast tussen laag en hoog wezenlijk. Intensief grondgebruik past niet in dit landschap.

De harde grens tussen de bebouwing van Wageningen (deelgebied 31) en het Binnenveld zou zachter gemaakt kunnen worden, met bebouwing in een parkachtige omgeving en nieuwe landgoederen. De landbouw kan een rol spelen in het beheer van het parkachtige landschap.

Het Binnenveld

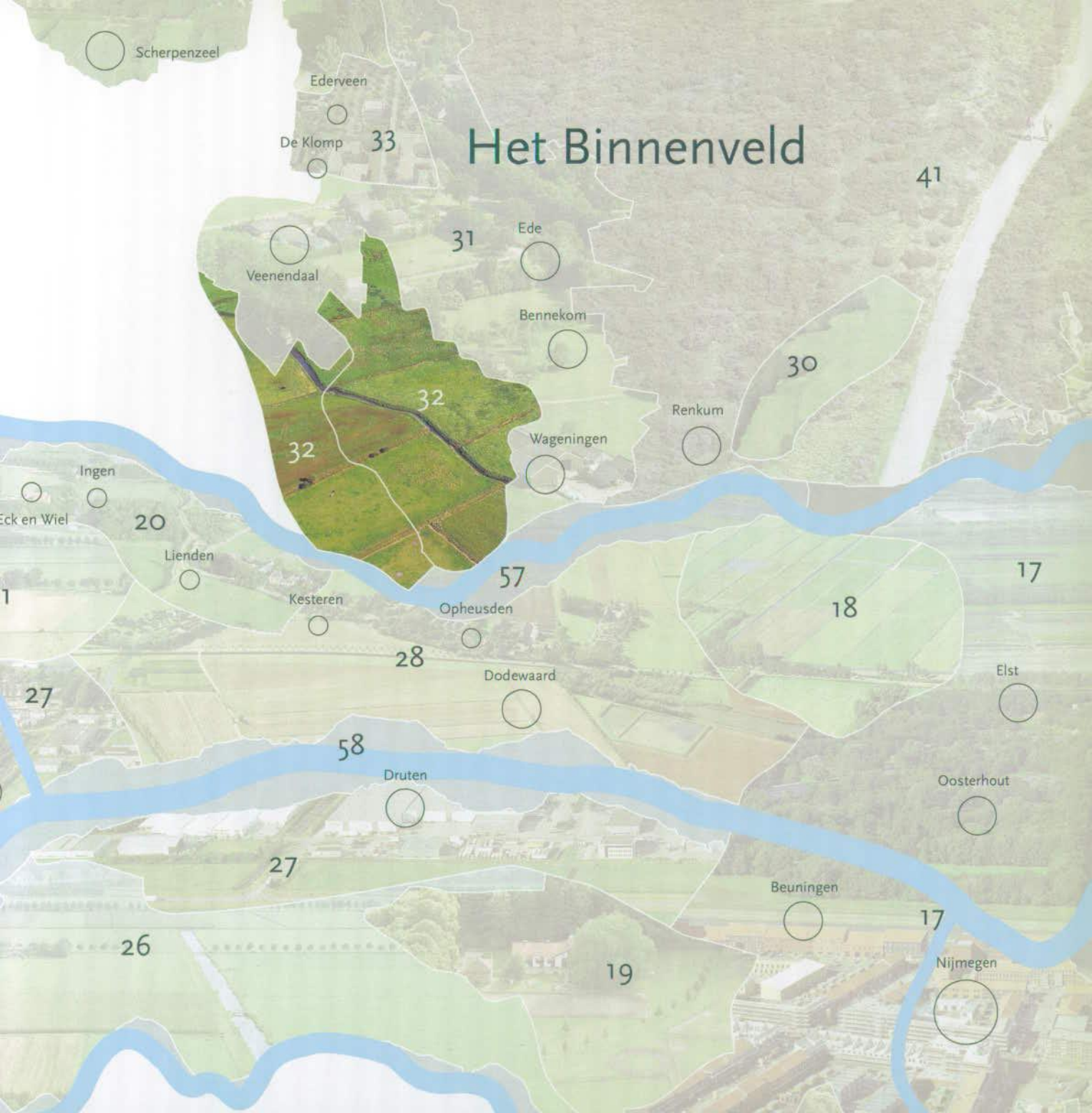

33 Ederveen en Nijkerkerveen La Campagna

Kenmerken
Veenontginningen, *strokenverkaveling, fijnmazig mozaïekpatroon, rechtlijnige wegenstructuur*
Waardevolle verdroogde *middeleeuwse veenontginning* (in zuidoosthoek Nijkerkerveen)
Extreem dichte, verspreide bebouwing, *elzensingels*
Hobbyboeren en kleinschalige bedrijvigheid
Ederveen: bedrijvigheid gekoppeld aan Ede en Veenendaal (deelgebied 31)
Nijkerkerveen: oriëntatie op Nijkerk en Amersfoort (deelgebied 37)

Stuwende krachten
Kleine bedrijfjes en ondernemingen (bijvoorbeeld transportbedrijven)
Hobbyboeren
Individuele aanpak

Bedreigingen
Lage beeldkwaliteit
Neiging tot verrommeling
Aan elkaar groeien van Nijkerk en Amersfoort

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: ruimte voor vernieuwing

Vernieuwing van het landschap ligt voor de hand, als deze maar past in het huidige fijnmazige mozaïekpatroon. Vooral wonen en kleinschalige bedrijvigheid zullen het landschap in de toekomst bepalen.

Belangrijk is dat het landschap zijn kenmerkende structuur van opstrekkende verkaveling met elzensingels behoudt. Voorstelbaar is een verdere verdichting van het landschap met wonen, nieuwe buitenplaatsen en kleinschalige bedrijvigheid, zodanig dat de mozaïekbrokjes nog kleiner worden. Groene inpassing van nieuwe gebouwen met elzensingels kan een kwaliteitsimpuls betekenen.

Grootschalige niet-agrarische bedrijven passen niet in het kleinschalige mozaïekpatroon. De ontwikkeling van recreatief medegebruik past prima. Grootschalige recreatie correspondeert echter niet met de kleinschalige korrelgrootte van het gebied.

La Campagna

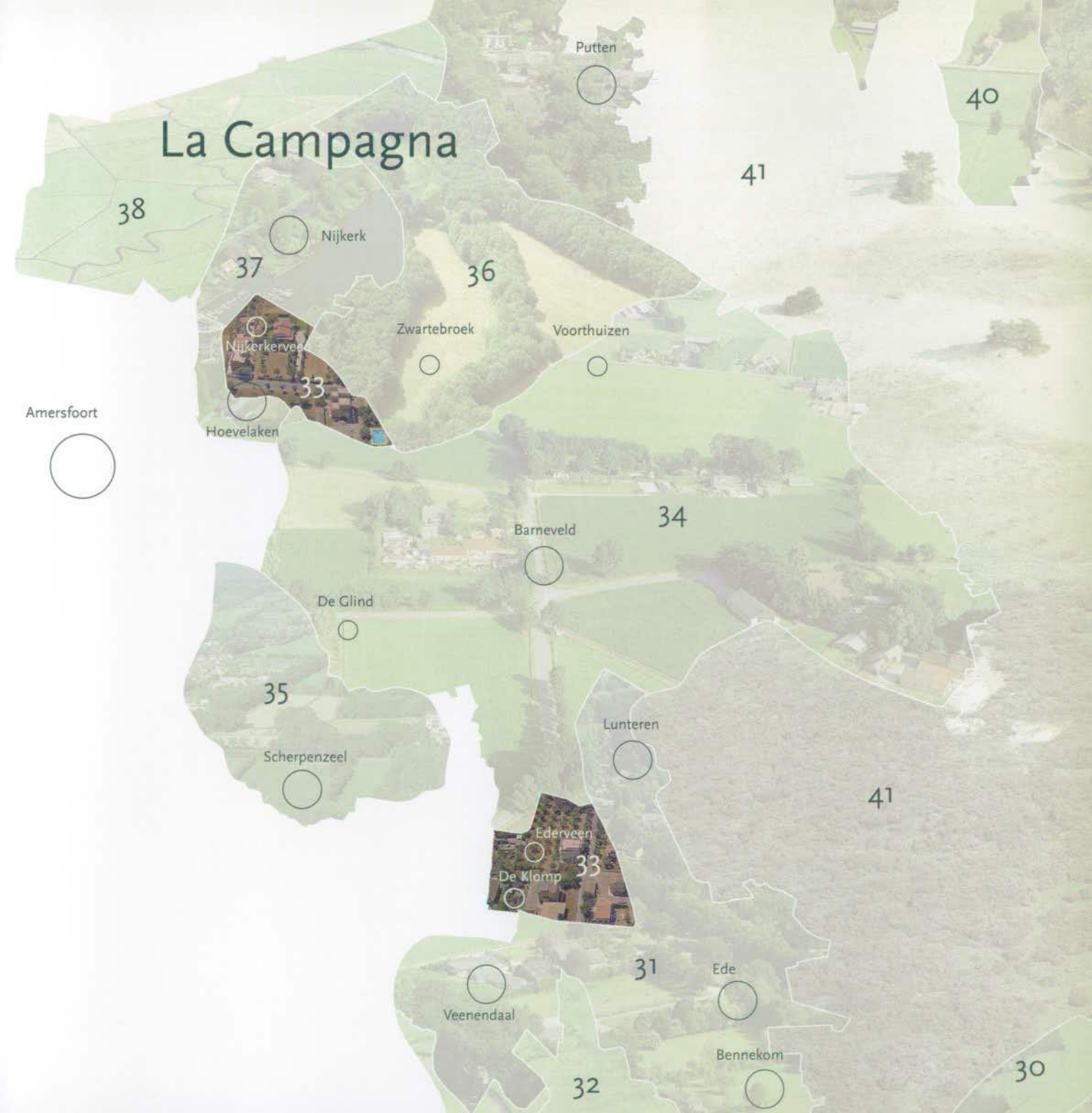
Putten
40
41
38
Nijkerk
37
36
Nijkerkerveen
Zwartebroek
Voorthuizen
33
Amersfoort
Hoevelaken
34
Barneveld
De Glind
35
Lunteren
Scherpenzeel
41
Ederveen
De Klomp
33
31
Ede
Veenendaal
Bennekom
32
30

34 Harskamp – Barneveld Vrij boerenland

Kenmerken
Dekzandlandschap met *microreliëf* en lage ruggetjes, oost-west lopende beken, beekdalvormige laagtes
Tamelijk fijnmazig, willekeurige *mozaïekverkaveling*
Open essen op de flanken van het Veluwemassief
Landgoederen, mix van agrarische, niet-agrarische bedrijvigheid en wonen
Dicht, *grillig wegennet*
Verspreide bebouwing (geeft de indruk van verspreid woonlandschap)

Stuwende krachten
Intensieve veehouderij
Hobbyboeren
Particulier initiatief

Bedreigingen
Geen

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: ruimte voor vernieuwing

Door de keuze voor landbouwontwikkelingsgebieden zal hier een functioneel agrarisch landschap ontstaan. Nieuwe intensieve veehouderijbedrijven kunnen het best verspreid over het landbouwontwikkelingsgebied komen te liggen, want dat is de meest streekeigen vorm. Aandacht is gewenst voor de vormgeving van de nieuwe agrarische gebouwen. Vorm, materiaal en kleur moeten idealiter een streekeigen identiteit hebben. Nieuwe woningen en nieuwe landgoederen passen minder goed in een functioneel agrarisch landschap en kunnen in een verspreide vorm daarbuiten, in de verwevingsgebieden en aan de dorpsranden, een plek vinden. Nieuwe bebouwing in geconcentreerde vorm is minder streekeigen.

Landschappelijk gezien is het verstandig het grillige wegenpatroon, de mozaïekverkaveling en het patroon van verspreide bebouwing in stand te houden. Nog aanwezige open ruimten (landschappelijke kamers) van een bepaalde schaal (circa 1 bij 1 kilometer) kunnen duidelijker herkenbaar worden gemaakt. Binnen de kamers is ruimte voor een mix van agrarische en niet-agrarische bedrijvigheid en wonen. Hierdoor wordt het contrast met de rest van de Gelderse Vallei vergroot. De landschappelijke kamers kunnen door de beken aaneengeregen worden. De beken kunnen zichtbaarder worden in het landschap door ecologische zones met retentiemogelijkheden erlangs te creëren. In de benedenloop zou het landschap meer open moeten zijn en bovenstrooms meer bebost.

Mocht op lange termijn toch gekozen worden voor meer verstedelijking, dan kan een landschappelijke buffer en een aantrekkelijke parkachtige groene ruimte gecreëerd worden. Voor grootschalige bebouwing biedt dit landschap eigenlijk geen plaats. Landschappelijk gezien ligt het accent dan meer op grondgebonden landbouw, landelijk wonen en recreatie en minder op niet-agrarische bedrijvigheid. Nieuwe woningen en nieuwe landgoederen passen in dit landschap het best in een verspreide vorm.

Vrij boerenland

35 Scherpenzeel* Nieuwe landgoederen

Kenmerken
Kleinschalige afwisseling van weidegrond, bosschages, elzensingels en beekjes
Oude landgoederen met bijbehorende luister
Onregelmatige blokverkaveling

Stuwende krachten
Landbouw
Particulier initiatief

Bedreigingen
Geen bedreigingen in het Gelderse deel, in het Utrechtse deel de neiging tot aaneengroeien van de kernen Renswoude, Scherpenzeel en Woudenberg door diffuse ontwikkelingen

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: instandhouden en versterken

In dit deelgebied gaat het om het instandhouden en versterken van de (kleinschalige) afwisseling van bosschages, weiden en elzensingels. Nieuwe landgoederen passen hier prima in. In beperkte mate zouden nieuwe woningen in dit landschap passen.

Rendabele grootschalige grondgebonden landbouwbedrijven blijven dragers van het landschap. In dit interprovinciale deelgebied is afstemming met de provincie Utrecht en overleg met de gemeenten gewenst om landschappelijk niet-passende ruimtelijke ontwikkelingen te voorkomen.

Nieuwe landgoederen

36 De Veldbeek*

Kenmerken
Kleinschalige afwisseling van (natte) natuur, heide, bos, weiden en landgoederen als overgang van het gesloten Veluwelandschap naar openheid in het westen
Microreliëf door dekzandruggen en natuurlijke beekloop
Waardevolle open essen en gaaf broekgebied
Waardevolle verdroogde middeleeuwse veenontginning (in de zuidwesthoek)
Weinig bebouwing
Zeer karakteristiek rechthoekig wegenpatroon (Appelsche en Kruishaarsche heide)
Rust, ruimte en donkerte

Stuwende krachten
Recreatie en toerisme
Natuur

Bedreigingen
Lage beeldkwaliteit, (nieuwe) burgerbewoning
Intensieve (verblijfs)recreatie en toerisme

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: instandhouden en versterken

Dit waardevolle landschap in de Gelderse Vallei verdient het behouden te blijven vanwege de kleinschalige verweving van (natte) natuur, weidegrond en bos. Grondgebonden landbouw, ook met grote kavels, kan zich ontwikkelen binnen deze randvoorwaarden. Nieuwe landgoederen kunnen een rol spelen bij de versterking van het huidige landschap. Nieuwe woningen zijn niet gewenst, behalve bij nieuwe landgoederen. Bij verbouwing of herbouw van bestaande bebouwing is aandacht nodig voor een beeldkwaliteit die past bij de regionale architectuur.

De natuurwaarden ondersteunen dit landschap, want die zijn te kwetsbaar voor intensief grondgebruik. Meer bos zou op zijn plaats zijn. Van belang is te onderkennen dat dit landschap een recreatieve waarde heeft en ook daarom het behouden waard is. Extensieve recreatie past prima en biedt gelegenheid tot het beleven van dit afwisselende landschap. Voorkomen moet worden dat intensieve recreatie nadelig uitpakt voor het landschap. Grootschalige verblijfsrecreatie past hier niet.

De Veldbeek

Ermelo
39
Elspeet
Putten
41
Uddel
40
38
Nijkerk
36
37
Nijkerkerveen
Zwartebroek
Stroe
Voorthuizen
Hoevelaken
33
Amersfoort
Kootwijkerbroek
34
Barneveld
35
Otterlo
Lunteren
Scherpenzeel
41
33

37 Amersfoort – Nijkerk Boot voor de deur

Kenmerken
*Zichtbare ontginning*sgeschiedenis
Halfopen landschap
Weinig wegen
Veengebied met beken (deels meanderend) en laken
Stedelijke ontwikkeling vanuit Amersfoort langs vervoersassen met een zich ontwikkelende 'woonlob' in de richting van Nijkerk

Stuwende krachten
Landbouw

Bedreigingen
Stedelijke en recreatieve druk uit Amersfoort
Eventuele aaneengesloten stedelijke (bedrijfs)ontwikkeling langs de A28

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: ruimte voor vernieuwing

De stedelijke ontwikkeling zal hier de vorming van het landschap voor een belangrijk deel bepalen. Gezien het huidige landschap is de vorming van een stedelijk parkgebied het meest gepast. Nieuwe landgoederen kunnen daarin een plek krijgen. Het gebied ten oosten van de A28 is geschikt voor de ontwikkeling van een blauw-groene zone. Beekherstel en het recreatief en ecologisch versterken van de Laak kunnen hiervan onderdelen zijn. Het zou landschappelijk gezien aantrekkelijk en structurerend zijn om vanuit het Veldbeekgebied groene bosschages door te trekken naar de A28.

Vanwege de functie als stedelijk uitloopgebied is het belangrijk het landschap toegankelijk en beleefbaar te maken.

Overleg met de provincie Utrecht en de gemeenten in het verstedelijkte gebied is nodig om tot een strategie te komen.

Boot voor de deur

38 Arkemheen* Zuiderzeekust

Kenmerken
Extreme openheid: zeer weinig bebouwing en opgaande elementen
Deels grillige, deels regelmatige, verkaveling met herkenbare oude veenontginningsrichting
Kronkelende sloten (voormalige kreken)
Gebruik als grasland, hoog waterpeil
Oude hoeven op terpen aan de rand

Stuwende krachten
Weidebouw
Extensieve recreatie (stedelijke uitloop)
Natuur (weidevogels)
Drinkwaterwinning

Bedreigingen
Stedelijke ontwikkeling Amersfoort en Nijkerk, ook langs de A28
Intensieve recreatie en stedelijke uitloop Amersfoort en Nijkerk
Grondwaterpeildaling (vanwege de veehouderij)
Inplaatsing van boerderijen

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: instandhouden en versterken

Het landschap zou volledig open dienen te blijven. Elk opgaand element en elke vorm van verdichting is ongepast. Een verdere extensivering van het grondgebruik kan hieraan positief bijdragen. De drinkwaterwinning Holk werkt daaraan mee.

Te handhaven zijn ook het waterpeil, het verkavelingspatroon en het gebruik als grasland. De natuur ondersteunt de openheid en 'beschermt' de weidegrond. Grondgebonden landbouw zou voor het beheer moeten blijven zorgen. De verstedelijking van Amersfoort zou vanuit de polder onzichtbaar moeten blijven en een goede afronding aan de polderzijde moeten krijgen. Ook de kronkelende oude kreken zijn het behouden waard. Om deze goed zichtbaar te houden in het landschap is een hoog waterpeil gewenst.

Voor een rustige beleving van het landschap is extensieve recreatie op zijn plaats. Wellicht zou de gemeente Amersfoort de boeren in Arkemheen kunnen subsidiëren als beloning voor het bieden van stedelijke uitloop en rust voor de Amersfoortse bewoners.

Aan de zuidgrens is een combinatie van wandelen en fietsen met natte recreatie mogelijk. Dit sluit aan op de ontwikkeling van Vathorst-Noord, ten noorden van de Laak, als groen-blauwe parkachtige woonomgeving.

Zuiderzeekust

39 Ermelo – Harderwijk – Putten
De groene woonkamers

Kenmerken
Geleidelijke overgang van het gesloten boslandschap naar het randmeer, van hoog en droog naar laag en nat
Verspreide bebouwing
Zorginstellingen met slingerende wegen en beplantingsvormen, landgoederen
Intensieve landbouw, wat hobbyboeren, verblijfsrecreatie
Kleinschalig, fijnmazig, *langs het randmeer open*

Stuwende krachten
Verblijfsrecreatie
Zorginstellingen
Intensieve landbouw

Bedreigingen
Aaneengroeien van de kernen
Vervagen van de landschappelijke gradiënten door grootschalige verstedelijking

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: ruimte voor vernieuwing

Dit landschap is vooral aantrekkelijk als woonlandschap. Ontwikkeling van het landschap zou kunnen door de groene lobben te versterken en door een groene zone met bosjes langs de beken te ontwikkelen. Tussen de kernen kunnen groene corridors gehandhaafd blijven. De gradiënt van de Veluwe naar de Randmeren kan worden versterkt door een samenhangende ontwikkeling van 'rood' en 'groen'. Van hoog naar laag zou dat er als volgt uit kunnen zien: dicht bos, dan dichte bebouwing (lokaal wonen, lokale bedrijven of verblijfsrecreatie), vervolgens landelijk wonen in lage dichtheden, waarbij ook nieuwe landgoederen mogelijk zijn, en ten slotte het huidige open landschap in de richting van het Randmeer.

De (intensieve) landbouw, zorginstellingen en verblijfsrecreatie zorgen voor de vorming van het landschap. De ontwikkeling van een stedelijk uitloopgebied biedt kansen voor landschapsverbetering.

De groene woonkamers

40 Agrarische Enclave De landbouwenclave

Kenmerken
Afwisseling van grootschalig bos en kleinschalige, open landbouwgronden (mozaïek)
Waardevolle *open essen*
Esdorpen met eigen bedrijvigheid *(dorpsensemble)*
Intensieve veehouderijbedrijven
Tamelijk *natuurlijk beekdal* met bijzondere laaglandbeek

Stuwende krachten
Landbouw
Gemeenschapszin
Natuur

Bedreigingen
Afname van landschapsbeheerders door afname van het aantal agrariërs

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: ruimte voor vernieuwing

Met uitzondering van de Hierdense beek en de directe omgeving zou hier een nieuw landschap ontwikkeld kunnen worden, mits het karakter in stand blijft: afwisseling van bos, open landbouwgronden, groot- en kleinschalig. Een enkel nieuw landgoed past hier prima. De keuzes zijn nadrukkelijk afhankelijk van de ruimtelijke ontwikkelingsrichting.

Twee mogelijkheden liggen voor de hand. De eerste is voortzetting van de landbouw met een afname van het aantal landbouwbedrijven. De tweede is dat de ruimtelijke ontwikkeling meer de richting van natuur en hoogwaardige recreatie opgaat: recreatiebedrijven die bijvoorbeeld elders op de Veluwe worden uitgeplaatst, zouden hier in vrijgekomen voormalige agrarische bebouwing een plek kunnen krijgen. Bij beide ontwikkelingsrichtingen is het zinvol na te gaan hoe het landschapsbeheer en daarmee de kwaliteitsverbetering van het landschap vorm kunnen krijgen.

Het inplanten van singels rond de gebouwen zou aan het landschap een meerwaarde kunnen geven. Dit landschap biedt ruimte voor meer bos in kleinschalige 'plukken'.

De landbouwenclave

41 Veluwemassief West* Heide en zand

Kenmerken
De groene long van Nederland
Stuwwal met grootschalige afwisseling van open heide, gesloten bos, uitgestrekt open stuifzand en vennen, agrarische enclaves
Rijk aan aardkundige kwaliteiten (reliëf), zoals glaciale relicten
Afwezigheid van oppervlaktewater met uitzondering van de vennen
Weinig bebouwing
Karakteristieke en cultuurhistorisch waardevolle open essen vooral op de flanken
Een 'antropogene' leegte van nu met een schatkamer van cultuurwaarden van toen: landgoederen, grafheuvels, boerderijen et cetera.
Rust, ruimte, donkerte

Stuwende krachten
Recreatie
Militair gebruik
Redelijk toegankelijk grootgrondbezit
Akkerbouw op de essen met particulier initiatief
Geaccepteerd restrictief beleid voor bouwen
Hoge maatschappelijke waardering voor de natuur- en landschapswaarden

Bedreigingen
Verblijfsrecreatie
Lage belevingswaarde vanwege weinig gevarieerde begroeiing
Ontbreken van beheerseenheid
Verrommeling op de essen bij Lunteren

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: instandhouden en versterken

Evenals in het oostelijk deel van de Veluwe staat instandhouding en versterking van het huidige landschap voorop. Hier gaat het om de afwisseling van heide, levend stuifzand en bossen. De natuurlijke dynamiek (het 'wandelend landschap') en het mozaïek van hei, stuifzand en bos kunnen gestimuleerd worden.

De hoge waardering voor de natuurwaarden zorgt ervoor dat het landschap in stand blijft. Het tegengaan van verdroging en verzuring van de vennen is nodig om meer variatie in de begroeiing te laten ontstaan en de belevingswaarde te vergroten. Het landschap en de natuur zijn toeristische trekpleisters en een economische factor van belang: een extra reden om zuinig te zijn op dit landschap. Een eventuele groei van de dagrecreatie zal goed ingeplaatst moeten worden. Kleinschalige verblijfsrecreatie kan eventueel ingepast worden. Bestaande verblijfsrecreatieve bedrijven zullen verplaatst moeten worden uit de kwetsbare natuur- en landschapsdelen en zullen geclusterd moeten worden in minder kwetsbare delen. Van de recreatievormen draagt extensieve recreatie het meest bij aan instandhouding van dit landschap.

De waardevolle essen verdienen het open te blijven. De landbouw kan daaraan een belangrijke bijdrage leveren. De openheid van de essen kan geaccentueerd worden door de randen van de essen deels te verdichten. De mozaïekverkaveling en prehistorische relicten bij Lunteren zijn het behouden waard. Een beeldkwaliteitsplan kan een goed hulpmiddel zijn om continuïteit te waarborgen en verrommeling in de herbouw of verbouw van vrijkomende (agrarische)bebouwing te voorkomen.

Heide en zand

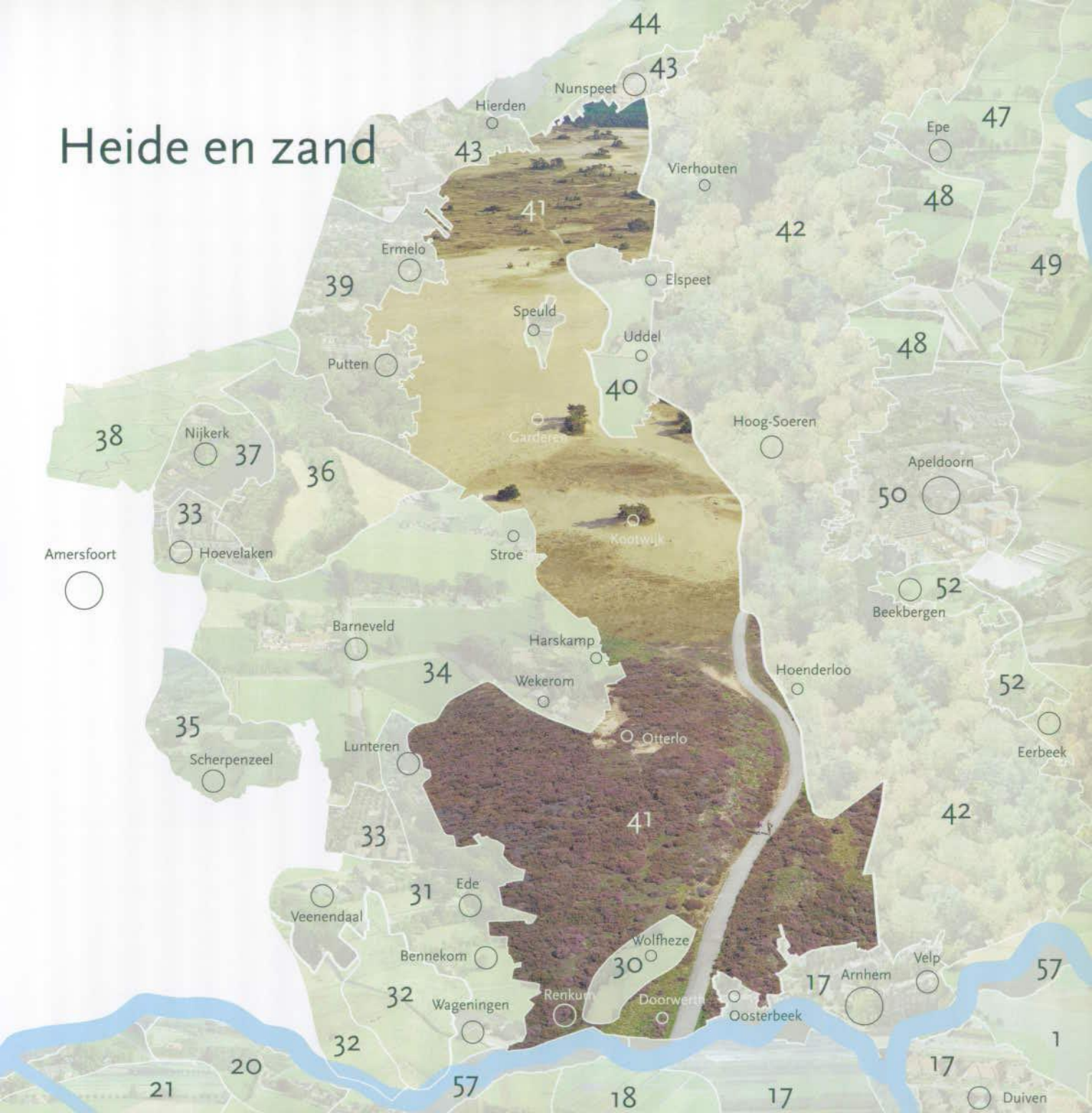

42 Veluwemassief Oost* Veluwewoud

Kenmerken
De groene long van Nederland
Stuwwal met steile helling naar IJssel en Rijn en veel reliëf
Grootschalig en besloten (bos)landschap, grote variatie aan - cultuurhistorisch bepaalde - soorten bos
Landgoederen, weinig bebouwing
Afwezigheid van oppervlaktewater met uitzondering van vennen en waardevolle (sprengen)beken aan de randen
Karakteristieke en cultuurhistorisch waardevolle open essen vooral op de flanken
Rijk aan aardkundige kwaliteiten (reliëf) zoals glaciale relicten
Rijk aan cultuurhistorische waarden: landgoederen, grafheuvels, boerderijen, open essen et cetera
Rust, ruimte, donkerte

Stuwende krachten
Natuurlijk systeem
Natuur, natuureigendom (eigendom natuurbeschermingsorganisaties, koningshuis en Defensie) waardoor groot deel matig toegankelijk
Militair gebruik
Recreatie
Geaccepteerd restrictief beleid voor bouwen
Hoge maatschappelijke waardering voor de natuur- en landschapswaarden

Bedreigingen
Matige toegankelijkheid van de defensieterreinen en het kroondomein zorgt voor verkeerde beeldvorming: te veel nadruk op heide en zandverstuivingen, te weinig op bossen, beken, reliëf en landgoederen
Verblijfsrecreatie
Ontbreken van beheerseenheid

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: instandhouden en versterken

Dit aaneengesloten, grootschalige boslandschap verdient het te worden gehandhaafd. De uitgestrekte bossen, de vennen, de beken en sprengen op de randen, de essen, het sterke reliëf en de landgoederen zorgen voor afwisseling en verdienen behoud. Eventuele uitbreiding van Apeldoorn en andere kernen langs de Veluwe past daar niet bij. De openheid van de essen kan geaccentueerd worden door de randen van de essen deels te verdichten.

De beleving van dit uitgestrekte landschap kan vergroot worden met langere recreatieroutes en minder hekken. Het landschap en de natuur zijn toeristische trekpleisters en een economische factor van belang: een extra reden om zuinig te zijn op dit landschap. De hoge waardering voor de natuur zorgt ook voor instandhouding van het landschap. Bestaande verblijfsrecreatieve bedrijven zullen verplaatst moeten worden uit de kwetsbare natuur- en landschapsdelen en zullen moeten worden geclusterd in minder kwetsbare delen. Uitbreiding van het aantal verblijfsrecreatieve ondernemingen is ongewenst. Extensieve recreatie draagt het meest bij aan instandhouding van dit landschap.

Het onterechte beeld dat heide en zandverstuivingen het landschapsbeeld bepalen, moet worden bijgesteld. Dit mag zo zijn in het westelijk deel, in het oostelijke deel wordt het landschap bepaald door bossen, beken en sprengen, het sterke reliëf en de landgoederen.

Veluwewoud
Oosterwolde
Wezep
Hattem
Elburg
45
57
't Loo
43
't Harde
46
44
Heerde
49
43
Nunspeet
47
Epe
43
Vierhouten
48
rderwijk
41
42
49
Ermelo
Elspeet
Nijbroek
Terwolde
40
Vaassen
48
Uddel
Deventer
Teuge
Garderen
Hoog-Soeren
50
51
Apeldoorn
57
12
Kootwijk
Beekbergen
Lieren
52
Zutphen
54
34
Hoenderloo
Loenen
52
Eerbeek
Vorden
14
53
Brummen
nteren
55
Spankeren
41
42
Hengelo
Dieren
11
Ellecom
10
31
Ede
57
56
Zelhem
Rheden
Doesburg
Arnhem
30
Bennekom
57
2
Velp

43 Randmeerkust Harderwijk–Elburg Het groene woonlint

Kenmerken
Deel van gradiënt van stuwwal naar Randmeer: bos – essen – strokenverkaveling – blokverkaveling op strandwallen; van besloten boslandschap via kleinschaligheid naar grootschalig open; de overgang is eerst steil, daarna geleidelijk
Zuid-noord *stromende* sloten, dekzandruggen oost-west, *microreliëf*
Drie *landgoederen* in de strokenverkaveling vormen mooie ensembles
Kleine kernen en *lintbebouwing* langs de N308 (Zuiderzeestraatweg), stedelijke gebieden van Harderwijk – Nunspeet – Elburg
Vroegmiddeleeuws ontginningslandschap bij Aperloo
Relicten van bos en mozaïekverkaveling in het cultuurland

Stuwende krachten
Kleinschalige grondgebonden landbouw
Individueel ondernemerschap
Toerisme en recreatie
Spoorlijn, snelweg
Natuur (weidevogels) in het open landschap bij Harderwijk

Bedreigingen
Stedelijke uitbreiding (Harderwijk, Elburg)
Neiging tot aaneengroeien van bebouwing langs de provinciale weg
Intensivering recreatie en toerisme
Niet-landbouwkundige bedrijfsmatige activiteiten (bijvoorbeeld autodealers, transport)

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: ruimte voor vernieuwing

Kleinschalige lokale ontwikkeling van wonen en werken zal het landschap vormen. Eventuele kleinschalige uitbreiding van verblijfsrecreatie kan.
In het bosgebied tussen de grens van het Veluwemassief en de A28 zijn landschappelijk gezien vormen van parkachtig wonen of recreëren denkbaar, als de beslotenheid door de dichte beplanting maar intact blijft. Het behouden van het boslandschap is belangrijk, het moet niet de uitstraling van een villalandschap krijgen. De wijze van bestemmen, verevening en de (juridische) handhaafbaarheid zullen dan ook onderwerp van studie moeten zijn. Dit vraagt tevens een nieuwe kijk op bosinstandhouding. Instandhouding en versterking is gewenst van de relicten van het ontginningslandschap, de landgoederenensembles, de mozaïekverkaveling en de houtwallenstructuur.

De bedreiging van grootschalige verstedelijking zou kunnen worden tegengegaan door planmatig oost-westlinten te ontwikkelen. Nieuwe landgoederen kunnen een onderdeel daarvan worden. Inspiratie voor de vormgeving van buurten en wijken kan worden gehaald uit het vroegere patroon van houtwallen en de opstrekkende verkaveling.

Het groene woonlint

44 Randmeerkust agrarisch* De Zuiderzeekust

Kenmerken
Deel van zichtbare beeldbepalende gradiënt van stuwwal naar Randmeer: bos – open essen – strokenverkaveling – blokverkaveling op strandwallen; van besloten boslandschap via kleinschaligheid naar grootschalig open; de overgang is eerst steil, daarna geleidelijk
Karakteristieke open veenweidegronden met een groot aantal zuid-noord stromende sloten en laaglandbeken; van hieruit zicht op de bossen van Flevoland en het Veluwemassief
Kleinschalige flank van het Veluwemassief met dorpen en buurtschappen, houtsingels en grasland
Lintbebouwing parallel aan de hoogtelijnen
Enkele landgoederen in de strokenverkaveling vormen mooie ensembles
Relatief gaaf ontwaterings-, ontsluitings- en verkavelingspatroon: regelmatig in het veenlandschap, onregelmatig in het kleilandschap; het vroegmiddeleeuws ontginningslandschap bij Doornspijk en Wessinge springt eruit
Rust, ruimte, donkerte in het veengebied

Stuwende krachten
Individueel ondernemerschap
Toerisme en recreatie
Grondgebonden, kleinschalige landbouw
Natuur (weidevogels) in het open landschap

Bedreigingen
Intensivering van recreatie en toerisme
Afname van landschapsbeheerders door afname van het aantal agrariërs
Schaalvergroting van percelen voor de landbouw
Verspreide ontwikkeling van wonen en werken langs gehele as Zwolle-Harderwijk

Ontwikkelingsrichting
Strategie: instandhouden en versterken

Langs de flanken van het Veluwemassief geldt dat instandhouding en versterking gewenst is van de kleinschaligheid met de houtsingels, het microreliëf en de open essen. De openheid, het ontwaterings- en verkavelingspatroon en de stromende beken zijn leidend bij de ontwikkeling van het veenweidelandschap. Hiertoe behoort ook de karakteristieke ligging van de beken in het landschap: bovenstrooms in vrij gesloten, bebost landschap en benedenstrooms in open, moerassig landschap. Houtwalbeken hebben een niet geheel sluitende beplanting.

Aan de noordkant zorgen de natuurwaarden (weidevogels) tevens voor het instandhouden van de openheid. Nieuwe bebouwing past hier niet. In het kleinschalige landschap tussen de kernen (de zogenaamde wiggen) is een vermenging mogelijk van landbouw, natuur, nieuw bos (in kleinschalige 'plukken') en recreatiefuncties, waarbij de karakteristieken van het deelgebied richtinggevend zijn voor het ontwerp. Aaneengesloten linten van bebouwing moeten worden voorkomen.

Kleinschalige landbouw kan de beheerder van het landschap blijven. Door het vrijkomen van agrarische grond is aandacht gewenst voor een duurzaam beheer van het landschap.

De Zuiderzeekust

45 Oosterwolde – Oldebroek* Polderlandschap

Kenmerken
Gradiënt van Veluwe naar Randmeer: van besloten boslandschap via kleinschalig met houtwallen naar zeer open weidegebied ten noorden van Oosterwolde
Overgang van gesloten stuifzandbebossing naar open veen- en broekontginningen en polders
Karakteristieke veenontginningen ten noorden en zuiden van de Zuiderzeestraatweg met strokenverkaveling. In het zuidelijk deel hiervan houtsingels en opvallende lanen (met lichte lintbebouwing)
Zeer open weidegebied ten noorden van Oosterwolde met karakteristieke slagenverkaveling en weidebouw; dicht slotenpatroon, weinig wegen, weinig bebouwing, wel boerderijen op pollen
Smalle dekzandrug bij Oostendorp en Oosterwolde kent onregelmatige en kleinschalige blokverkaveling met grasland en bouwland, in contrast met omliggen veenontginnings- en kleigebied
Relicten van wallen bij bosrand en waardevolle open essen
Vier markante landgoederen in de gradiënt
Karakteristieke cultuurhistorische bebouwing op middeleeuwse huisterpen of op kleine zandopduikingen
Rust, ruimte, donkerte in de polder Oosterwolde

Stuwende krachten
Grondgebonden landbouw in Oosterwolde
Landelijk wonen langs bosrand in Oldebroek
Recreatie en toerisme in Oldebroek

Bedreigingen
Uitbreiding Elburg
Verdichting met bebouwing langs de provinciale weg N308 (Zuiderzeestraatweg)

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: instandhouden en versterken

De openheid en het ontwaterings- en verkavelingspatroon zijn leidend voor de ontwikkeling van de veengebieden. De natuurwaarden, de weidevogels die een open landschap nodig hebben en de waardering daarvoor zullen daaraan meewerken. Ook het gebied aan de noordwestkant van Oldebroek is het behouden waard. Natuur, grondgebonden landbouw, extensieve recreatie en combinatiemogelijkheden met wateropgaven passen in dit landschap. Nieuwe bebouwing past niet in dit open landschap (overigens ook vanwege de natuurwaarden).

Ten zuiden van de Zuiderzeestraatweg kan in het houtsingellandschap lokaal nieuwe bebouwing worden ingepast, met onder andere nieuwe landgoederen. Dit kan het best gebeuren in stroken haaks op de Zuiderzeestraatweg. Zo kan worden voorkomen dat er een aaneengesloten bebouwingslint langs de Zuiderzeestraatweg ontstaat. Ook is het van belang dat de houtwallen in stand blijven en worden uitgebreid.

Verdere uitbreiding van Elburg in de richting van Oosterwolde (polder) is niet raadzaam. Rendabele, grootschalige grondgebonden landbouwbedrijven zullen de beheerders van het landschap blijven.

Polderlandschap

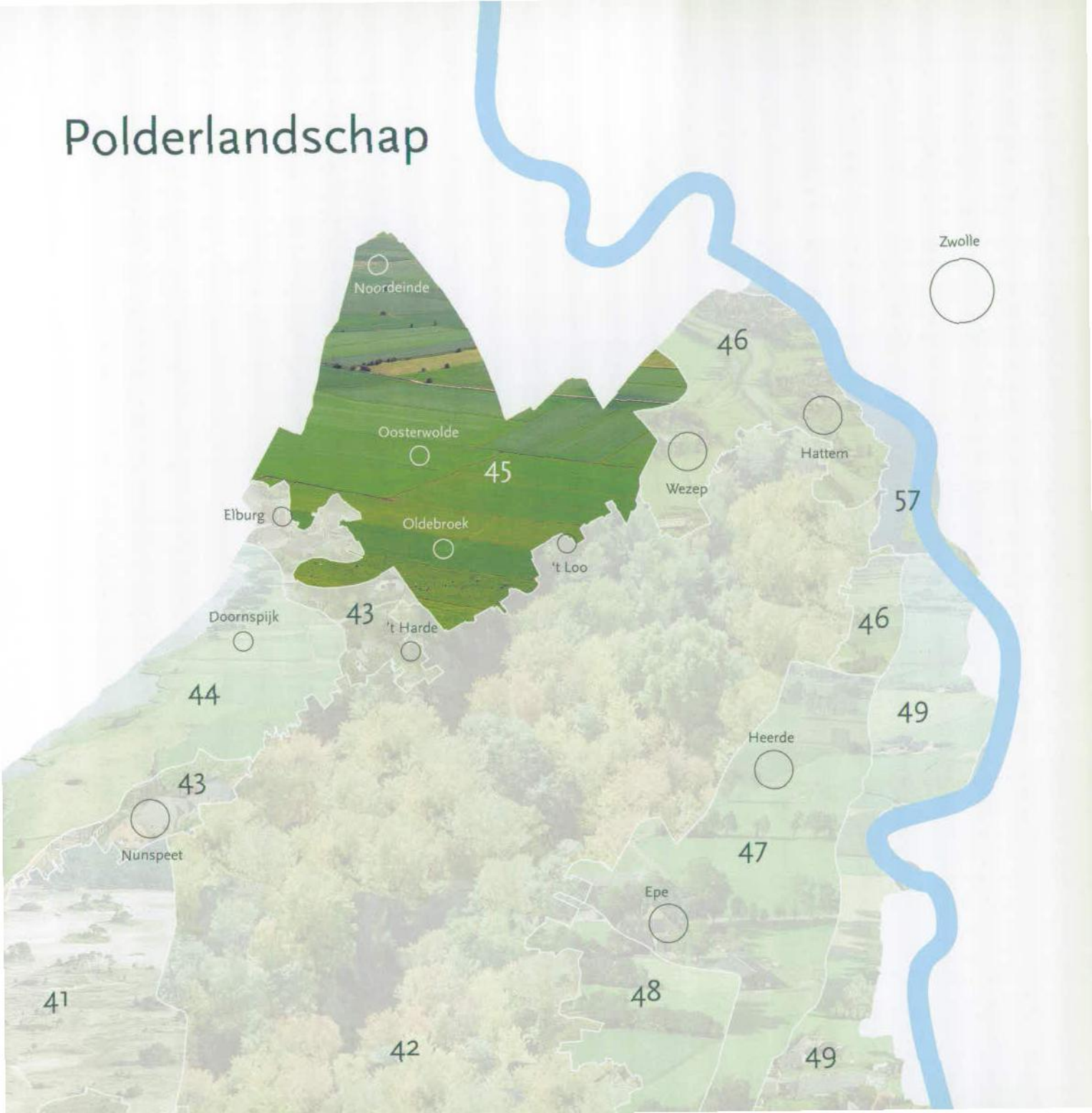

46 Hattem
De dynamische kop

Kenmerken
Sterk contrast tussen gesloten en open landschap, groot hoogteverschil bos-stad-IJssel op zeer korte afstand
Hattem pittoresk
Oriëntatie op Zwolle

Stuwende krachten
Stedelijkheid, bedrijvigheid, infrastructuur
Een beetje recreatie

Bedreigingen
Ontwikkelingen van nieuwe activiteiten die niet op landschap doordacht zijn
Op termijn het ontstaan van aaneengesloten bebouwing langs de Veluwerand

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: ruimte voor vernieuwing

Het landschap kan hier gevormd worden door stedelijkheid, bedrijvigheid en infrastructuur. Een goed ontwerp voor het hele deelgebied en voor de afzonderlijke ontwikkelingen kan een antwoord zijn op ad hoc ontwikkelingen die vaak tot een rommelig landschap leiden. Daarin kan onder andere worden bezien hoe het sterke contrast tussen het open en gesloten landschap in stand kan worden gehouden en kan worden versterkt, en ook op die manier kan worden beleefd vanaf de A50.
De kern Hattem is een juweeltje. Wellicht dat de sfeer en uitstraling op een eigentijdse wijze terug kunnen komen in toekomstige recreatieve en bedrijfsmatige ontwikkelingen.

De dynamische kop

47 Gradiënt Oost-Veluwe Gouden gradiënt

Kenmerken
Fraaie en *beleefbare gradiënt* van Veluwe naar IJssel: van *besloten boslandschap* in het westen via *kleinschalig* met houtwallen (ten westen van het Apeldoorns kanaal) naar *grootschalige openheid* in het oosten
Dorpen op de Veluweflank, op loopafstand (één uur gaans) van elkaar (o.a. Epe, Heerde)
Landgoederen langs de westrand, grondgebonden landbouw
Sterk microreliëf door oost-west gerichte ruggen
Cultuurhistorisch erfgoed zoals de sprengen, watermolens, Apeldoorns kanaal
Open essen en broekgebieden

Stuwende krachten
Landelijk wonen
Kleinschalige, verbrede landbouw, hobbyboeren
Recreatie en toerisme (vooral westelijk deel)
Hergebruik van oude luister (westelijk deel)

Bedreigingen
Kleinschalige ad hoc verstedelijking die niet op landschap doordacht is
Afname van grondgebonden landbouw

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: ruimte voor vernieuwing

De kleinschaligheid is de moeite waard. De sprengen zijn een uitstekend uitgangspunt voor versterking van het landschap. De beken stromen van nature bovenstrooms deels langs bossen en zijn deels beplant, terwijl het water benedenstrooms in moerasachtige vlaktes kan worden vastgehouden.

Passend in dit landschap is een kralensnoer van dorpjes, tegen de bosrand en beekjes gelegen in en verbonden door infrastructuur. Eventuele uitbreidingen zouden plaats moeten vinden in een parkachtige setting. De open essen blijven herkenbare eenheden hierin. Grote nieuwbouwwijken en bedrijventerreinen passen niet. Nieuwe landgoederen kunnen bijdragen aan een verdere versterking van het landschap.

De aantrekkelijkheid van het landschap voor recreanten vormt een impuls voor de instandhouding van het kleinschalige karakter.

Op de grens met deelgebied 49 (IJsselvallei) zullen in het landbouwontwikkelingsgebied nieuwe boerderijen ontstaan. Aandacht voor een goede landschappelijke inplaatsing en architectonische vormgeving zijn van belang, zodat vorm, materiaal en kleur het landschap een streekeigen identiteit geven en de landschappelijke kwaliteit behouden blijft. Aan de oostkant van het Apeldoorns kanaal zal de landbouw een belangrijke drager van het landschap blijven. Belangrijk is te bezien hoe de landbouw, en andere grondgebruikers, kunnen worden ondersteund om het waardevolle landschap aan de westkant te kunnen blijven beheren.

Gouden gradiënt

48 Wiggen Oost-Veluwe*
De groene poort

Kenmerken
Beleefbaar deel van de gradiënt van Veluwe naar IJssel (zie deelgebied 47)
Fraai kleinschalig mozaïeklandschap: afwisseling van weide en akkerland, uitlopers van bossen van de Veluwe, bosschages
Diversiteit aan bebouwingsvormen: dorpen langs de straatweg, buurtschappen, linten en verspreid
Microreliëf : oost-west gerichte dekzandruggen met ertussen beekjes, steilrandjes en bolliggende landbouwgronden
De flank wordt doorsneden door talrijke west-oost stromende sprengen en beken
Openheid van gave essen en veen-, broek- en heideontginningen
Rijk cultuurhistorisch erfgoed, zoals de sprengen, watermolens, zichtbare prehistorische akkercomplexen nabij Schaveren, waardevolle open essen, landgoederen

Stuwende krachten
Landelijk wonen
Kleinschalige verbrede landbouw, hobbyboeren
Recreatie en toerisme
Hergebruik van oude luister

Bedreigingen
Dichtgroeien met bebouwing
Kleinschalige ad hoc verstedelijking die niet op landschap doordacht is
Verblijfsrecreatie
Omvangrijke bedrijvigheid in vrijkomende agrarische bebouwing

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: instandhouden en versterken

Instandhouding van het kleinschalige landschap, de sprengenbeken en het microreliëf staat voorop. Het open houden van de essen en de veen-, heide- en broekontginningen hoort daarbij. De hoge waardering van de natuurwaarden draagt daaraan bij. De aantrekkelijkheid van het landschap voor recreanten vormt een impuls voor behoud van het kleinschalige karakter.

Het landschap kan verder ontwikkeld worden als kleinschalig houtwallen-bekenlandschap in combinatie met natuurontwikkeling. Voor deze ontwikkeling is het gewenst tot een ontwerp te komen. Hierin is aandacht gewenst voor het feit dat de beken van nature bovenstrooms deels langs bossen stromen en deels beplant zijn, terwijl benedenstrooms ook moerasachtige vlaktes tot het natuurlijk systeem behoren. Deze kunnen gebruikt worden om water vast te houden. Ingespeeld kan worden op het reliëf, de kwelzones en de cultuurhistorie.

Een vermenging van grondgebonden landbouw, natuur, waterberging, extensieve recreatiefuncties, hergebruik van vrijkomende agrarische bebouwing en landgoederen is mogelijk, waarbij de karakteristieken van de deelgebieden richtinggevend zijn voor het ontwerp.

De groene poort

49 Noordelijke IJsselvallei* IJsselbroek

Kenmerken
Gave gradiënt en ensemble van kom – oeverwal – uiterwaard
Karakteristiek grootschalig open komgebied met weidebouw doorsneden door lange zuid-noord lopende weteringen
Fijnmazige rechthoekige verkaveling haaks op de weteringen, boerderijen in linten langs de weteringen, weinig bebouwing
Karakteristieke kleinschalige oeverwal met afwisseling van buurtschappen en verspreide bebouwing, grasland en bouwland, onregelmatige blokverkaveling en houtsingels tussen de landwegen
Rond Nijbroek markante veertiende-eeuws verkavelings- en slotenpatroon (slagenverkaveling)
Vrij uitzicht vanaf de dijk over het binnendijkse landschap en over de rivier met uiterwaarden
Rust, ruimte, donkerte

Stuwende krachten
Grondgebonden landbouw (in het noordelijk deel meer dan in het zuidelijk deel)
De eventuele aanleg van een groene rivier tussen Veessen en Wapenveld

Bedreigingen
Onzorgvuldigheid bij inplaatsing van nieuwe landbouwbedrijven

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: instandhouding en versterking

Belangrijk zijn instandhouding en versterking van het kleinschalige karakter van de oeverwal, van de grootschalige openheid van de kom en de bijzondere verkavelingspatronen. In het grootschalige open gebied passen geen nieuwe opgaande elementen.

Op de oeverwal is een kleinschalige ontwikkeling van wonen, nieuwe landgoederen en bedrijvigheid mogelijk indien er geen aaneengesloten linten ontstaan. Ook kleinschalige recreatie past in dit landschap en maakt dat mensen het landschap kunnen beleven.

De natuurwaarden (weidevogels) ondersteunen op een aantal plekken het behoud van de openheid. Er ligt een kans de hoofdstructuur van zuid naar noord markanter vorm te geven als de weteringen voor waterberging opnieuw worden ingericht met natuurvriendelijke oevers. De grondgebonden landbouw zou de beheerder van het landschap moeten blijven. Voor de grondgebonden landbouw is samenvoeging van percelen mogelijk als daarbij het patroon van oude kavelgrenzen en watergangen wordt gerespecteerd.

Robuuste ecologische verbindingszones kunnen bijdragen aan verbetering van de landschappelijke kwaliteit en landschapsbeleving door koppeling met recreatieroutes.

Zwolle
46
Hattem
45
Wezep
57
IJsselbroek
46
43
44
Hoorn
49
Heerde
Veessen
47
Epe
Oene
48
Ernst
42
Nijbroek
Terwolde
Vaassen
49
48
Deventer

50 Apeldoorn Stad en dorp

Kenmerken
Middelgrootstedelijk, veel laagbouw, amorfe structuur
Landgoederen aan de westzijde
Stedelijke ontwikkeling langs de vervoersassen
Elementen van de gradiënt stuwwal naar IJssellandschap
Grootschalige structuren
Apeldoorns kanaal

Stuwende krachten
Infrastructuur
Veel mensen bij elkaar die allemaal willen wonen, werken, recreëren
Dagrecreatie
Wonen, bedrijvigheid

Bedreigingen
Te weinig stedelijke uitstraling

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: ruimte voor vernieuwing

De keuze waar de Stedendriehoek voor staat, is een nieuwe stedelijke vormgeving of het ontlenen van haar identiteit aan de afzonderlijke dorpen en steden en het onderliggende en omringende landschap. De ontwikkeling van de Stedendriehoek, die ook de deelgebieden 51 (Twello) en 54 (Zutphen-Deventer) betreft, biedt alle kansen een aantrekkelijk stadslandschap te maken. In de Stedendriehoek wordt gestreefd naar compacte bebouwing, om het waardevolle landschap zoveel mogelijk te ontzien, met zorg voor de kwaliteit van de overgang van stad naar land. Er wordt hard gewerkt aan een nieuwe identiteit.

Landschappelijk gezien gaat de voorkeur uit naar een hoogstedelijk ontwerp voor een landstad met ruimte voor water. In Apeldoorn kunnen de beken en het Apeldoorns kanaal weer beleefbaar worden gemaakt om extra beeldkwaliteit toe te voegen. Nieuwe bebouwing kan het beste geconcentreerd worden bij de bestaande grote kernen, zodat het overige gebied zoveel mogelijk ingevuld kan worden met parkachtige structuren.

Aan de westzijde van de stad is verstedelijking uitgesloten om het landschap van deelgebied 42 (Veluwe) te behouden. Een goede toegankelijkheid van het Veluwse landschap geeft de stadbewoners gelegenheid op korte afstand van hun huis het landschap te beleven. De parken bij Apeldoorn zijn het behouden waard. Wellicht past een extra dagrecreatief punt, aansluitend bij de reeds bestaande punten, als dat een relatie heeft met het besloten boslandschap en de stuwwal.

Stad en dorp

Epe
48
Ernst
49
Terwolde
Vaassen
47
48
42
Deventer
Teuge
Twello
Hoog-Soeren
50
Apeldoorn
12
57
Bussloo
51
Klarenbeek
Lieren
52
Beekbergen
Zutphen
54
Hoenderloo
52
53
Eerbeek
Brummen
41
42
55
Spankeren

51 Twello
Stad of platteland?

Kenmerken
Grofmaziger dan de Oost-Veluwse gradiënt (deelgebieden 47, 48)
Amorfe structuur met elementen van rivierenlandschap, dekzandruggen, ruilverkaveling en landgoederen
Waardevolle *open essen*
Vrij uitzicht vanaf de dijk over het binnendijkse landschap en over de rivier met uiterwaarden

Stuwende krachten
Dagrecreatie
Landgoederen en landbouw
Infrastructuur
Ontwikkeling van ecologische verbindingszones

Bedreigingen
Ontwikkelingen van nieuwe activiteiten die niet op landschap doordacht zijn
Verstedelijking en stedelijke functies in het kader van de ontwikkeling van de Stedendriehoek

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: ruimte voor vernieuwing

Dit groene hart van de Stedendriehoek kan in de toekomst een menging van woon-, werk-, en natuurfuncties in een aantrekkelijk landschap bevatten. Tevens is het gebied belangrijk als recreatief uitloopgebied voor de omliggende kernen, zowel voor intensieve recreatie (Bussloo) als extensieve recreatie; het gebied vraagt daarom een goede toegankelijkheid. Het kan een 'ademruimte' zijn voor de stedelijke bewoners. Voortbouwend op de bestaande structuur van landgoederen en buitenplaatsen is het goed mogelijk om een beperkt aantal nieuwe activiteiten toe te voegen zoals nieuwe woningen, nieuwe landgoederen en stadsrandactiviteiten in een open groene setting. Het heeft de voorkeur de nieuwe landgoederen en buitenplaatsen organisch te laten opgaan in het landschap. Deze nieuwe buitenplaatsen en landgoederen van (bij voorkeur) verrassende moderne architectuur gaan het toekomstig cultureel erfgoed vormen. Bij de aanleg daarvan kan, waar dat nodig is, worden gespeeld met water.

Om verrommeling van het landschap te voorkomen en een aantrekkelijk landschap te krijgen, zou er meer structuur in moeten komen. Dit proces kan op een aantal plaatsen worden gekoppeld aan lopende projecten zoals Ruimte voor de Rivier, de groene wig van Beekbergen en het stedelijk uitloopgebied Apeldoorn. Hierbij liggen nadrukkelijk kansen voor het creëren van een verbeterde toegankelijkheid. De ontwikkeling van een stedelijk uitloopgebied aan de oostkant van Apeldoorn biedt daar kansen voor versterking van de landschapsstructuur. Een betere landschapsbeleving vraagt een grotere toegankelijkheid.
Indien in dit deelgebied sprake zal zijn van uitbreiding van glastuinbouw, dan gebeurt dit bij voorkeur geconcentreerd in het landschap, natuurlijk met een goede landschappelijke inpassing.

Stad of platteland?

52 Beekbergen en Loenen* De groene poort

Kenmerken
Gave open essen met bebouwing langs de randen
Kleinschalig met afwisseling in landbouwgebruik en beplanting
Gradiënt van besloten boslandschap naar open landschap
Sprengenbeken die van de stuwwal stromen

Stuwende krachten
Recreatie en toerisme
Lekker wonen
Landbouw

Bedreigingen
Verstedelijking (met name bij Beekbergen)
Verblijfsrecreatie

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: instandhouding en versterking

Instandhouding en versterking van het landschap zal zich moeten richten op de open essen en de beken. De natuurwaarden ondersteunen het behoud van dit landschap. Rendabele, meer grootschalige grondgebonden landbouwbedrijven kunnen beheerder blijven van het landschap. Uitbreiding of nieuwvestiging van verblijfsrecreatie past niet; extensieve recreatie past beter in dit landschap. Voorkomen moet worden dat de Veluwe verder wordt ingesnoerd door bebouwing. Dat vraagt een robuuste inrichting. Nieuwe landgoederen kunnen het landschap versterken.

De groene poort

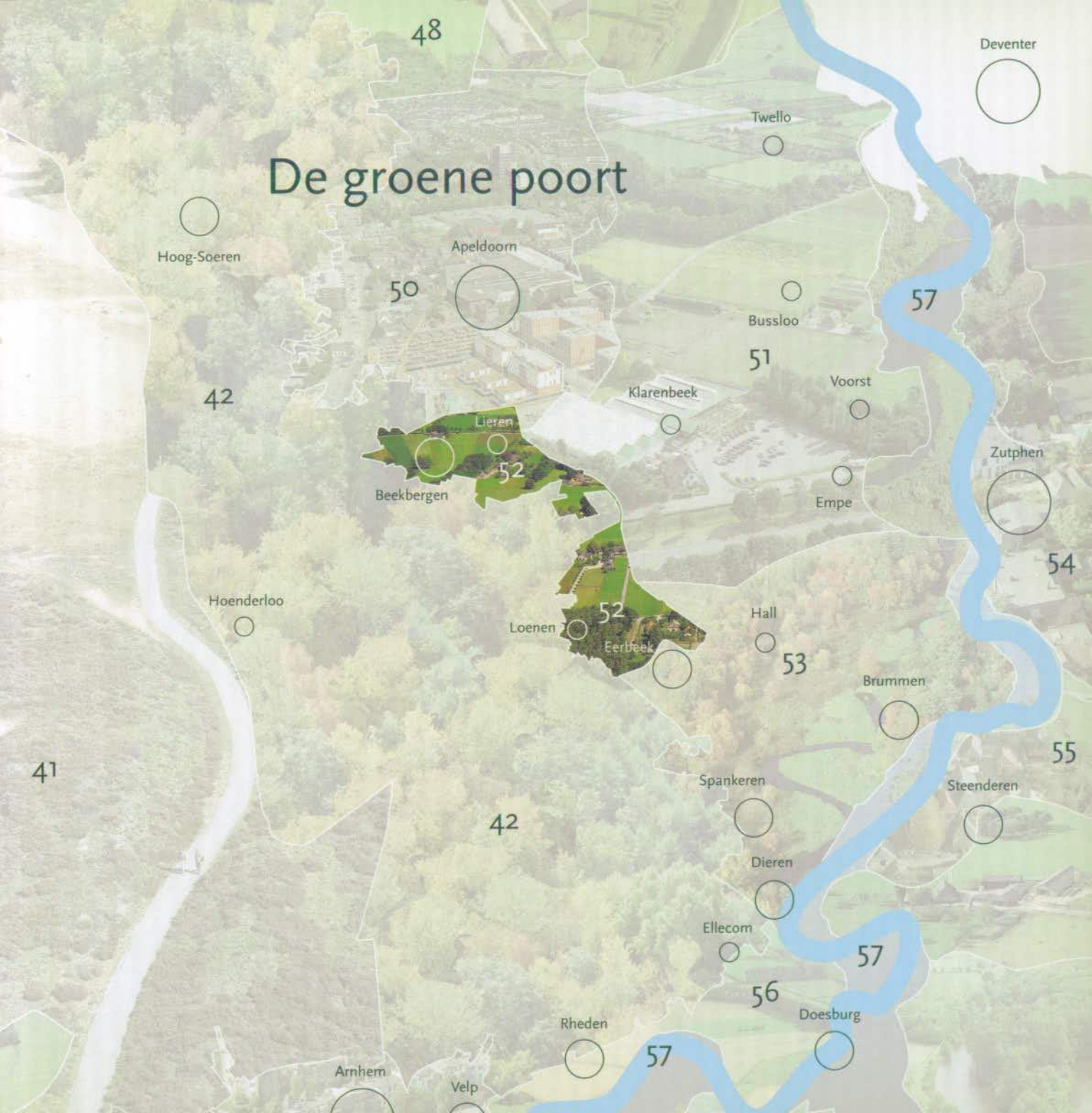

53 Zuidelijke IJsselvallei* Bekenland

Kenmerken
Overgang van stuwwal met besloten boslandschap via halfopen dekzandlandschap naar open rivierenlandschap IJssel
Kleinschalig mozaïeklandschap met grote afwisseling van relatief open tot besloten landschap en hiermee samenhangend een grote afwisseling van talrijke landgoederen, grondgebonden landbouw (met name weidebouw), bos en beken die van de flank afstromen
Blokverkaveling maar ook grote afwisseling in perceelsvormen
Bebouwingspatroon in de vorm van dorpen langs de rand van het Veluwemassief en op de oeverwal; verspreid vele buurtschappen
Vrij uitzicht vanaf de dijk over het binnendijkse landschap en de rivier met uiterwaarden
Het Apeldoorns kanaal vormt een markant en cultuurhistorisch element in het landschap

Stuwende krachten
Extensieve recreatie
Landelijk wonen
Landgoederen en kleinschalig hergebruik oude luister
Grondgebonden landbouw (weidebouw)

Bedreigingen
Geen

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: instandhouding en versterking

Het kleinschalige mozaïeklandschap met grote afwisseling van open tot besloten, de bestaande landgoederen en de beken zijn de landschappelijke kenmerken die het behouden waard zijn.
Natuur(ontwikkeling), extensieve recreatie en enkele nieuwe landgoederen passen hier uitstekend bij. De grondgebonden landbouw zal een functie blijven vervullen in het beheer van het landschap. Versterking van het contrast tussen de open, veelal lage, gebieden en dichter bebouwde gebieden is een mogelijkheid. Tussen Dieren en Eerbeek is aandacht nodig voor het openhouden van de gradiënt van Veluwemassief naar het lager gelegen gebied.

Bekenland
Apeldoorn
50
57
12
51
Voorst
Klarenbeek
Beekbergen
52
Empe
Zutphen
54
Loenen
52
Hall
Vorden
14
Eerbeek
53
Brummen
55
Baak
Spankeren
Steenderen
42
Toldijk
Hengelo
Dieren
11
41
Ellecom
Rheden
56
Doesburg
57
Velp
57
Arnhem
17
2
Giesbeek
1
Doetinchem
Westervoort
6
Huissen
17
17
Duiven
3
Zevenaar
Didam

54 Zutphen-Deventer Het ideale wonen

Kenmerken
Historische binnensteden
Nieuwe stedelijke ontwikkeling langs de radialen
Rond de kern suburbane ontwikkeling
Fraaie *landgoederen* aan de oostzijde
Vrij uitzicht vanaf de dijk over het binnendijkse landschap en over de rivier met uiterwaarden

Stuwende krachten
Wonen
Bedrijvigheid
Diensten
Veel mensen bij elkaar die allemaal willen wonen, werken, recreëren

Bedreigingen
Geen

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: ruimte voor vernieuwing

Dit gebied maakt deel uit van de Stedendriehoek, die ook de deelgebieden 50 (Apeldoorn) en 51 (Twello) betreft. De keuze waar de Stedendriehoek voor staat is een nieuwe stedelijke vormgeving of het ontlenen van zijn identiteit aan de afzonderlijke dorpen en steden en het onderliggende en omringende landschap. De ontwikkeling van de Stedendriehoek biedt alle kansen een aantrekkelijk stadslandschap te maken. In de Stedendriehoek wordt gestreefd naar compacte bebouwing, om het waardevolle landschap zoveel mogelijk te ontzien, met zorg voor de kwaliteit van de overgang van stad naar land. De voorkeur vanuit het oogpunt van landschap gaat uit naar een hoogstedelijk ontwerp voor een landstad met ruimte voor water. Zo kan nieuw cultureel erfgoed ontstaan.

De fraaie historische centra van Zutphen en Deventer zijn een belangrijke kwaliteit. De toeristisch-recreatieve aantrekkelijkheid is een extra reden de historische setting te behouden. Bij Deventer en Zutphen kan nieuwe bebouwing in een groene setting het beste geconcentreerd worden in een band langs de N346 tussen Deventer en Zutphen.
Rond de Stedendriehoek zijn de oude karakteristieke patronen, die daar nog een duidelijke relatie hebben met het omringende landschap, het waard in stand gehouden te worden.

Het ideale wonen

55 Oeverwal Bronckhorst*
Dorp aan de rivier

Kenmerken
Kleinschalig karakteristiek oeverwallen-landschap met kleine dorpen Olburgen, Rha en het 'stadje' Bronckhorst
Overgangsgebied van open uiterwaarden van de IJssel naar het besloten landschap van de Graafschap
Oude IJsselarmen
Vrij uitzicht vanaf de dijk over het binnendijkse landschap en over de rivier met uiterwaarden

Stuwende krachten
Toeristische attractie stadje Bronckhorst, ook cultuurhistorisch van belang
Landbouw met regionale afzetmarkt

Bedreigingen
Grootschalige recreatie

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: instandhouding en versterking

Het kleinschalige oeverwallenlandschap langs de IJssel moet in stand blijven. Grootschalige recreatieve ontwikkelingen passen hier niet bij.

De grondgebonden landbouw en kleinschalige routegebonden recreatie passen hier wel bij en ondersteunen dit landschap. Nieuwe landgoederen en buitenplaatsen, ontworpen binnen de aard van het kleinschalige landschap, kunnen het beeld versterken.

Dorp aan de rivier

56 Havikerwaard* Stromenland

Kenmerken
Op korte afstand fraaie gradiënt van besloten boslandschap via essen op de flanken naar het open uiterwaardgebied; behoort eigenlijk tot de uiterwaarden, maar overstroomt zeer weinig
Fraai landgoed Middachten
Openheid
Kronkelende en stromende sloten, microreliëf door waardevol systeem van richels en droge geulen
Leesbaar rivierenlandschap

Stuwende krachten
Landgoed, recreatie
Rivierbeheer
Weidebouw
Natuur
Restrictief beleid tegen verstedelijking op stuwwalflank

Bedreigingen
Geen

Ontwikkelingsrichting landschap
Strategie: instandhouding en versterking

Belangrijk zijn instandhouding en versterking van de openheid, de kronkelende en stromende sloten, en het microreliëf. Weidebouw, natuur en extensieve recreatie passen hier uitstekend bij, verstedelijking echter niet. Langs de rivier kan versterking van de kernkwaliteiten samengaan met natuurontwikkeling.

Een nieuw landgoed zou zo geprojecteerd kunnen worden dat het huis een plek heeft op de stuwwalrand en de grond in het open gebied ligt. Dit vraagt maatwerk. Nieuwe bebouwing op de rand van deelgebied 42 (Veluwe) moet vanuit het landschap gezien voorkomen worden.

Stromenland
Apeldoorn
51
52
Beekbergen
Zutphen
54
52
Hall
Eerbeek
Brummen
57
53
55
Steenderen
42
Toldijk
Dieren
11
41
Ellecom
Achterdrempt
56
Rheden
Doesburg
57
57
Velp
Angerlo
2
Arnhem
17
Giesbeek
Nieuw-Wehl
1
Doetinchem
Westervoort
17
6
3
17
Zevenaar
Didam
Huissen
Duiven
Ist

57 Grote rivieren Rijn en IJssel en hun uiterwaarden* Brede stromen

Kenmerken
Deel van gave gradiënt kom – oeverwal – uiterwaard van deelgebieden 16, 18, 20, 49, 55.
Laaglandrivieren met dijken, dynamiek van stromend water: Rijn smal en verstild, laagdynamisch; IJssel enige nog breed meanderende rivier; de dijken zijn een verbindende schakel tussen binnendijks en buitendijks
Weidse verzichten over de rivier en vaak fraai zicht op de stuwwallen (Montferland, Veluwezoom, Hattem, Utrechtse Heuvelrug), fraaie stadsgezichten bij Kampen, Zwolle, Deventer, Zutphen, Doesburg
Steile en gave gradiënt van beboste stuwwallen van de Zuid-Veluwe, Utrechtse Heuvelrug en Hattem naar uiterwaarden; bedijking ontbreekt daar
Grote openheid van de uiterwaarden met nauwelijks bebouwing (enkele boerderijen op pollen, steenfabrieken, jachthavens, waterstaatswerken)
Uiterwaarden Nederrijn: relatief smal met microreliëf, IJsseluiterwaarden: morfologisch en aardkundig zeer waardevol door gaaf microreliëf van lage rivierduinen, complexen van richels en geulen (kronkelwaarden) en dergelijke
Natuur en weidebouw, weinig akkerland, steenfabrieken, klei- en zandputten
Rust, ruimte en donkerte met uitzondering van de omgeving van stedelijke gebieden

Stuwende krachten
Dynamische rivier (waterafvoer)
Natuurontwikkeling
Zand- en kleiwinning
Recreatie (met name stedelijke uitloop en waterrecreatie)
Stedelijke ontwikkeling

Ontwikkelingsrichting landschap
Het rivierbeheer vraagt in de toekomst om ingrijpende maatregelen die plaatselijk grote invloed kunnen hebben op het landschapsbeeld. In principe heeft een functioneel waterlandschap prioriteit. Het landschap wordt gevormd door de dynamische rivier, de maatregelen voor Ruimte voor de Rivier, de natuurontwikkeling, de zandwinning en landbouwbedrijven. Waar een grootschalige nieuwe ingreep vanuit het oogpunt van rivierbeheer onvermijdelijk is, is grote aandacht nodig voor de ontwerpkwaliteit en de maatvoering van de ingreep, afgewogen tegen de karakteristieke schaal en patronen van het landschap. Versnippering van het grondgebruik moet worden voorkomen omdat dit leidt tot een onduidelijk landschapsbeeld. In die ontwikkeling is rekening te houden met de verschillende landschappelijke dynamiek van de rivieren.

Strategie:
Nederrijn: instandhouding en versterking

Aansluiten bij het laagdynamische karakter (bijvoorbeeld geen nevengeulen, maar laagdynamische moerassen) en behoud van de recreatief aantrekkelijke gradiënt van beboste hellingen naar open weiden. Handhaven van de openheid en de zichtlijnen. De stedelijke ontwikkeling bij Arnhem zal daar leiden tot landschapsvernieuwing.

IJssel: instandhouding en versterking

Het is van groot belang dat bij grootschalige maatregelen zoals dijkteruglegging, rekening wordt gehouden met het typische karakter van de IJssel als meanderende rivier met veel aardkundige en cultuurhistorische waarden. Een aantal binnendijkse maatregelen zijn nodig om de prachtige uiterwaarden met het microreliëf en de oeverwallen te behouden. In de delta zou een moerasrijke riviermonding ontwikkeld kunnen worden. Zichtlijnen en fraaie stadsgezichten instandhouden. Een eventuele bypass in de IJssel bij Zutphen kan structuur geven aan de reeds in gang gezette stedelijke ontwikkelingen aan de westkant van de IJssel bij Zutphen. Het toegankelijk maken van de uiterwaarden voor wandelaars en fietsers is een aandachtspunt.

Brede stromen

58 Grote rivieren Maas en Waal en hun uiterwaarden Brede stromen

Kenmerken
Deel van de gave gradiënt kom - oeverwal - uiterwaard van deelgebieden 16, 23, 24
Laaglandrivieren met dijken, dynamiek van stromend water; Maas: smal en verstild, laagdynamisch, met 'kribbomen'; Waal: breed, weinig gebogen rivierbed en dynamisch door vrije afvoer
Weidse *vergezichten* over de rivier, fraai *zicht op stuwwallen* (Montferland, Nijmegen, Malden)
Steile gradiënt van beboste stuwwallen bij Nijmegen en Malden naar de uiterwaarden
Fraai stadsgezicht bij Nijmegen
Uiterwaarden van de Waal met grote afwisseling in breedte en grootschalig, uiterwaarden van de Maas ten westen van Heerewaarden morfologisch en aardkundig zeer waardevol met complexen van richels en geulen (*microreliëf*) en relatief weinig verstoord. Waal en Maas ten westen van Heerewaarden: dijken scherpe grens tussen binnen- en buitendijks; de Maas ten oosten van Heerewaarden: hoge ligging van uiterwaarden waardoor weinig contrast tussen binnen- en buitendijks. Natuur en weidebouw bij de Waal, akkerland met name bij de Maas, steenfabrieken, klei- en zandputten, de Waal is hoofdtransportas voor de scheepvaart

Stuwende krachten
Dynamische rivier (waterafvoer)
Natuurontwikkeling (Waal)
Zand- en kleiwinning
Recreatie (met name stedelijke uitloop en waterrecreatie)
Stedelijke ontwikkeling

Ontwikkelingsrichting landschap
Het rivierbeheer vraagt in de toekomst om ingrijpende maatregelen die plaatselijk grote invloed kunnen hebben op het landschapsbeeld. In principe heeft een functioneel waterlandschap prioriteit. Het landschap wordt gevormd door de dynamische rivier, de maatregelen voor Ruimte voor de Rivier, de natuurontwikkeling, de zandwinning en landbouwbedrijven. Waar een grootschalige nieuwe ingreep vanuit het oogpunt van rivierbeheer onvermijdelijk is, is grote aandacht nodig voor de ontwerpkwaliteit en de maatvoering van de ingreep, afgewogen tegen de karakteristieke schaal en de patronen van het landschap. Versnippering van het grondgebruik moet worden voorkomen omdat dit leidt tot een onduidelijk landschapsbeeld. In die ontwikkeling is rekening te houden met de verschillende landschappelijke dynamiek van de Waal en de Maas.

Strategie:
Waal: ruimte voor vernieuwing.

Er kunnen landschappelijk gezien best ingrijpende maatregelen plaatsvinden, mits hieraan een hoogstaand landschapsontwerp ten grondslag ligt.
Zichtlijnen instandhouden.
Begrazing van riviernatuur kan tot een afwisselend beeld van open en gesloten rivierlandschap leiden. De eisen die het waterbeheer stelt, zullen voorkomen dat er een te dicht, ruig boslandschap ontstaat.

Maas: ruimte voor vernieuwing

Gradiënten kunnen versterkt worden. Aan te bevelen is de verschillen tussen het karakteristieke landschap van de Waal en dat van de Maas te behouden.
Zichtlijnen instandhouden.

Brede stromen

De praktijk

5.1. Van filosofie naar praktijk

Een veranderende omgeving en de ontwikkelingsgerichte benadering van landschap vragen een nieuwe aanpak voor de uitvoering van het landschapsbeleid. Het streekplanbeleid richt zich op ruimtelijke ontwikkelingen als belangrijke landschapsvormende krachten. De realisering van het landschapsbeleid zal zich dus op deze stuwende krachten moeten richten. De huidige gerichtheid op afzonderlijke groene elementen is te beperkt.

Uit een quick scan blijkt een aantal knelpunten in de uitvoering van het huidige landschapsbeleid:
– 'Rode' en 'grijze' functies beïnvloeden het landschap sterk, terwijl de beleidsuitvoering zich daar nauwelijks op richt maar vooral op groene elementen. Een ontwerpende benadering ontbreekt doorgaans. Landschap is daarnaast onderbelicht bij gemeentelijke en provinciale ruimtelijke afwegingen.
– Landschapsdoelen op (inter)gemeentelijk niveau ontbreken vaak, waardoor landschapsprojecten niet worden aangestuurd vanuit het beleid maar door degene die een projectidee heeft.
– De uitvoering van gemeentelijke landschapsontwikkelingsplannen en cofinanciering van landschapsprojecten is lastig.
– Er is gebrek aan samenhang en efficiëntie in de inzet van (subsidie)-gelden en partijen.
– Het beheer van het landschap is niet duurzaam geregeld. Alleen kortlopende beheersovereenkomsten zijn tot op heden toegestaan.

Wat betekent de filosofie in de praktijk?

De nieuwe kijk op het landschap voegt dimensies toe aan de oude benadering van het landschap: meer nadruk op de samenhang in het landschap, op toegankelijkheid en op kwaliteitsverbetering van het landschap bij ruimtelijke ontwikkelingen. Deze extra dimensie vraagt naast de huidige aandacht voor landschapselementen een ontwerpende benadering bij ruimtelijke ontwikkelingen. Dit betekent dat de uitvoering van het landschapsbeleid zich het beste kan richten op twee niveaus:
1. Het niveau van planvorming
2. Het niveau van inrichting en beheer
Hieronder wordt toegelicht wat de uitvoering van het landschapsbeleid op deze niveaus kan inhouden.

Ad 1 Het niveau van planvorming
De Wet Ruimtelijke Ordening is een prima middel om bijzondere landschappen en landschappelijke elementen te beschermen. Soms, zoals voor bescherming van de kernkwaliteit openheid, is de WRO het beste middel. Bepaalde bedreigende activiteiten kunnen worden verboden en landschappelijke voorwaarden kunnen worden gesteld aan gebruik. Dit is alleen effectief als het ruimtelijk plan een duidelijk toetsingskader vormt voor vergunningverlening en er op de naleving ervan wordt toegezien. Het gaat vaak niet om het op 'slot' zetten van ontwikkelingen. Vaak kan met goed nadenken over wat waar kan en het bieden van randvoorwaarden veel worden bereikt. Waardevolle landschappen zijn vaak landschappen die hun waarde ontlenen aan ensembles van kernkwaliteiten. Belangrijk is dat ruimtelijke plannen de ensemblewaarde van landschappen centraal stellen.

Het is van belang dat landschappelijke kwaliteit een zwaardere rol speelt in ruimtelijke afwegingsprocedures. Niet voor niets vraagt de Nota Ruimte dat landschappelijke kwaliteit in alle landschappen expliciet wordt meegenomen in ruimtelijke afwegingen. Met het ratificeren van de Europese Landschapsconventie heeft Nederland zich verplicht het landschapsbeleid te integreren in ruimtelijke plannen, in stedenbouwkundige beleidsplannen, plannen voor cultuur, milieu, landbouw of welk ander beleidsterrein ook dat direct of indirect effect zou kunnen hebben op landschap.

Landschap meer aandacht geven bij allerlei ontwikkelingsprojecten is essentieel voor het 'ontwikkelen met kwaliteit'. Dit geldt zowel voor nieuwe ontwikkelingen als voor uitbreiding van bestaande activiteiten. Denk daarbij aan wegen, natuurontwikkeling, woningbouw, bedrijventerreinen, landbouwbedrijven, recreatieparken, waterbeheersprojecten, stedelijk uitloopgebieden. Dit is het best te bereiken als bij locatiekeuze en ontwerp goed naar de kernkwaliteiten van het landschap wordt gekeken en naar de kansen voor het versterken of genereren van de landschappelijke kwaliteit. Het realiseren van landschappelijke kwaliteit is dan een integraal onderdeel van het project.

Ad 2 Het niveau van inrichting en beheer
Landschapsprojecten zijn nu vooral gericht op aanleg en achterstallig onderhoud van afzonderlijke groene landschapselementen. Dergelijke projecten kunnen echter ook bijdragen aan de samenhang van (alle elementen van) het landschap en ook worden gericht op ruimtelijke activiteiten. Aandacht voor beeldkwaliteit is daarbij een waardevol sluitstuk.

Landschappelijke doelen en randvoorwaarden in exploitatieovereenkomsten tussen overheid en private partijen zijn een goed middel voor het waarborgen van de ontworpen landschappelijke kwaliteit in de uitvoering van projecten. Dit betekent het opnemen van inrichting- en beheerskosten voor landschappelijke kwaliteit in de exploitatieopzet van ruimtelijke ontwikkelingsplannen. Het regelen van het langjarige beheer is een onderdeel daarvan. Het meeste effect wordt bereikt als de betreffende overheid er op toeziet, dat het plan door de initiatiefnemer niet wordt 'uitgekleed' in de realisatiefase.

Een aandachtspunt is de financiering van een duurzaam beheer. Veel geld voor de inrichting van landschap blijft op de plank liggen omdat de financiering van het beheer niet duurzaam is geregeld. In Gelderland wordt een pilot uitgevoerd naar een duurzame financiering van landschapsbeheer: de Verkenning Groene Diensten Ooijpolder-Groesbeek. Er is een lokale uitvoeringsorganisatie, de Stichting Via Natura, opgericht die vraag en aanbod van groene en blauwe diensten bij elkaar brengt.
Momenteel ligt bij de Europese Commissie een vraag of dit 'een dienst van algemeen belang' is.
Ook elders in Nederland zijn diverse experimenten om (inter)gemeentelijke landschapsfondsen te creëren.

5.2. De provinciale uitvoeringsstrategie

De provincie wil samen met andere verantwoordelijke partijen meer uitvoeringskracht voor een samenhangend landschap met kwaliteit genereren ("zorgen dat"). Naast de provincie zullen ook gemeenten en andere partijen zich hiervoor in moeten zetten. De provincie richt zich vooral op de gemeenten om te zorgen dat zij hun taak voor het landschap kunnen oppakken. Deze paragraaf geeft richting aan de provinciale inzet voor het landschap.

De provinciale inzet is ingegeven door de sturingsfilosofie van het streekplan, de verschillende rollen die de provincie heeft en de gesignaleerde knelpunten in de uitvoering van het landschapsbeleid. Met de bundeling van subsidiestromen in het ILG draagt het rijk bij aan een oplossing van het knelpunt van te weinig samenhang in (subsidie)gelden en partijen. Daarom blijft dit punt buiten beschouwing.
De provincie zet in op de bovengenoemde twee niveaus:
1. Het stimuleren van landschap in provinciale en gemeentelijke planvorming
2. Het stimuleren van de uitvoering van (inter)gemeentelijke landschapsontwikkelingsplannen

De onderstaande paragrafen werken deze beide niveaus uit naar provinciale inzet, gekoppeld aan de rollen die de provincie heeft. In de paragrafen staat vermeld of de activiteit betrekking heeft op planvorming of op inrichting en beheer.

5.2.1. Provincie als planbegeleider

De provinciale rol als planbegeleider voor ruimtelijke plannen is in het streekplan vastgelegd. Deze rol is gericht op het niveau van planvorming. De prioriteit voor de provinciale toetsing en -begeleiding van ruimtelijke plannen ligt in de waardevolle open gebieden en waardevolle landschappen. De streekplanuitwerking 'kernkwaliteiten en omgevingscondities' biedt hier handvatten voor. Naast de toetsing van gemeentelijke ruimtelijke plannen zal in de planbegeleiding en de periodieke overleggen met gemeenten meegedacht worden over 'ontwikkelen met kwaliteit'. De provincie wil dit vooral vroegtijdig in de gemeentelijke planvormingsprocessen doen.

5.2.2. Provincie als initiatiefnemer van projecten

Soms is de provincie initiatiefnemer van projecten. Voor projecten waarvan zij zelf initiatiefnemer is, zal vroegtijdig in het proces de ontwerpende benadering, zoals het maken van een landschapsontwerp, worden toegepast (niveau van planvorming). Dit wordt uitgevoerd binnen het betreffende projectbudget. Het gaat bijvoorbeeld om provinciale wegen, reconstructieprojecten, projecten van groei/krimp verblijfsrecreatie, projecten bij Veluwe 2010, en Regionale Uitvoeringsprojecten.
Ook zorgt de provincie dat (de financiering van) het beheer van het landschap binnen het betreffende projectkader geregeld wordt.

Voor provinciale wegen zal voor de verschillende (onderzoeks)procedures, van verkenning tot aanleg, in kaart worden gebracht wanneer en op welke wijze het beste rekening kan worden gehouden met 'ontwikkelen met kwaliteit'. Dit past binnen het kader van de PVVP-actie 'landschappelijke inpassing als onderdeel van MER/Tracéstudies' voor nieuwe wegen. Ook voor bestaande wegen zal worden onderzocht hoe beter rekening kan worden gehouden met het landschap. Als hulpmiddel bij deze uitwerkingen zal voor twee wegen een pilot worden uitgevoerd.

5.2.3. Provincie als stimulator

Een derde rol van de provincie is die van stimulator. De provincie wil vooral gemeenten maar ook andere partijen stimuleren en ondersteunen om hun verantwoordelijkheid voor landschap te nemen ("zorgen dat"). De provincie zal de volgende activiteiten ondernemen, die in de paragrafen hierna worden toegelicht. De eerste twee betreffen het niveau van planvorming, de laatste het niveau van inrichting en beheer.

Het stimuleren van gemeenten in het opstellen van landschapsontwikkelingsplannen
De verantwoordelijkheid om landschappelijke kwaliteit te houden of te ontwikkelen ligt in eerste instantie bij de gemeente en de initiatiefnemers van activiteiten. Zij nemen de meeste ruimtelijke beslissingen en daar worden concrete projecten opgepakt. Sturing op de landschapsvorming is mogelijk als de landschapsdoelen helder zijn.

De meeste gemeenten hebben landschapsbeleidsplannen (LBP) al of niet met een uitvoeringsprogramma. Deze LBP's bieden onvoldoende basis voor 'ontwikkelen met kwaliteit'. Een aantal Gelderse gemeenten is daarom begonnen met het opstellen van een landschapsontwikkelingsplan (LOP), aangemoedigd door de subsidieregeling van het rijk. Meestal gebeurt dit intergemeentelijk. Het heeft de voorkeur LOP's intergemeentelijk op te stellen. Landschappen overstijgen immers gemeentegrenzen. Het gebied moet echter niet te groot worden. Wanneer het gebied groter wordt, neemt de verbondenheid van de betrokken partijen af en worden de landschapsdoelen abstracter. Dat kan het voordeel van de (financiële) gezamenlijkheid teniet doen.

De provincie ziet LOP's als een belangrijk hulpmiddel om
– op gemeentelijk niveau een goede vertaling van het provinciale beleid naar heldere landschapsdoelen te krijgen
– een landschappelijke onderbouwing en toetsingskader te krijgen voor gemeentelijke ruimtelijke afwegingen en afstemming op welstandsnota's en beeldkwaliteitsplannen
– een uitvoeringsgereed programma voor landschap te krijgen dat past bij 'ontwikkelen met kwaliteit'.
Gezien het grote nut van landschapsontwikkelingsplannen, adviseert de provincie de gemeenten spoedig een LOP op te stellen dat de bovengenoemde functie kan hebben. De provincie wil de gemeenten faciliteren. Zij biedt daarom aan mee te denken tijdens de opstelling van de plannen over het toepassen van de nieuwe benadering van landschap. Daarnaast zal de provincie prestatieafspraken maken met de Stichting Landschapsbeheer Gelderland over de wijze waarop de Stichting hierbij kan ondersteunen.

Het stimuleren van de ontwerpende benadering in projecten van derden.
Voorzover de provincie participeert in projecten in de waardevolle open gebieden en de waardevolle landschappen zal zij erop aandringen dat er een ontwerpende benadering wordt toegepast. In de voor landschap prioritaire projecten van het streekplan ('groen om de stad', de landbouwontwikkelingsgebieden, gebieden voor glastuinbouw en de 'Groene Wiggen') zal de provincie de initiatiefnemende gemeente(n) adviseren over het (laten) maken van een landschapsontwerp.

Buiten de waardevolle landschappen geldt de landschapsstrategie 'ruimte voor vernieuwing'. In dit overig multifunctioneel gebied zijn de gemeenten aan zet. Voorzover de provincie betrokken is bij majeure projecten, wil zij meedenken over het toepassen van de ontwerpende benadering in die projecten. Daarin is zij selectief: bij Regionale Uitvoeringsprogramma's, projecten voor Ruimte voor de rivier, zoekzones, ontgrondingen en functieveranderingsvoorstellen van de regio's.

Mogelijke stimuleringsmaatregelen
Op het niveau van inrichting en beheer zal de provincie onderzoeken hoe zij gemeenten, waterschappen en maatschappelijke organisaties ook met financiële middelen effectiever kan faciliteren. Per 1 januari 2007 start de nieuwe rijkssubsidiestructuur van het

Investeringsprogramma Landelijk Gebied (ILG). De provincie bereidt zich voor op de implementatie ervan door de provinciale subsidiestructuur erop aan te sluiten. Zij zet daartoe eerst de totale financiering van Europese middelen, rijksmiddelen en provinciale middelen op een rij. Landschap is één van de thema's daarin.

De provincie denkt aan de volgende stimuleringsmaatregelen:

Het stimuleren van de uitvoering van landschapsontwikkelingsplannen:
Gemeenten stimuleren tot uitvoering van de projecten van een LOP, het stimuleren van het beheer van het landschap met groene diensten, het Gebiedsplan Natuur en Landschap aanpassen aan het nieuwe landschapsbeleid, prestatieafspraken met de Stichting Landschapsbeheer Gelderland.

Het subsidiëren van voorbeeldprojecten
om partijen uit te dagen ervaring op te doen met een ontwerpende benadering en die ervaring te promoten. Een bijzondere categorie hierin zijn de projecten van 'groen om de stad', gebieden voor glastuinbouw, landbouwontwikkelingsgebieden en de 'Groene Wiggen'.

Het stimuleren van regionale kwaliteitsteams: De in het streekplan genoemde regionale kwaliteitsteams kunnen een bijdrage leveren aan de gewenste kwaliteitsborging. Dit betreft de gebieden van provinciaal belang (de waardevolle open gebieden en waardevolle landschappen) en de gebieden van lokaal belang (het overig multifunctioneel gebied). Het gaat om een platform van gemeenten, provincie, vakgenoten en maatschappelijke organisaties. Doel van het platform is om sturing te geven aan een versterking van de ruimtelijke en landschappelijke kwaliteit in al haar facetten in de regio. Het platform kan vroegtijdig in de planontwikkeling adviseren over de toepassing van een ontwerpende benadering. Het platform kan zich buigen over 'moeilijke gevallen', randvoorwaarden, evaluatie en monitoring. Inspireren dient de kracht te zijn van het team. Verzwaring van planprocedures is uitdrukkelijk niet de bedoeling. Het initiatief voor een dergelijk regionaal kwaliteitsplatform kan het beste van de samenwerkende gemeenten (regio) komen. De provincie wil faciliteren als een team operationeel is.

Het stimuleren van deskundigheid.
De verbreding van de landschapsopvatting naar ontwerp en ruimtelijke ontwikkelingen als stuwende krachten vraagt bij gemeenten, waterschappen en provincie nieuwe inhoudelijke deskundigheid over 'landschap ontwikkelen met kwaliteit', alternatieve financieringsbronnen, goed opdrachtgeverschap voor landschapsontwerpen, en de vertaling van LOP's naar gemeentelijke ruimtelijke plannen. De provincie wil overleggen met de Stichting Landschapsbeheer Gelderland en het Gelders Genootschap op welke wijze zij kunnen bijdragen aan deze deskundigheidsbevordering.